

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GENİŞLEME SÜRECİNDE ADAY ÜLKELERİN VE TÜRKİYE’NİN
AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI’NA UYUMU VE
KARŞILAŞTIRILMASI

Ertuğrul Güreşci

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ERZURUM
2003

Her hakkı saklıdır

Yrd. Doç. Dr. Tecer ATSAN danışmanlığında, Ertuğrul GÜREŞÇİ tarafından hazırlanan bu çalışma 13/09/2003 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Fahri YAVUZ

İmza:

Üye : Doç. Dr. Fahrettin KORKMAZ

İmza:

Üye : Yrd. Doç. Dr. Tecer ATSAN

İmza:

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. Ümit DEMİR

Enstitü Müdürü

ÖZET

Y.Lisans Tezi

GENİŞLEME SÜRECİNDE ADAY ÜLKELERİN VE TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI’NA UYUMUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

Ertuğrul GÜREŞCİ

Atatürk Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Tecer ATSAN

Türkiye’nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinin tarımsal açıdan ele alınarak, Birliğe aday olan diğer 12 ülke ile birlikte Ortak Tarım Politikası’na uyum çalışmalarının karşılaştırılıp, Türkiye’nin tam üyelik yolunda Birliğin tarım politikasına uyumu için yapması gereken çalışmalar ve bu uyumun Türk tarımına sağlayacağı faydalar ortaya konmuştur.

Bunun için Avrupa Birliği hakkında genel bilgiler, Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri, Birliğin genişleme süreci, Türkiye’nin Ortak Tarım Politikası’na uyum çalışmaları ve aday ülkeler hakkında genel bilgiler ve bu ülkeler ile Türkiye’nin Ortak Tarım Politikası’na uyumları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyeliği halinde Türk tarımındaki olası değişimler ve Ortak Tarım Politikası’na uyum için Türkiye’nin yerine getirmesi gereken hususlar hem Avrupa Birliği ile hem de diğer aday ülkeler ile karşılaştırmalı bir değerlendirme yöntemi kullanılmıştır.

Genel olarak Türkiye’nin Ortak Tarım Politikası’na uyum için atmış olduğu adımların yetersiz olduğu ve bu çalışmaların Birliğin mali yardımları ile hızlanabileceği sonucuna varılmıştır. Diğer aday ülkelerin de tarımsal açıdan Avrupa Birliği’nin oldukça gerisinde oldukları ancak bu ülkelerin Birlik ile olan ilişkilerinde gerek siyasi gerekse ekonomik açıdan Türkiye’den daha yakın ilişki içinde olmaları nedeniyle, bu ülkelerin Ortak Tarım Politikası’na uyumlarının daha hızla gerçekleşebileceği tespit edilmiştir.

2003, 131 sayfa

Anahtar kelimeler: AB ve Türkiye İlişkileri, aday ülkeler, Ortak Tarım Politikası, genişleme süreci, ilerleme raporları

ABSTRACT

Master Thesis

ADAPTATION OF TURKEY AND OTHER CANDIDATE COUNTRIES TO EU CAP IN ENLARGEMENT PROCESS

Ertugrul GURESCI

Ataturk University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Agriculture Economic Department

Supervisor: Assist.Prof.Dr. Tecer ATSAN

The required works for adaptation to European Union (EU) Common Agriculture Policy (CAP) and the gains that this adaptation will produce to Turkish Agriculture were examined by analyzing the relationship between Turkey and EU in terms of agriculture and comparison of the endeavors for adaptation to CAP of Turkey and the candidate countries.

For this purpose, general information about EU, the relationship between Turkey and EU, enlargement process endeavors for adaptation to EU, and general information about candidate countries were examined comparatively.

In case of Turkey's membership to EU, the probable changes and the things that Turkey needs to do for adaptation to CAP were examined in terms of both EU and the candidate countries comparatively.

It was determined the endeavors Turkey made for adaptation to CAP were insufficient. The process of the adaption could speed up by means of financial support by EU. It was determined that other candidate countries were weak compared to EU countries in terms of Agricultural structure; however, because the relationships between these countries and EU were closer than Turkey economically and politically, the adaptation of these countries to CAP would be faster.

2003, 131 pages

Keywords: EU and Turkey relationships, candidate countries, Common Agriculture Policy, enlargement process, progress reports

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarından dolayı, tez yöneticiliğimi üstlenen Sayın Yrd.Doç.Dr. Tecer ATSAN'a ve Tarım Ekonomisi Bölümü'nün diğer öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Çalışmalarında sürekli olarak beni destekleyip aydınlatan, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyelerinden Sayın Prof.Dr. Gülcan ERAKTAN'a ve birebir görüşmemde bana yardımcı kaynaklar konusunda yol gösteren ve yardımını esirgemeyen Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü öğretim elemanlarından Sayın Araş.Gör. Ayşe UZMAY'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Temmuz 2003

Ertuğrul GÜREŞCİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
SİMGELER DİZİNİ.....	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ.....	10
3. MATERYAL ve YÖNTEM.....	15
3. 1. Materyal.....	15
3. 2. Yöntem.....	15
4. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	16
4. 1. AB Hakkında Genel Bilgiler ve Türkiye-AB İlişkileri.....	16
4. 1. 1. AB'nin Tarihi Süreci.....	16
4. 1. 2. AB'nin Genişlemesi.....	17
4. 1. 3. Türkiye-AB İlişkileri.....	19
4. 2. Ortak Tarım Politikası (OTP) ve Esasları.....	22
4. 2. 1. AB'nin OTP Oluşturma Nedenleri.....	22
4. 2. 1. 1. OTP'nin Amaçları.....	23
4. 2. 1. 2. OTP'nin Temel Esasları.....	25
4. 2. 1. 3. OTP Kapsamında Tarım Ürünleri Fiyat ve Pazar Politikası.....	25
4. 2. 1. 4. OTP Kapsamında Yapılan Yardımlar.....	26
4. 2. 1. 5. Ortak Piyasa Düzenleri (OPD).....	26
4. 2. 1. 6. AB'nin Tarımsal Yapı Politikaları.....	27
4. 2. 1. 6. 1. Yapısal Fonlar ve Öncelikli Hedefleri.....	28
4. 2. 1. 7. OTP Reformları.....	29
4. 2. 1. 7. 1. 1992 Mc Sharry Reformları.....	31
4. 2. 1. 7. 2. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Tarım Anlaşması.....	31
4. 2. 1. 7. 3. Gündem 2000 ve OTP.....	32
4. 2. 1. 8. OTP'nin Finansmanı.....	32
4. 3. Türkiye ile AB'nin Tarımsal Açından Mukayesesı.....	33
4. 3. 1. Tarımın GSMH'daki Payı.....	33
4. 3. 2. Tarımın Dış Ticaretteki Payı.....	34
4. 3. 3. Tarımsal Nüfus ve İstihdam.....	35
4. 3. 4. Tarımsal Yapı.....	35
4. 3. 4. 1. Tarım İşletmelerinin Sayısı ve Genişlikleri.....	36
4. 3. 5. Tarımsal Verimlilik.....	38
4. 3. 6. Tarımsal Ürünlerin Tüketimi ve Kendine Yeterlilik.....	39
4. 3. 7. Tarımsal Destekleme Politikaları.....	40
4. 4. Türkiye ile AB Arasındaki Tarımsal Ticaret.....	42
4. 5. Türk Tarım Politikası İle OTP'nin Karşılaştırılması ve Uyumu.....	44
4. 5. 1. Türk Tarım Politikasının OTP'ye Uyumu.....	48
4. 5. 1. 1. Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ve Türk Tarım Politikası.....	49
4. 5. 1. 2. Ulusal Program (UP) ve Türk Tarım Politikası.....	49

4. 5. 1. 3. Türkiye'nin OTP'ye Uyumu Önündeki Engeller.....	50
4. 5. 1. 4. Türkiye'nin OTP'ye Uyum Konusunda Yapmış Olduğu Çalışmalar.....	54
4. 5. 1. 5. OTP'ye Uyumun Türk Tarımına Sağlayacağı Faydalar	56
4. 6. AB'ye Aday Olan Ülkeler.....	58
4. 6. 1. Aday Ülkeler Hakkında Genel Bilgiler.....	60
4. 6. 1. 1. Bulgaristan.....	60
4. 6. 1. 1. 1. Bulgaristan AB İlişkileri.....	61
4. 6. 1. 1. 2. Bulgaristan'da Tarım.....	62
4. 6. 1. 2. Çek Cumhuriyeti.....	62
4. 6. 1. 2. 1. Çek Cumhuriyeti AB İlişkileri.....	63
4. 6. 1. 2. 2. Çek Cumhuriyeti'nde Tarım.....	64
4. 6. 1. 3. Estonya.....	64
4. 6. 1. 3. 1. Estonya AB İlişkileri.....	65
4. 6. 1. 3. 2. Estonya'da Tarım.....	66
4. 6. 1. 4. Kıbrıs.....	66
4. 6. 1. 4. 1. Kıbrıs AB İlişkileri.....	67
4. 6. 1. 4. 2. Kıbrıs'ta Tarım.....	68
4. 6. 1. 5. Letonya.....	68
4. 6. 1. 5. 1. Letonya AB İlişkileri.....	69
4. 6. 1. 5. 2. Letonya'da Tarım.....	69
4. 6. 1. 6. Litvanya.....	70
4. 6. 1. 6. 1. Litvanya AB İlişkileri.....	71
4. 6. 1. 6. 2. Litvanya'da Tarım.....	71
4. 6. 1. 7. Macaristan.....	72
4. 6. 1. 7. 1. Macaristan AB İlişkileri.....	72
4. 6. 1. 7. 2. Macaristan'da Tarım.....	73
4. 6. 1. 8. Malta.....	73
4. 6. 1. 8. 1. Malta AB İlişkileri.....	74
4. 6. 1. 8. 2. Malta'da Tarım.....	75
4. 6. 1. 9. Polonya.....	75
4. 6. 1. 9. 1. Polonya AB İlişkileri.....	76
4. 6. 1. 9. 2. Polonya'da Tarım.....	77
4. 6. 1. 10. Romanya.....	77
4. 6. 1. 10. 1. Romanya AB İlişkileri.....	78
4. 6. 1. 10. 2. Romanya'da Tarım.....	79
4. 6. 1. 11. Slovakya.....	79
4. 6. 1. 11. 1. Slovakya AB İlişkileri.....	80
4. 6. 1. 11. 2. Slovakya'da Tarım.....	81
4. 6. 1. 12. Slovenya.....	81
4. 6. 1. 12. 1. Slovenya AB İlişkileri.....	82
4. 6. 1. 12. 2. Slovenya'da Tarım.....	82
4. 7. Türkiye İle AB'ye Aday Olan Ülkelerin Genel Olarak Karşılaştırılması.....	82
4. 7. 1. Coğrafi Büyüklük ve Konum.....	84
4. 7. 2. Nüfus.....	85
4. 7. 3. GSYİH ve Milli Gelir.....	86
4. 7. 4. Enflasyon.....	87
4. 7. 5. İşsizlik.....	88

4. 7. 6. AB İle Dış Ticaret.....	88
4. 7. 7. AB İle Mali İlişkiler.....	89
4. 8. Tarımsal Açıdan Türkiye ile Diğer Aday Ülkelerin Mukayesesi.....	90
4. 8. 1. Tarımın Gayri Safi Katma Değerdeki (GSKD) Payı.....	90
4. 8. 2. Tarımsal İstihdam.....	91
4. 8. 3. Tarımsal Alan.....	92
4. 8. 4. Tarım İşletmelerinin Yapısı.....	93
4. 8. 5. Dış Ticarete Tarımın Önemi.....	94
4. 9. Aday Ülkelerin 2002 Yılı İlerleme Raporları ve Tarım.....	96
4. 10. Türkiye ve Diğer Aday Ülkelerin OTP'ye Uyumluları.....	98
5. TARTIŞMA ve SONUÇ.....	104
5. 1. Tartışma.....	104
5. 2. Sonuç.....	117
KAYNAKLAR.....	129

SİMGELER DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABGS	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AT	Avrupa Toplulukları
BKK	Bakanlar Kurulu Kararları
CAP	Common Agriculture Policy
CF	Cohesion Fund
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EAGGF	European Agricultural Guidance and Guarantee Fund
ERDF	European Regional Development Fund
ESF	European Social Fund
EU	Eurupa Unıon
EURATOM	European Atomic Energy Community
EUROSTAT	Statistical Office of the European
FADN	Topluluk Tarımsal Muhasebe Bilgi Ağı
FIFG	Financial Instrument for Fisheries Guidance
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GB	Gümrük Birliği
GDP	Gross Domestic Product
GSKD	Gayri Safi Katma Değer
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	İnternational Monetary Fund
ISPA	Yapısal Politikalar İçin Ön Katılım Belgesi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
MDAÜ	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri

OKK	Ortaklık Konseyi Kararı
OPD	Ortak Piyasa Düzenleri
OTP	Ortak Tarım Politikası
SAPARD	Tarım ve Kırsal Gelişme İçin Özel Katılım Programı
TYYDK	Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu
UP	Ulusal Program

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4. 1.	MDAÜ ile AB arasında imzalanan Avrupa Antlaşmaları'nın imza ve yürürlüğe giriş tarihleri.....	58
Çizelge 4. 2.	Bulgaristan'a ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	61
Çizelge 4. 3.	Çek Cumhuriyeti'ne ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	63
Çizelge 4. 4.	Estonya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	65
Çizelge 4. 5.	Kıbrıs'a ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	67
Çizelge 4. 6.	Letonya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	68
Çizelge 4. 7.	Litvanya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	70
Çizelge 4. 8.	Macaristan'a ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	72
Çizelge 4. 9.	Malta'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	74
Çizelge 4. 10.	Polonya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	76
Çizelge 4. 11.	Romanya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	78
Çizelge 4. 12.	Slovakya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	80
Çizelge 4. 13.	Slovenya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler.....	81
Çizelge 4. 14.	Aday ülkelerin 1998 yılındaki GSKD'lerin de tarımın payları (%).....	91
Çizelge 4. 15.	Aday ülkelerin 1998 yılındaki toplam istihdamlarında tarımın payları (%).....	92
Çizelge 4. 16.	Aday ülkelerin 2001 yılındaki ortalama tarım işletmelerinin büyüklükleri (ha)	93
Çizelge 4. 17.	Aday ülkelerin 2001 yılında ki toplam ihracat ve ithalatlarında tarım ürünlerinin payları (%).....	95
Çizelge 5. 1.	Türkiye ile AB'ne ait bazı tarımsal göstergeler.....	108

1. GİRİŞ

Avrupa'da bir birlik oluşturma düşüncesi oldukça eskilere dayanmaktadır. Ancak bu yönde atılan ilk ciddi adımlar I. ve II. Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ağır faturası, Avrupalı düşünürleri ve devlet adamlarını Avrupa'da savaşların yeniden çıkmaması yönünde düşünmeye sevk etmiştir. Bunun sonucunda Fransa Planlama Teşkilatı'nın başında olan Jean Monnet, özellikle Fransa ve F.Almanya'nın savaşın iki önemli hammaddesi olan kömür ve çelik üretiminde egemenlik yetkilerinin bir kısmını ortak bir otoriteye devretmesi yönünde bir fikir ortaya atmıştır. Monnet'in düşüncelerinden etkilenen dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman 9 Mayıs 1950 tarihinde, bu ürünlerin üretimi ve kullanımının uluslar üstü bir organın sorumluluğuna bırakılmasını öneren "Schuman Planı" olarak adlandırılan bir plan hazırlamıştır. Bu plan, daha sonraları İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından da benimsenince, 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran antlaşma imzalanmıştır. AKÇT'deki başarılı gelişmeler ekonominin diğer sektörlerini de kapsayan ve daha geniş kapsamlı olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulmasına yol açmıştır. Roma Antlaşması ile 1 Ocak 1958 yılında oluşturulan bu topluluğa ilaveten Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ile birlikte üç topluluktan oluşan Avrupa Toplulukları (AT) kurulmuştur (Ayyıldız vd 1997a, Karluk 1998).

Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler diğer Batı Avrupa Ülkeleri'nin de ilgilerini çekmeye başlamıştır. İlk önceleri bu bütünleşmeye karşı çıkan İngiltere'de dahil olmak üzere 1 Ocak 1973 yılında İrlanda ve Danimarka'nın da katılımı ile AT'nin üye sayısı altıdan dokuza yükselmiştir. Topluluğun genişlemesi bununla da sınırlı kalmamış, 1981 yılında Yunanistan'ın katılımı ile üye sayısını ona, 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımı ile onikiye ve daha sonraki genişlemesini ise 1995 yılında Finlandiya, İsveç ve Avusturya'nın katılımı sonucu Topluluk üye sayısını onbeşe yükseltmiştir (Karluk 1998).

Birliğin genişleme süreci daha sonraları özellikle Eski Doğu Bloku Ülkeleri'nin rejimlerinin çökmesi ile yeni bir ivme kazanmıştır. Avrupa Birliği'nin (AB) genişlemesinin ilk önce Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) yönünde olacağı daha sonraları ise Akdeniz Ülkeleri, diğer Avrupa Ülkeleri ve dünyanın diğer bölgelerine de ulaşabileceğini belirtmiştir (Rollo 1995).

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler 31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye'nin AET'ye müracaatı ile başlamış ve 12 Eylül 1963 yılında imzalanıp, 1 Aralık 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile başlamıştır. Bu Antlaşma ile taraflar arasında bir ortaklık kurulmuştur. Ankara Antlaşması Türkiye'nin ileride Topluluğa tam üyeliğini amaçlayan ve fesih hükmü olmadığı için amaçları yerine gelinceye kadar yürürlükte kalacak olan bir antlaşmadır (Ayyıldız vd 1997a).

Ankara Antlaşması ile Türkiye'nin AT'ye tam üyeliğinin üç aşamada gerçekleşmesi öngörülmüştür. Bu aşamalar 1964-1973 yıllarını kapsayan Hazırlık Dönemi, 1973-1995 yılları arasında Geçiş Dönemi ve 1995 sonrası olan Tam Üyelik Dönemi'dir.

Hazırlık Dönemi'nde Türkiye herhangi bir yükümlülük altına girmemiş, Topluluk tek taraflı ödünler vermiştir. Bu ödünlere bazıları, Türkiye'nin geleneksel tarım ürünlerinin Topluluğa belirli kontenjanlar dahilinde gümrüksüz veya gümrük indirimiyle ihracatının sağlanması şeklindedir. Hazırlık Dönemi'nde, Türkiye Ekonomisi kalkınma yoluna gitmiş ve Toplulukla ticareti gelişmiştir. 1964 yılında Türkiye'nin Topluluğa olan ihracatı 137.8 milyon dolardan 1972 yılında 347.0 milyon dolara, aynı şekilde ithalatı da 1964 yılında 154.5 milyon dolardan 1972 yılında 650.0 milyon dolara yükselmiştir (Ayyıldız 1975).

Geçiş dönemi, Türkiye ile Topluluk arasında karşılıklı tavizlerin verildiği bir dönem olmuştur. Türkiye'nin gümrük tarifesini Topluluğun gümrük tarifesine uydurması ve Türk tarım politikasının, Topluluğun tarım politikasına uyumunun sağlanması Türkiye tarafından AT'ye taahhüt edilirken, Toplulukta aynı dönemde Türkiye'ye uyguladığı eş etkili vergi, resim ve miktar kısıtlamalarını kaldırmayı ayrıca Türk tarım ürünlerinin

%61.4'ü için tercihli bir sistem uygulayacağını bildirmesi Topluluğun Türkiye'ye vermiş olduğu tavizler arasında yer almıştır (Ayyıldız vd 1997a).

Son dönem ise 1995 yılında, Türkiye ile AB arasında bir Gümrük Birliği'nin (GB) oluşturulması ile başlamıştır. GB'nin Türkiye üzerinde olumsuz etkilerinin olacağı daha öncesinde bir çok bilim adamınca vurgulanmış, Türkiye'nin GB ile tek taraflı bir yükümlülük altına girdiğini ve bundan ekonomik ve siyasi açıdan zararlı çıkacağı ifade edilmiştir (Manisalı 1998).

Türkiye ile AB arasında imzalanan GB, tüm mal gruplarının alış verişini kapsamamakta bu durumun ise Roma Antlaşması'nın gümrüklerle ilgili hükümlerine ters düştüğü ifade edilmiştir. Ayrıca bu sürecin en önemli bir başka özelliği de, daha önceden Birliğe üye olan diğer ülkelerin tam üye olduktan sonra GB'ne girmiş olmaları, oysa Türkiye'nin bunu tam üyelikten önce gerçekleştirmiş olmasıdır (Çadırcı 1995).

'Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin en önemli dönüm noktalarından biriside 14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye'nin AB'ye tam üyelik müracaatında bulunmasıdır. AB Komisyonu bu müracaata cevaben hazırlamış olduğu 'AVIS Raporu'nda' Türkiye'nin tam üyelik için henüz şartlarının yeterli olmadığını, ayrıca Topluluğun gündeminde de genişleme olmadığı şeklinde bir görüş bildirmiştir. Ancak bu raporda Türkiye'nin Topluluğa katılmaya ehil bir ülke olduğunun da altı çizilmiştir. ' (Ayyıldız vd 1997a).

1999 yılına gelindiğinde gerek AB gerekse de Türkiye açısından oldukça önemli bir zirve toplantısı olan Helsinki Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, Türkiye diğer on iki aday ülke ile birlikte Birliğe tam aday ülke statüsü kazanmıştır. Zirve sonucunda AB ile Türkiye arasında 4 Aralık 2000 tarihinde Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) imzalanmış, Türkiye ise AB yolunda bir yol haritası olan Ulusal Programı'nı (UP) hazırlayıp AB'ye sunmuştur (Kılıç 2002).

Türkiye'nin son zamanlarda Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum konusunda atmış olduğu adımlar Birliğin dikkatini çekmekte ve Türkiye'ye 2004 yılı içerisinde tam üyelik müzakerelerine başlama tarihinin verilebileceği ifade edilmektedir.

Türkiye'nin AB'ye entegrasyonun önündeki en büyük engellerden birisi, Birliğin OTP'sine uyumudur. Tarım politikası, Birliğin ortak politikalarından birisi olup bu alanda üye ülkeler bağımsız hareket edemezler. OTP'nin oluşturulma nedenleri, Avrupa'da savaş yıllarında yaşanan kıtlıkların tekrar yaşanmaması, tarım ürünlerinde ithalata bağımlılığın azaltılması ve bu kesimde çalışanların yaşam standartlarının yükseltilmesi şeklinde sıralanmaktadır (Yıldırım 2001).

Roma Antlaşması'nın 39. Maddesi OTP'nin kapsamını ve amacını içermektedir. 1970'li yıllarda Birliğin tarımsal altyapı sorunlarının ele alındığı Mansholt Planı'ndan günümüze kadar OTP'nin uygulamalarında çeşitli değişimler ve Birlik içerisinde bir takım yeni sorunların gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu sorunların en önemlisi; üretim fazlalıklarının Birlik bütçesine getirdiği ilave yüklerdir. Ayrıca başta ABD olmak üzere bazı ülkelerin bu gelişmeler karşısında tarımsal ihracatlarının daralması ve Birliğin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı korumacı politikaların eleştirilmesi karşısında, AB tarım politikasında bir takım reformlar yapma gereği duymuştur (Özkaya vd 2001).

Tarımsal reformlar çerçevesinde, Birliğin yeni OTP hedefleri arasında; çevrenin korunması, özellikle Deli Dana Hastalığı'nın Avrupa'da baş göstermesi sonucu oluşan gıda güvenliği, tüketici sağlığı, hayvan ve bitki sağlığı ve kontrolü gibi konuların ön plana çıkması ile birlikte sürdürülebilir kırsal kalkınma yer almaktadır (Yıldırım 2001).

AB'nin günümüzde en önemli gündem maddesini genişleme oluşturmaktadır. Ancak genişlemenin ne zaman, nasıl ve ne şekilde olacağının önceden tespit edilmiş olması, genişlemeden doğabilecek olumsuzlukları en aza indirmektedir. Bu yüzden AB her altı ayda bir gerçekleştirdiği zirve toplantılarında genişleme konusunu enine boyuna tartışmakta ve geleceğin Avrupası'nın inşası için yeni adımlar atmaktadır. Kısaca Birliğin genişlemesi, tesadüflere bırakılmamış, oluşabilecek bütün gelişmeler dikkate alınarak hem aday ülkenin hem de Birliğin çıkarları doğrultusunda genişlemenin gerçekleşmesi sağlanmıştır.

AB tarihinde en kapsamlı genişlemeyi sağlayacak kuralları ortaya koyan toplantı, 1993 yılında Kopenhag'da gerçekleşmiştir. Bu zirvede özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa

Ülkeleri'nin (MDAÜ), AB'ye entegrasyonunu sağlayacak ekonomik ve siyasi kriterler ortaya konmuş ve bu kriterlere ilaveten bu ülkelerden Topluluk Müktesebatı'na uymaları yönünde de adımlar atması istenmiştir (Ceyhun ve Leloğlu 2000).

16 Nisan 2003 tarihinde Yunanistan'ın başkenti Atina'da 10 MDAÜ, ki bunlar; Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya ile Ön Katılım Antlaşması imzalanmış ve böylece AB üye sayısını hukuken yirmi beşe yükseltmiş, ancak bu ülkelerin Birliğe fiili katılımlarının Mayıs 2004 yılında gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır (Anonymous 2003a).

Birliğin son genişleme dalgası, Avrupa'da 'Benzersiz Bir Genişleme' şeklinde ifade edilmektedir. Bunun böyle olduğu Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi; Günter Verheugen'in "Genişleme AB için hem tarihi bir fırsat hem de yükümlülüktür ve bu nedenle de en öncelikli konulardan biridir. Benim amacım genişleme sürecinde iki hedef, bir başka deyişle, hız ve kalite arasında doğru dengeyi bulmaktır. Aday ülkelerle birlikte üstlendiğimiz tarihi taahhüdü yerine getirmekteki başarımız ortak çalışmamızın yoğunluğuna ve niteliğine bağlı olacaktır" sözlerinden de anlaşılmaktadır (Anonim 2002b).

Türkiye'nin Birliğin Ortak Tarım Politikası'na (OTP) uyum konusu, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin çeşitli aşamalarında gündeme gelmiştir. Geçiş Dönemi'nin sonunda, yani 1995 yılına kadar Türkiye'nin OTP'ye uyum için gerekli hazırlıkları tamamlaması gerekliliği AB'ce vurgulanmış ancak Türkiye bu uyumu gerçekleştiremediği için GB kapsamına tarım ürünleri dahil edilmemiştir.

Türk tarım politikası ile OTP karşılaştırıldığında taraflar arasında önemli ölçüde farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar sonucu Türk tarımı sürekli AB'nin gerisinde kalmıştır.

Türkiye'nin Ankara Antlaşması ile birlikte Birliğin OTP'ye uyum süreci başlamıştır. Uyum konusunda Türk tarımının işinin oldukça zor olduğunu hatta bunu tek başına başaramayacağı şeklinde bir takım görüşler mevcuttur. Kısa vadede Türkiye'nin

OTP'ye uyumunun mümkün olmadığını, ancak AB'nin mali yardımları ile bunun bir düzene sokulabileceği ifade edilmektedir (Eraktan 2001b, Olgun ve Işın 1999).

Türkiye'nin OTP'ye uyumuna ilişkin Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ve Ulusal Program'da (UP) bir takım kısa ve orta vadeli önceliklere yer verilmiştir. Bunlar arasında; arazi kayıt sistemi, hayvan ve bitki sağlığı konuları, tüketici sağlığı vb. konular bulunmaktadır. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nın OTP'ye uyum için KOB ve UP paralelinde bir takım çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Bunlar arasında tarımsal mevzuata ilişkin düzenlemeler, tarımsal reform çalışmaları gibi konulara öncelikli olarak yer verilmiştir (Uzunlu 2001).

Türk tarım politikasının OTP'ye uyumu konusunda oldukça önemli olan bir diğer konu ise, AB'deki gelişmeler, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Antlaşması ve OTP reformlarıdır. Kısaca Türkiye'nin OTP'ye uyumu için bu üç konunun da yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Aytüre (2002) yeni OTP'nin belirgin olarak üç amacı ortaya koyduğunu, bunların rekabet edebilirlik, sürdürülebilirlik ve kalite olduğunu, Türkiye'de tarım politikasının bu amaçlara göre yönlendirilmesi ve mukayeseli üstünlüğü olan ürünlerin tespit edilerek bu ürünlerin üretimine ağırlık verilmesi halinde Türkiye'nin daha avantajlı çıkacağını ifade etmektedir.

Türk tarımının OTP'ye uyumunun sağlayacağı faydalar konusunda benzer birtakım görüşler mevcuttur. Örneğin Arıkbay (1992) Türkiye'nin tam üyeliği halinde AB'nin fonlarından yararlanacağı, ihracatta avantajlı duruma geçeceği ve dolayısıyla Türk tarımının gelişeceğini belirtmiştir. Ayyıldız vd (1997a) ise Türk tarımının OTP'ye uyumu halinde Türk çiftçisinin eline daha fazla para geçeceğini, üçüncü ülkelerle yapılan ticarete avantajlı bir konuma geleceğini, entegrasyon sonunda Türk tarım kuruluşları ve çiftçilerinin AB tarımını yakından tanıyacağını ve sektöre yapılacak olan yatırımların hızlanacağını ileri sürmüşlerdir.

Komünizmin yıkılmasından sonra AB yönünü MDAÜ'ye döndürmüştür. Bu ülkelerin AB'ye komşu olmaları nedeniyle entegre olmamaları halinde yaratabileceği sorunların başında, kaçak işçi, göçmen vb. sorunların çıkabileceği ifade edilmektedir. Bu 10 MDAÜ'nün 1990'lardan önce farklı bir siyasi ve ekonomik sistemlere sahip olmaları önemli bir sorun olarak görülmüş ve bu ülkelerle AB arasında 1991 yılında Avrupa Antlaşmaları imzalanmıştır. 1994-1998 yılları arasında bu ülkelerle imzalanan ortaklık antlaşmalarının hepsi yürürlüğe girmiş, böylece Birliğin genişlemesine Türkiye, Malta ve Kıbrıs ile birlikte toplam 13 aday ülke katılmıştır.

Türkiye hariç aday ülkelerin hepsi ile AB arasında tam üyelik müzakereleri başlatılmış ve bir çok alanda müzakereler sonuçlandırılmıştır. AB'ye 2007 yılında katılacak olan Bulgaristan ve Romanya hariç diğer aday ülkeler 2004 tarihinde fiilen AB'nin yeni üyeleri olacaktır. Böylece AB yüzyılın sonunda 27 üyeli bir Birlik haline gelecektir (Anonymous 2003a).

Türkiye ile bu ülkeler arasında bir takım siyasi ve ekonomik farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye nüfus ve coğrafi büyüklük açısından bu ülkelerin hepsinden daha büyük bir ülkedir. Ancak bazı ekonomik göstergeler açısından (işsizlik, enflasyon, milli gelir ve diğer birtakım sosyo-ekonomik göstergeleri Türkiye'nin bu ülkelerin gerisinde olduğu görülmektedir (Anonim 2002c, Anonim 2000b).

Ardy (2000) AB'ye aday olan ülkelerin, Birliğin genişlemesiyle alakalı olarak üç önemli karakterlerinin olduğunu ifade etmiş ve bunları,

1. Tarımın önemi, çiftlik yapıları, arazi genişlikleri, gelir ve arazi kiralari açısından AB'den farklılıkları vardır.
2. Üretim açısından AB ile benzerlikleri vardır.
3. Yüksek tarımsal potansiyellerine rağmen sınırlı miktarda üretimleri vardır.

Özetle AB'ye aday olan ülkelerin OTP'ye uyumları aynı zamanda birbirleri ile olan farklılıklarının giderilebilmesine bağlıdır. AB tarafından aday ülkeler ve Türkiye için

hazırlanan bütün ilerleme raporlarının ortak özelliği, hiç birisinin OTP'ye uyum sağlayamadığı ve yapılan çalışmaların yetersiz olduğu şeklindedir.

En son AB Komisyonunun bütün aday ülkeler için hazırlamış olduğu 2002 yılı Düzenli Raporu'nda aday ülkeler için genel olarak, OTP'ye uyum için daha fazla çaba sarf etmeleri gerekliliği vurgulanmış, özellikle hayvan sağlığı, bitki sağlığı, tüketicinin korunması, veterinerlik hizmetleri ve OTP'nin pazar mekanizmalarına uyması gibi bir takım konuların altı önemle çizilmiştir (Anonymous 2003b).

AB'ye aday ülkelerin PHARE (Orta Avrupa'daki aday ülkeler için ön katılım stratejisi) ve SAPARD (Tarım ve kırsal gelişme için özel katılım programı) gibi entegre programlar ile desteklenmesi ve tam üyelik müzakerelerine başlamış olmaları bu ülkelerin OTP'ye uyumlarını hızlandırabileceğini ve Türkiye'ye göre daha avantajlı bir konuma getirdiği de unutulmamalıdır.

Çalışma, Türkiye AB ilişkilerinin aday ülkeler ile birlikte ele alınması açısından oldukça önemlidir. Yıllardır Türk tarımının içinde bulunduğu sorunların çözülememesi gerek bu kesimde yaşayanların gerekse ülke ekonomisinin kötüye gitmesine neden olmuştur. AB'ye adaylık konusunda rekabetin arttığı günümüzde daha düne kadar komünist bir sistemle idare edilen Eski Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği ülkelerinin AB'ye tam üyelik için hazırlıklarını tamamladığını ancak Türkiye'nin henüz bunu başaramadığı gerçeğinin ortaya konması çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır.

Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinin aday ülkeler ile birlikte ele alınarak konuya farklı bir açıdan bakılması ve Türkiye'nin OTP'ye uyumunu ve bu konudaki çalışmalarını hem OTP'deki gelişmeler hem de diğer aday ülkelerin OTP'ye uyumları açısından değerlendirilerek ortaya konması çalışmanın temel amacını oluşturmuştur.

Birliğe aday ülkelerin tarımlarına ilişkin bilgilerin derlenmesi ve bunların değerlendirilmesi oldukça güç olmuştur. Çünkü bu ülkelerin tarımsal kayıtları eksik ve bir takım eski bilgilere dayanmaktadır. Bu nedenle aday olan ülkelere ilişkin bu tür bilgiler çeşitli yabancı makale ve AB'nin resmi internet sitesinden faydalanılarak

özetlenmiştir. Böylece Türkiye'nin OTP'ye uyum konusu 12 aday ülke ile birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada, AB hakkında genel bilgiler, Türkiye AB ilişkileri, Birliğin genişleme süreci, OTP'nin esasları ve diğer aday ülkeler ile Türkiye'nin OTP'ye uyumları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Konuları itibari ile kapsamı oldukça geniş olan çalışma, zaman açısından 2002 yılındaki gelişmeler ve 2003 yılının dönem başı ile sınırlı tutulmuştur.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Ayyıldız (1975) Türkiye'nin AET ile ilişki kurduğu Ankara Antlaşması'nda yer alan geçiş dönemine kadar, Türk tarım ürünlerinin Topluluğun ithalatında ön sıralara kaydığını ancak gerçekleşecek tam entegrasyonun sadece tarımsal ürünler için söz konusu olmayacağını bunun yanında sanayi ve toplumun diğer katmanlarının da tam üyeliğe hazırlanması ile mümkün olacağını Türkiye'nin AET'ye girmekle ayrı bir teknolojinin, üretimin, düşünüş tarzının ve ayrı bir ekonomik anlayışın içine gireceğini ifade etmiştir.

Arıkbay (1992) Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğindeki geçiş sürecinin İspanya, Portekiz ve Yunanistan'la benzerlik gösterdiğini, ancak Türkiye'nin bu ülkelerden geçiş sürecindeki farklılığı, OTP ile ilgili organizasyonlar, bazı geleneksel ürünlerin de dahi uygulamayışı, bu ülkelerin ise kısmen bu uygulamaları yaptığını ve önlemler almış olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliği halinde sadece üretici eline geçen fiyatlarda değişimin olmayacağını, aynı zamanda üretim deseni ve ticaret yapısının da değişeceğini belirtmiş, sonuç olarak Türkiye'de bu tür çalışmaların en önemli eksikliğinin, yeterli ve güvenilir istatistiki bilgilerden yoksun olduğunun altını çizmiştir.

Baldwin (1995) AB'nin genişlemede önceliği MDAÜ'ye verdiğini, ancak bu duruma Birlik içinde bazı özel çıkar gruplarının karşı çıktığını, bunu ise Avrupa Konseyi'nde alacakları üye sayısının çok olacağına ve Birliğin ekonomik ortalamalarının gerisinde olacaklarından bütçeden fazla pay alacakları gerekçelerine dayandırdıklarını bu yüzden genişlemenin acele ile yapılmamasını, ortalama bir zamana yayılması gerektiğini böylece AB'de ki dengelerin de korunacağını belirtmiştir.

Rollo (1995) AB'nin başta Doğu Avrupa olmak üzere Akdeniz Bölgesi doğrultusunda ilerlediğini, gelecekte dünyanın diğer ülkeleri içinde bir açık kapı bıraktığını ve yüzyılın sonunda AB'nin 20 den fazla ülkeyi kapsayacağını, 2010 yılına kadar bu sayının 25'in üzerine çıkacağını belirtmiştir.

Ayyıldız vd (1997a) Birliğin gıda maddeleri ihtiyacını karşılaması ve ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğu gerekçesi ile OTP'nin, AB'nin en önemli ve ilk ortak politikası olduğunu, Türkiye'nin OTP'ye uyumu için yapısal ve hukuksal alanlarda adımlar atması gerektiğini ve sonuçta Türk çiftçisinin ve tarımının bundan kazançlı çıkacağını öne sürmüşlerdir.

Olgun ve Işın (1999) Türkiye ile AB arasında tarım sektörleri açısından ortaya çıkan belirgin farklılığın uygulanan tarım politikalarındaki farklılıktan ileri geldiğini ve Türkiye'nin tarım sektöründe yapısal anlamda önemli gelişmeleri sağlayacak politikaların günümüzde yeterli olmadığını, Türkiye'nin öncelikle OTP esaslarına göre tarımsal destekleme yapacak bütçe olanaklarının olmayışı bu nedenle OTP'ye uyum için Topluluk bütçesinden yararlanması gerektiğini belirtmiştir.

Ardy (2000) AB'nin genişlemesi ve tarımsal problemini ortaya koyan çalışmada, OTP'nin DTÖ görüşmelerinde yeniden şekillendiğini aday ülkelerinde bu gelişmelerin paralelinde adımlar atması gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca AB'ye aday olan ülkelerin birbirleri ile ve AB ile olan tarımsal farklılıklarının olduğunu ve uyum sürecinde bunun da dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

Herok and Lotze (2000) AB'nin doğuya genişlemesi için mutlaka OTP'de reform yapması gerektiğini, bunun analizi için farklı ihtimaller üzerinde durulduğunu ve bu ihtimallerden birisinin aday ülkelerin DTÖ ile uyum içinde olması şartıyla OTP'de yapılacak kısmi liberalizasyonun bu ülkelerin tarımsal üretimini ve refahını arttıracak yönünde, diğerinin ise OTP'de yapılacak tam liberalizasyonun bu ülkelerdeki tarımsal üretimi ve refahı azaltacak yönünde olacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca AB'nin tarım politikası harcamalarında, yeni üyeler için sağlayacağı yapısal harcamaların yavaş yavaş azalacağını ileri sürmüşlerdir.

Olhan (2000a) AB ve Türkiye'de uygulanan tarım politikalarındaki farklılıkların her iki tarafın tarımsal yapılarındaki farklılıklardan kaynaklandığını, bu yüzden AB'de tarım sektöründe büyük işletmelerin, Türkiye'de ise küçük işletmelerin ağırlıkta olduğunu belirtmiştir.

Eraktan (2001a) AB'nin OTP'deki esasları ve gelişimi üzerinde durmuş ve Türkiye'nin tam üyeliği açısından ana koşullardan biri olan OTP'ye uyumunun önemi ve Türkiye'nin tarım politikasının OTP'ye uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve AB'nin Türkiye'nin öncelikleri doğrultusunda teknik yardım yapması gerektiğini ifade etmiştir.

Eraktan (2001b) Türkiye'nin ilk etapta ne tarım politikası uygulamalarını OTP paralelinde yeniden şekillendirmesi, ne de tarımsal yapısının AB ülkeleri benzeri olmasını sağlaması olmadığını, AB üyesi ülkelerde de tarımsal yapının birbirinden farklı özellikler gösterdiğini ve yapı farklılıklarının tam üyeliği engelleyici bir unsur olarak görülmediğini, Türkiye açısından yapılması gereken hususların; KOB'de kısa vadeli öncelikler arasında yer alan idari ve denetim yapıları, arazi ve çiftçi kayıt sistemleri, hayvan-bitki kimlik sistemi, gıda kontrolü, veterinerlik ve bitki sağlığı hizmetleri gibi hedeflerle sınırlandırılmış ileri sürmüştür.

Özkaya vd (2001) OTP uygulamalarının başarısı sonucu AB'nin dünya tarımında en büyük ihracatçı konumuna gelmesine ve bu durumun ABD'nin ihracatında azalmalara yol açtığı, bu yüzden GATT görüşmelerinde ABD'nin tarım ürünlerinin yer alması için baskılar yaptığını AB'nin ise uzun dönem buna karşı çıktığını ancak OTP uygulamalarının bütçeye giderek artan düzeyde yük getirmesi nedeniyle Uruguay Round görüşmeleri kapsamında (1986-1993) tarım ürünlerinin de yer almasına olumlu baktığını ifade etmişlerdir.

Philippidis and Hubbard (2001) AB'nin genişlemesi ile birlikte OTP'de bazı reformların yapıldığını, bu reformların özellikle 1980'li yıllardan sonra ön plana çıktığını buna neden olarak OTP'nin sürekli olarak bütçeye getirdiği yükün fazlalığını ve yapılan reformların GATT gerçeklerine paralel olarak yapıldığını ortaya koymuşlardır.

Uzunlu (2001) OTP'ye Türkiye'nin uyumu için Tarım Bakanlığı'nca bazı çalışmaların yürütüldüğünü bunların başında öncelikle tarla bitkileri, meyve-sebze, su ürünleri ve sığır eti mevzuatı konusunda ön incelemelerin yapıldığını, 560 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetimi konusunda Kanun Hükmünde Kararname (KHK) hazırlandığını

ve su ürünleri mevzuatının AB ile uyumlu hale getirildiğini, bunlara ilaveten Bakanlık tarafından tarımda reform ve yeniden yapılanma isimli programın uygulamaya konulduğunu, doğrudan gelir desteği, çiftçi kayıt sistemi ve tarımsal üretici birlikleri yasasının hazırlanıp Başbakanlığa sunulduğunu belirtmiştir.

Yıldırım (2001) AB'nin genişleme sürecinde aday ülkelerin karşılaştıkları en önemli sorunun tarım sektörü olduğunu, ancak AB'nin geçmişte aday ülke konumundaki ülkelere önemli ölçüde parasal destekler sağladığını hatta İspanya ve Portekiz'e tam üye olduktan sonra bile on yıl boyunca Birliğin desteğinin devam ettiğini, halbuki Türkiye'nin benzer desteklerden faydalanmadığını, günümüzde de bunun zor olduğunu ancak AB'nin Türkiye'ye uyum için daha fazla parasal destek sağlaması gerektiğini ileri sürmüştür.

Bülbül ve Beşparmak (2002) Türkiye ile AB tarımı bazı ölçütler yardımı ile karşılaştırıldığında öncelikle üzerinde durulması gereken konunun arazi varlığı ve arazilerin kullanış biçimleri olduğunu, Türkiye'nin ise arazi varlığını yeterince değerlendiremediğini ve Türkiye'nin OTP'ye uyum için öncelikle tarımsal yapı sorunlarını çözmesinin şart olduğunu belirtmişlerdir.

Engindeniz (2002) AB'nin tarım işletmelerinin sayısı ve arazi genişliklerindeki değişimler incelendiğinde tarım işletmelerinin sayısının yıllar itibari ile azaldığını, modern tarım tekniklerinin kullanıldığı ve verimliliğin arttığı gözlenirken Türkiye'de ise arazilerin giderek parçalandığını ve işletme sayısında artışlar olduğunu, bu yüzden Türkiye ile Birlik arasındaki tarımsal farklılıkların giderek arttığını ve bunun nedeninin ise Türkiye'de artan nüfus baskısı ve eşit paylaşım dayanan miras hukuku olduğunu, Türkiye'nin OTP'ye uyum için tarımsal altyapı sorunlarını öncelikle çözmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Ayüre (2002) son yıllarda tartışılan küreselleşme konusuna paralel olarak AB'nin OTP'deki hedeflerinde de bazı değişimler olduğunu, 1999 yılında imzalanan DTÖ Antlaşması doğrultusunda AB, OTP hedeflerini Gündem 2000 Raporuyla fiyat desteklemelerinden uzaklaştırarak kırsal kalkınma, araştırma ve çevre konularına

yönlendirdiğini ve Türkiye'nin OTP'ye uyumu için KOB'de sunulan eksiklikleri gidermesi ve mukayeseli üstünlüğe sahip olan ürünlere ağırlık vererek hem Avrupa hem de dünya pazarında rekabet edebilir konuma gelebileceğini öne sürmektedir.

Olhan (2002) tarım politikalarına uyum açısından en önemli sorunun Türkiye'deki destekleme politikaları ile OTP'nin fiyat ve yardım mekanizmalarındaki temel farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin uyum için OTP'nin dinamik karakterini yakından takip etmesi ve bu yönde tedbirler alması gerektiğini, bunun içinde AB'nin Türkiye'ye mali ve teknik konularda destek sağlamasının bu uyumu daha da hızlandıracağını ifade etmiştir.

Eraktan (2002) AB'ye yeni ülkelerin katılacak olması ve küreselleşmenin baskısı ile bugüne kadar yüksek oranlarda desteklenen tarım sektörünün, ciddi verim artışları doğurarak Birliği mali açıdan sıkıntıya soktuğunu ve bu nedenle OTP'de yeni harcamaların ortaya çıkmaması için Birliğin çeşitli stratejiler geliştirdiğini ve bu zararını kapatmak için çaba harcamak durumunda olduğunu belirtmiştir.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. Materyal

Araştırmada kullanılan veriler, ikincil veriler olup çeşitli istatistiklerden ve daha önce yapılmış olan yerli ve yabancı literatürden sağlanmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği resmi internet sitesinden de en son verilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

3. 2. Yöntem

Çalışmada; Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerine farklı bir bakış açısı içinde bakılarak, Türkiye'nin Ortak Tarım Politikasına uyumu ve tam üyeliği halinde Türk tarımındaki olası değişimler diğer on iki aday ülke ile birlikte ele alınmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin gerek Avrupa Birliği gerekse diğer aday ülkeler ile tarımsal açıdan mukayesesi ve OTP'ye uyumları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Karşılaştırmada, tarımın GSMH'da ki payı, tarımın dış ticaretteki payı, tarımsal nüfus ve istihdam, tarımsal yapı, tarımsal verimlilik, destekleme politikaları ve AB'den alınan mali yardımlar şeklinde kriterler kullanılmıştır. Bu kriterler ayrıca Birliğin yayınlamış olduğu İlerleme Raporları paralelinde değerlendirilerek somut sonuçlara elde edilmeye çalışılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4. 1. AB Hakkında Genel Bilgiler ve Türkiye-AB İlişkileri

4. 1. 1. AB'nin Tarihi Süreci

AB'nin temelleri oldukça eskilere dayanmaktadır. Avrupa'da bir birlik oluşturma düşüncesi çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Askeri, siyasi, ekonomik ve diğer şekillerde Avrupa'lı ulusların ve devletlerin bir araya getirilme düşüncesi çeşitli fikir, düşünür, askeri ve devlet adamlarınca ortaya atılmıştır. Ancak bunların içinde en etkili olanı Fransa Planlama Teşkilatı Başkanı Jean Monnet'den gelmiştir. Monnet'in düşüncelerinden esinlenen zamanın Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman, 9 Mayıs 1950 tarihinde, Fransa ve Almanya'nın kömür ve çelik kaynaklarının birleştirilmesini, savaş sanayinin temel girdileri olan bu maddelerin üretim ve kullanımının uluslararası (supranasyonel) bir organın sorumluluğuna bırakılmasını önermiştir. Schuman Planı olarak bilinen bu planı Almanya'nın kabul etmesinden sonra İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'da Fransız önerisine olumlu cevap vermişlerdir. Böylece Avrupa'da bir Birlik oluşumunun temelleri atılmıştır (Karluk 1998, Ayyıldız vd 1997a).

Avrupa'da kömür ve çelik sektöründe taraflar arasındaki başarılı işbirliği sonucu bu ülkeleri aralarında sektörsel bazda olmayan daha geniş kapsamlı ekonomik birlik arayışlarına itmiş ve 1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. Yine aynı antlaşma ile 'atom enerjisinden barışçıl faydalanma ve petrole bağımlılığı azaltma gibi nedenlerin etkisinde Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur (Ayyıldız vd 1997a).

AB'nin oluşması, kurumsallaşması ve politikalarına temel teşkil eden Roma Antlaşması'nın temel amacı; Avrupa'nın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel birleşmesini sağlamaktır. Bunun için ilk etapta üye ülkeler, aralarında belirli aşamalarla gümrükleri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmayı taahhüt etmişler ve daha sonra ise siyasi birliğin sağlanmasını amaçlamışlardır (Ayyıldız 1975).

4. 1. 2. AB'nin Genişlemesi

İlk yıllarda Ortak Pazar olarak nitelendirilen AT'nin, ilk onbeş yıllık süre zarfında altı kurucu üye ülkesinin ekonomik yapılarında göz kamaştırıcı gelişmeler kaydedilmiştir. 1958-1973 yılları arasında, Topluluk sabit fiyatlarla GSYİH'sını ikiye katlamış, altıların yıllık büyüme ortalaması bu yıllarda %5'in üzerinde gerçekleşmiştir (Deniau and Druesne 1990).

AB'nin genişlemesi ve yeni bir üyenin katılımı için, Roma Antlaşması'nın 237. Maddesi esas alınmaktadır. Bu maddeye göre her Avrupa'lı devlet Birliğe üye olmak için başvurabilir. Bu maddede geçen Avrupa'lı olma hüviyeti başlıca üç unsur içermektedir. Bunlar; coğrafi ve tarihi Avrupa'lı olmak ve kültürel ve sosyal bakımdan Avrupa ile ilişkide bulunmak şeklinde özetlenebilir. Daha sonraları 1991 yılında yapılan Maastricht Zirvesi'nde, Avrupalı olma unsurlarına müracaat eden ülkenin demokratik bir rejime sahip olması ve insan haklarına saygılı olması şeklinde iki yeni unsur daha eklenmiştir (Ayyıldız vd 1997a).

AET başlangıçta, Fransa, F.Almanya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya'nın katılımı ile kurulmuştur. İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın 1 Ocak 1973 tarihinde Topluluğa katılmaları ile Topluluğun ilk genişlemesi gerçekleşmiş ve üye sayısı altıdan dokuza yükselmiştir. İkinci genişleme 1981 yılında Yunanistan'ın katılımı ile üye sayısı ona, üçüncü genişlemesi 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımı ile on ikiye ulaşmıştır. Bu yıllardan sonra AT'ye katılmak için başvuran ülkelerin sayısında da bir artış gözlenmiştir. AB 1 Ocak 1995 tarihinde daha önce Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) üyesi olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç'te katılımıyla on beş üyeli bir Birlik olmuştur (Kılıç 2002).

AB bundan sonraki genişlemesinde yönünü ¹MDAÜ'ne doğru çevirmiş ve bu durum için 'benzersiz bir genişleme' şeklinde bir ifade kullanmıştır. AB'nin MDAÜ yönündeki genişleme süreci, 1991 yılından sonra hız kazanmıştır. Bu ülkelerdeki komünist

¹ MDAÜ: Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya

rejimlerin çökerek demokrasinin gelişmesi ve SSCB'nin parçalanmasına paralel olarak bu gelişmeler hızlanmıştır. Avrupa'da gerçekleşen bu siyasi gelişmeler aynı zamanda Avrupa'nın coğrafi yapısını da değiştirmiştir. Örneğin, Estonya, Litvanya ve Letonya gibi yeni ülkelerin doğmasına, Çekoslovakya'nın, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ikiye ayrılmasına, Doğu Almanya'nın Batı Almanya ile birleşmesine sebep olmuştur. Bütün bu gelişmeler AB tarafından da yakından takip edilmiş ve bu ülkelerle AB coğrafi komşulukla birlikte siyasi ve kültürel bir takım ilişkileri de başlatmıştır. Bu ülkelerin yeniden yapılandırılması için AB mali yardımların yanısıra PHARE gibi çeşitli programlarla bu ülkelere destek vermiştir. Bu ülkelerle 1991 yılında imzalanan Avrupa Antlaşmaları ileride AB'ye tam üye olma yönünde hukuki bir zemin de oluşturmuştur (Anonymous 2003a, Anonymous 2003b).

AB, 1993 yılında gerçekleştirdiği Kopenhag Zirvesi'nde genişlemenin temel kriterleri olan, siyasi, ekonomik ve Topluluk Müktesebatı'na uyum kriterleri hazırlayarak aday ülkelerin bunlara uymalarını istemiştir. Bu kriterlerden siyasi kriterleri yerine getiren ülkelerden Türkiye hariç diğer 12 aday ülke ile AB arasında tam üyelik müzakereleri başlamış ve Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Estonya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovenya ve Slovakya ile 2004 yılında, 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın tam üye olabilecekleri kararlaştırılmıştır (Anonymous 2003a, Anonim 2002c).

AB'nin önümüzdeki dönemlerde ne şekilde genişleyeceği ve bunun AB içerisinde ne tür etkiler yaratacağı sürekli olarak tartışılmaktadır. Rollo (1995) Birliğin genişlemesinin önce Merkezi ve Doğu Avrupa'ya, daha sonra Akdeniz Bölgesine ve diğer Avrupa ülkelerine yöneleceğini ve yüzyılın sonunda üye sayısını neredeyse ikiye katlayacağını belirterek AB'nin genişlemesinin boyutlarını ortaya koymuştur.

AB'nin genişlemesi sadece aday ülkelerde değil, Birlik üyesi ülkelerde de tartışılan konuların başında gelmektedir. Baldwin (1995) genişlemesinin Birlik içinde farklı şekillerde tartışıldığını ve bazı özel çıkar gruplarının bu genişlemeye karşı çıktıklarını tespit etmiş ve bu grupların, genişleme konusunda aceleci olunmaması gerektiğini aksi halde AB'nin karmaşık bir yapı içine sürükleneceğini iddia ettiklerini belirtmiştir.

AB, genişlemeye Kopenhag Zirvesi'nde yeşil ışık yakılmasının ardından, 1998 yılındaki Cardiff Zirvesi'nde aday ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarına ilişkin 'İlerleme Raporları' hazırlanması kararlaştırılmıştır. AB Komisyonu aday ülkelerin ilerlemelerine ilişkin hazırlamış olduğu Düzenli Raporlara ilave olarak 8 Kasım 2000 tarihinde 'Genişleme Stratejisi' adı altında önemli bir belge yayınlamıştır. Bu belge, Birliğin 2002 yılı sonundan itibaren en iyi durumdaki adayları Birliğe kabul edilebilecek durumda olmalarını sağlamak için, Nice AB Konseyi tarafından genel olarak onaylanmış bulunan teklifleri ortaya koymaktadır. Geriye kalan müzakere konularının çözüme bağlanmasını ise açık bir zaman sırasına koyan ayrıntılı bir yol haritası öngörülmüştür. Bu çerçevenin içinde, tarım ve çevre gibi zorunlu bazı konular da vardır. (Anonim 2000a, Ceyhun ve Leloğlu 2000).

4. 1. 3. Türkiye-AB İlişkileri

Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri 8 Haziran 1959 tarihinde Yunanistan'dan hemen sonra, 31 Temmuz 1959'da AET'ye başvurması ile başlamıştır. Bu başvurunun nedenleri; Avrupa'da gerçekleşecek siyasi bütünleşmenin dışında kalmamak, Türkiye'nin ihraç ürünleri için genişleyen sürüm olanakları sağlamak, ülke kalkınmasında gerekli kolaylıkları temin etme imkanlarını arttırmak ve Yunanistan'a göre politik ve ekonomik alanda daha güç şartlarda karşılaşmamak şeklinde sıralanabilir. 'Yunanistan ne yaparsa Türkiye'de onu yapmaktadır hatta öyle ki Yunanistan içi boş bir havuza atlasa hiç tereddüt etmeden Türkiye'de atlamalıdır' tarzındaki o dönem izlenen politika Türkiye'nin Topluluğa başvurusunda etkili olmuştur (Karluk 1998, Ayyıldız vd 1997a).

Türkiye ile AET arasında bir ortaklık kuran ve 1 Aralık 1964'de yürürlüğe giren Ankara Antlaşması'nın amacı 2. Maddesinde şu şekilde izah edilmiştir. 'Antlaşma'nın amacı Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasında ki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.' Antlaşma, Türkiye'nin AB'ye tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açık tutmakta, diğer bir deyişle, fesih hükmü bulunmamaktadır. Bu

nedenle Ankara Antlaşması, amaçları gerçekleşinceye kadar yürürlükte kalacak olan bir ortaklık anlaşmasıdır (Ayyıldız vd 1997a, Ayyıldız vd 1997b).

Ankara Antlaşması ile Türkiye'nin Hazırlık (1964-1972), Geçiş (1973-1995) ve Tam Üyelik, dönemleri olmak üzere üç aşama sonunda AB'ye tam üye olması amaçlanmıştır. Hazırlık döneminde Türkiye hiçbir yükümlülüğe girmemekte, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal alanda gelişebilmesi için, AB'nin tek taraflı olarak yapacağı ticari ve mali yardımlar yer almıştır. Geçiş dönemi ise Türkiye ile Topluluk arasında karşılıklı tavizlerin verildiği bir dönem olmuştur. Türkiye AB ilişkilerinin son dönemi 1995 yılında Gümrük Birliği (GB) ile başlamıştır (İyibozkurt 1994).

Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde AB'ye tam üyelik için müracaatta bulunmuştur. Bu müracaatının en önemli hukuki dayanağı, Roma Antlaşması'nın 'Her Avrupa'lı devlet, Topluluğa katılmayı isteyebilir' şeklindeki maddesi olmuştur. Ancak Ayyıldız vd (1997a), Türkiye'nin Ankara Antlaşması'nın 28. Maddesi'nde geçen, Türkiye Roma Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerinin tamamını üstlenebileceği bir duruma geldiği zaman, tarafların tam üyeliği görüşebilecekleri şeklindeki ifadeyi dikkate almadan kısaca hukuki anlamda son dönemi beklemeden müracaat ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Türkiye'nin tam üyelik müracaatı AB tarafından değerlendirilmiş ve Şubat 1990'da 'Avis Raporu ve İşbirliği Programı' gibi iki önemli hukuki belge ile Türkiye'nin durumu değerlendirilmiştir. Söz konusu raporda; Topluluğun gündeminde ekonomik ve parasal birliğin olması ve Topluluğun tam üyelik müzakerelerine başlamak için gerekli şartlara sahip olmaması nedeniyle Türkiye'nin başvurusuna olumsuz bakılmış, ancak sonuç olarak Türkiye'nin ileride Topluluğa katılmaya 'ehil' bir ülke olduğu vurgulanmıştır. İşbirliği Programı'nda ise Toplulukla Türkiye arasında, GB alanında işbirliğinin yoğunlaştırılması, mali işbirliğinin yeniden başlatılması ve siyasi işbirliğinin geliştirilmesi konularına yer verilmiştir (Ayyıldız vd 1997a).

Türkiye-AB ilişkilerinin son dönemi olan GB süreci fiilen 1996 yılında başlamıştır. Taraflar arasında 1973 yılında imzalanan Katma Protokol'de öngörülen 22 yıllık sürenin bittiği ve yeni bir dönemin başladığı bu süreç, Türkiye'de oldukça çok tartışılmış ve

olası etkileri çeşitli şekillerde ele alınarak incelenmiştir. GB paketi başlıca üç kısımdan oluşmaktadır Bunlar; GB'nin yürürlüğe konulması ile ilgili 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK), Türkiye-AB İlişkilerinin iyileştirilmesi ile ilgili tavsiye kararları ve Türkiye'ye yapılacak yardımlarla ilgili AB deklarasyonudur.

GB üzerine bazı eleştiriler yapılmaktadır. Bunlardan ilki GB'nin Roma Antlaşması ile çeliştiği şeklinde olanıdır. Çadırcı (1995) GB'nin, Birliğin temel unsuru ve temel amaçlarından biri olmasına rağmen, Roma Antlaşması'nda tanımlanmadığını, Antlaşma'nın 9. Maddesinde konuya ilişkin 'AB mal alışverişlerinin tümünü içine alan ve üye devletler arasındaki ithalata ve ihracata uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili resimlerin kaldırılması ile üçüncü ülkelerle ilişkilerde Ortak Gümrük Tarifesi'nin kabulünü kapsayan GB üzerine kurulur' şeklinde bir ifadenin olduğunu, ancak Türkiye ile AB arasındaki GB'nin tarım ürünlerini kapsamadığına dikkat çekmiştir. Yine aynı antlaşmanın 9. Maddesinde GB'nin ancak Birliğe üye devletler arasında oluşturulabileceğinin altı çizilmiş ancak Türkiye'nin AB'ye tam üye olmadan böyle bir sürece girmesi Roma Antlaşması'na ters düşerek bir ilke imza atmasına neden olmuştur.

GB yürürlüğe girmeden bir takım olumsuz sonuçlar doğuracağı, çeşitli nedenlere bağlı olarak daha önceleri ifade edilmiştir. Başta DPT olmak üzere bir iki kamu kuruluşunun 1992-1994 yılları arasında hazırladıkları bazı raporlarda, 'Türkiye tam üye olmadan tam üyelik yükümlülüğü altına giremez' şeklinde ikazda bulunmuş, ancak dönemin siyasi ve bürokrasi çevresi tarafından bu durum dikkate alınmamıştır (Manisalı 2001, Manisalı 1998).

GB ile ilgili başka bir görüşte; Tezel (1996) Türkiye'nin GB oluşturmasını, AB'nin ticaret politikasının kuyruğuna takılması şeklinde yorumlamıştır. Eğer öngörülebilir bir gelecekte Türkiye AB'ye katılacaksa, bunun doğru bir siyasi tercih olduğunu ancak katılmayacaksa, o zaman Türkiye AB ile neden Polonya'nın, Macaristan'ın bu Birlikle Ortaklık Antlaşmaları'nda öngörüldüğü gibi serbest bir ticaret alanı oluşturmuyor da, GB oluşturuyor sorusunun cevapsız kalacağını belirtmiştir. Bu sorunun cevabının zaman içinde meydana gelecek gelişmelere bağlı olarak daha da netleştiği bilinmektedir.

Türkiye-AB ilişkilerinde dönüm noktası sayılabilecek en önemli gelişmelerden birisi de 1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesi'dir. Bu Zirve'de Türkiye, 12 ülke ile birlikte tam aday ülke statüsü kazanmış ve onlarla eşit şartlarda tam üyelik müzakerelerine başlayabileceğinin altı çizilmiştir (Bozkurt 2001, Anonim 1999a).

Bu tarihten sonra Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolundaki beklentileri artmıştır. Fogg (1999) Türkiye'nin aday kabul edilmesinin, Türkiye'de genel olarak memnuniyet yarattığını ancak bazı kesimlerin bu duruma şüpheyile yaklaştığını belirtmiştir. İleride bu şüpheli yaklaşımların AB ve Türkiye'nin izleyeceği politikalara bağlı olarak değişeceği bilinmelidir.

Türkiye yerine getirmesi gereken ve 2000 yılında AB tarafından hazırlanan KOB'de, yer alan ekonomik, siyasi ve hukuksal alandaki kısa ve orta vadeli önceliklere karşılık olarak 2001 yılında kendi UP'sini AB'ye sunmuştur. Böylece Türkiye'nin AB'ye giden yol haritası olarak ta tabir edilen bu belge doğrultusunda uyum çalışmaları hız kazanmıştır. Bilindiği gibi, Türkiye ile Birlik arasında tam üyelik müzakerelerine henüz başlanamamıştır. Çünkü Türkiye AB Komisyonu'nun 1993 yılında gerçekleştirdiği Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen siyasi kriterleri yerine getirememiştir.

AB, 16 Nisan 2003 tarihinde Yunanistan'ın Başkenti Atina'da yapmış olduğu Zirve Toplantısı'nda Türkiye için tam üyelik müzakereleri konusunda kesin bir tarih vermez iken 2002 yılında yapılan Zirve'deki 2004 yılı sonunda Türkiye ile müzakerelere başlanabileceği konusundaki temennisini teyit edilmiştir (Anonim 2003).

4. 2. Ortak Tarım Politikası (OTP) ve Esasları

4. 2. 1. AB'nin OTP Oluşturma Nedenleri

Bilindiği gibi tarım politikası AB'nin ortak politikalarından birisidir. Ortak politikaların temel özelliği; Birliğe üye olan ülkelerin bu konularda bağımsız hareket edemeyişi ve üye ülkelerin milli yasama ve yürütme yetkilerinin bir kısmını Birlik organlarına devretmesidir. OTP'sı, üye ülkelerin tarım politikalarını gerek ekonomik, gerek siyasi

anlamda bütünleştiren bir özelliğe sahiptir. Böylece üye ülkeler ortak hedeflere yönlendirilmektedir (Yıldırım 2001, Ayyıldız vd 1997a).

OTP AB'nin en önemli ve en eski politikalarından birisidir. Birliğin tarımda ortak bir politika oluşturma düşüncesi oldukça eskilere dayanmakta, ancak bu konuda ilk ciddi adımlar 1960-1964 yılları arasında atılmıştır. Bu politikanın oluşturulmasının çeşitli ekonomik ve sosyal sebepleri vardır. Bu sebepler savaş yıllarında yaşanan kıtlıkların tekrar yaşanmaması için gıda maddeleri arzının güvence altına alınması, tarım ürünlerinde ithalata bağımlılığın azaltılması ve o dönemde nüfusun yaklaşık % 24'ü gibi önemli bir bölümüne istihdam olanağı sağlayan tarım kesiminde gelir düzeyinin artırılması şeklinde sıralanabilir (Eraktan 2002, Yıldırım 2001).

4. 2. 1. 1. OTP'nin Amaçları

Roma Antlaşması'nda, OTP'ye özel bir bölüm ayrılmış (Madde 38-47) ve OTP'nin amaçları ve bu amaçları gerçekleştirmek için kullanılacak araçlar ve karar alma mekanizmaları bu maddelerde açıklanmıştır. Antlaşmanın 39. Maddesi'nde OTP'nin amaçları sıralanmıştır. Bunları Yıldırım (2001) teknik gelişmeyi sağlamak, tarımsal üretimi rasyonel hale getirmek bunun için başta işgücü olmak üzere üretim faktörlerinin optimum kullanımının gerçekleştirilmesi yoluyla tarımda verimliliği arttırmak, özellikle tarımda çalışanların bireysel gelirlerinin artırılması ve tarımsal nüfus için rahat bir yaşam düzeyi sağlamak, tarım ürünleri piyasalarında istikrarı sağlamak, tarım ürünleri arzını güvence altına almak ve ürünlerin tüketicilere makul fiyatlarla ulaşmasını sağlamak şeklinde sıralamıştır.

AB'nin genişlemesi ve diğer bazı ekonomik ve siyasi gelişmelere paralel olarak, Roma Antlaşması'nda daha sonraları çeşitli şekillerde değişiklikler yapılmıştır. Antlaşmada yapılan bu değişimlerden tarım politikası da payını almış ve böylece OTP'nin yeniden şekillenmesi sağlanmıştır. 1997 yılında Amsterdam Antlaşması ile Roma Antlaşması'nda çeşitli değişiklikler yapılmış ve çevre konuları Antlaşma'nın kapsamına alınmış böylece tarım politikalarının çevre ile ilişkisi daha etkin bir hale getirilmiştir (Eraktan 2002).

Gündem 2000'de yapılan reformlar ile de OTP'nin amaçları Roma Antlaşması'nda yer alan klasik amaçlarının dışına çıkılarak şu şekilde yeniden belirlenmiştir (Eraktan 2002).

- 1- 'Birliğin içinde ve dışında Birlik üreticilerinin dünya piyasalarında ki olumlu gelişmelerden yararlanabilmeleri için düşük fiyatlar yoluyla rekabet gücünü arttırmak.'
- 2- 'Tüketicilere gıda güvenliği ve kalitesi konusunda garanti vermek.'
- 3- 'Tarımda yaşayanlara istikrarlı gelir ve uygun bir yaşam standardı sağlamak.'
- 4- 'Üretim tekniklerini çevre ile uyumlu hale getirmek ve hayvan sağlığına saygı göstermek.'
- 5- 'Çiftçiler ve aileleri için tarım dışında alternatif gelir ve istihdam olanakları sağlamak.'
- 6- 'Birlik mevzuatını sadeleştirerek daha anlaşılabilir duruma getirmek.'

OTP'deki gelişmelere bakıldığında, seksenli yıllarda ciddi radikal değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Çünkü bu dönemde gittikçe artan ürün fazlası ve bütçe harcamaları AB'de ciddi bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Bu sorunun çözümü için Birlik önce fiyat politikalarında düzenlemeler yapmış ve tarımsal ürünlerin üretimine bazı kotalar uygulamaya koymuştur. Özellikle 1998 yılında başlayan VIII. GATT görüşmelerinde, AB üçüncü ülkelerden yoğun eleştiriler almıştır. Bu baskılara paralel olarak Birlik yeni arayışlara girmiştir. Bu arayışların başında, nadasa bırakarak üretimi azaltma, ekim yapılan alanları başka ürünlere tahsis etme, girdi kullanımını azaltılma ve çevre konuları gelmektedir (Eraktan 2001a, Özkaya vd 2001).

4. 2. 1. 2. OTP'nin Temel Esasları

AB tarım politikasını yürütmek için bazı temel prensipleri esas almıştır. Bunlar; ortak bir pazarın kurulması, topluluklar tercihi ve ortak mali sorumluluk şeklinde üç ana başlıktan oluşmaktadır. Bu prensiplerden; Topluluk ürünlerine öncelik tanınması, üçüncü ülkelerden gelecek düşük fiyatlı ürünlerin iç pazarı tutarak Topluluk üreticilerinin ve üretiminin bu rekabetten zarar görmesinin önlenmesi, bu yolla dünya pazarındaki darboğazların Topluluk piyasasını etkilemesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Mali dayanışma ilkesi ortaklaşa belirlenen, ve uygulanan tarım politikası önlemlerinin finansmanın da ortak olarak yürütülmesi şeklinde açıklanabilir (Eraktan 2002, Ayyıldız vd 1997a).

4. 2. 1. 3. OTP Kapsamında Tarım Ürünleri Fiyat ve Pazar Politikası

AB'de tarımsal piyasalara müdahaleler, fiyat ve mali politika kapsamında yürütülmektedir. İç piyasalardaki desteklemeler, dış piyasalardan gelecek rekabete karşı Birlik ürünlerini korumak ve iç arzı düzenlemek için uygulanmaktadır. Doğrudan gelir desteği için yapılan harcamalar için ise mali politika araçları uygulanmaktadır. Böylece Birlik tarım ürünleri piyasalarına müdahale etmektedir (Eraktan 2002).

AB'de tarımsal ürünlere ait fiyatlar kendine özgü nitelik taşır ve aynı zamanda tarımsal alanlara yapılan müdahalelerinde kapsamını ve boyutunu yansıtmaktadır. Bu fiyatlar, işari ya da hedef fiyat, eşik fiyat, müdahale fiyatı, sabit fiyat, taban fiyat, asgari fiyat, set fiyat, temel fiyat, referans fiyat ve rehber fiyat şeklinde sınıflandırılmaktadır (Karluk 1998, Ayyıldız vd 1997a).

Eraktan (2002) 1992 yılında yapılan OTP reformu ile pazar müdahalelerinde daha sade, daha basit mekanizmalar oluşturmak amacıyla fiyatlandırma şekillerinin büyük çapta ortadan kaldırıldığını ifade etmiş ve bunları şöyle sınıflandırmıştır.

1. Topluluk içinde belirlenen ve ulaşılması hedeflenen fiyatlar: Hedef fiyat, üretici hedef fiyat, temel fiyat, yönelim fiyatı.

2. Topluluk içinde destekleme alımlarında uygulanan fiyatlar: Temel müdahale fiyatı, müdahale fiyatı, satın alma fiyatı, asgari fiyat.
3. Üreticileri üçüncü ülkelerden gelecek rekabete karşı koruyucu görevi gören fiyatlar: Eşik fiyat, ithalat fiyatı.

4. 2. 1. 4. OTP Kapsamında Yapılan Yardımlar

AB'de tarım kesimine yönelik yardımlar çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Eraktan (2002) bu sınıflandırmayı; üretici yardımları, değişen yardımlar, imalatçı yardımları, tüketici yardımları, ekim yaptırmama yardımları, niteliği değiştirme primi, ihracatçı sübvansiyonları şeklinde sıralamıştır.

Ayrıca 1980'li yıllarda dünya piyasalarında ihracat sübvansiyonları nedeniyle yaşanan krize, VIII. GATT görüşmeleri sonucu yapılan Tarım Antlaşması ile bir çözüm getirilmesi yaklaşımı çerçevesinde, Birliğin ihracat sübvansiyonlarını azaltma taahhüdü ve Birlik içi fiyatların düşürülmesi politikaları ihracat sübvansiyonlarının eski öneminden kaybetmesine neden olduğunu belirtmiştir.

4. 2. 1. 5. Ortak Piyasa Düzenleri (OPD)

AB, Roma Antlaşması'nın 39. Maddesinde öngörülen tarımla ilgili hedefle ulaşabilmesi için, 1962 yılından itibaren Topluluk içinde OPD'yi gerçekleştirmiştir. Ancak üye ülkeler arasında çıkan politik sorunlar üye ülkeler arasında anlaşmazlıklara neden olmuş ve bu nedeniyle 1966 yılına kadar OPD uygulamaya konulamamıştır. OPD'leri, 'Ortak Fiyat Sistemi' temeline dayanmakta ve Toplulukta tarım ürünleri ticaretine konan her türlü kısıtlamaların kaldırılması, ithalat ve ihracat için ortak sınır düzenlemelerinin yapılması ve rekabetin sağlanması için ortak rekabet kurallarının uygulanmasını gerektirmektedir (Karluk 1998, Ayyıldız vd 1997a).

OPD'ye tabi 22 ürün veya ürün grubu bulunmaktadır. Genel olarak bu düzenin uygulandığı ürünler, bitkisel ürünler, hayvansal ürünler ve ihtisaslaşmış tarım ürünleri şeklinde sınıflandırılmaktadır (Olgun ve Işın 1999).

OPD'ye tabi ürünlerin fiyatları, çeşitli tarımsal meslek kuruluşları ile Ekonomik ve Sosyal Komite'nin görüşleri alınarak Komisyon'un önerisi çerçevesinde Tarım Bakanları tarafından, bir sonraki kampanya döneminde uygulanmak üzere, genellikle her yıl 1 Ağustos tarihinden önce ilan edilmektedir. AB'de tarımsal ürün fiyatlarının tespitinde; dünya fiyatları, üretim, tüketim ve hammadde ihtiyacı, talep konusundaki gelişmeler, eritilmeyen stoklar, tüketici isteklerindeki dalgalanmaları dikkate alınmaktadır. Böylece belirlenen fiyatlarda gerek üreticiler korunmakta, gerekse haksız rekabet önlenmektedir (Ayyıldız vd 1997a).

4. 2. 1. 6. AB'nin Tarımsal Yapı Politikaları

Birliğin tarımsal yapısına ilişkin politikaları oldukça eskilere dayanmaktadır. 1965-1970 yılları arasında Mansholt Planı adı altında tarımsal yapıyı hedef alan ve çeşitli çözüm önerileri sunan bir plan ortaya atılmıştır. Bu planda; tarım işletmelerindeki yapısal bozuklukların düzeltilmesi ve dünyadaki gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir duruma getirilmesi amaçlanmıştır. O yıllarda bu plan ve görüşler Avrupa'da yoğun eleştiriler almış, ancak daha sonraki dönemlerde eleştirilerin haksız olduğu ortaya çıkmıştır (Ayyıldız 1994).

Mansholt Planı AB'de ki tarım işletmelerinin sayısı ve yapısında bazı değişimlere neden olmuştur. EUROSTAT 14 Mart 2000 tarihinde, 1967 yılından beri AB'deki tarım işletmelerini etkileyen değişiklikleri irdeleyen bir rapor yayınlamıştır. Bu rapora göre, 1967-1997 döneminde Birlikteki tarım işletmelerinin sayısı %42 oranında azalmış, yine aynı dönemde 50 hektar ve daha büyük arazisi olan tarım işletme sayısında yaklaşık %101'lik bir artış olmuştur. Bu rakamlar AB'nin tarımsal yapısının sürekli iyileştiğini, işletmelerin genişlediği ve işletme sayılarının azaldığını göstermektedir (Engindeniz 2002).

4. 2. 1. 6. 1. Yapısal Fonlar ve Öncelikli Hedefleri

AB'nin yapısal fonları Birliğin politikalarını belirlemede oldukça etkindir. Bu fonlardan Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu'nun (EAGGF) Yönverme Bölümü OTP'nin hedefleri doğrultusunda faaliyet göstermektedir.

EAGGF'nin Yönverme Bölümü'nü üretim ve pazarlama şartlarının düzeltilmesi yoluyla tarımsal yapının iyileştirilmesi, Birliğin dağlık nüfusunun gerilediği ve özel sorunu olan bölgelerin belirli düzeyde ekonomik canlılığının korunmasına yönelik faaliyetleri, ekonomisi tarıma dayalı Akdeniz Bölgelerinin kalkındırılmasına katkıda bulunmak üzere ürünlerin pazarlanması ve bu bölgelerdeki alt yapı yatırımları, İtalya'nın engebeli ve dağlık yörelerinde ve Batı İrlanda'da sığır ağırlıklı hayvancılık gibi özel faaliyetleri ve entegre kalkınma programlarını desteklemektedir. Görüldüğü üzere Yönverme Bölümü oldukça geniş bir alanda faaliyet göstermektedir (Ayyıldız vd 1997a).

Yapısal fonların öncelikli hedefleri, bölgelerin ekonomik ve sosyal önceliklerine göre ve tarım reformları kapsamında belirlenmiştir. Bu hedefler ilk önceleri Hedef 1, Hedef 2, Hedef 3, Hedef 4, Hedef 5a, Hedef 5b ve Hedef 6 olarak tespit edilmiştir. Bunlardan Hedef 5a özellikle OTP reformlarına yönelik tedbirlerin alınmasını sağlamak, Hedef 5 b ise kırsal kalkınmaya yönelik tedbirlerin alınması amacına yöneliktir (Ayyıldız vd 1997a).

Bütçe harcamalarında bu hedefler için ayrılan paylar oldukça önemlidir. Birliğin bütçesinde 1999 yılında planlanan harcamaların yapısal fonlardaki paylarının; Hedef 1 için %64.8, Hedef 2 için %9.6, Hedef 4 için %8.9, Hedef 5 a için %3.1 ve Hedef 5 b için %3.8'lik bir paya sahip olduğu tespit edilmiştir (Karluk 1998).

Yıldırım (2001) Gündem 2000 ile, Yapısal fonların hedeflerinin altıdan üçe indirildiğini belirtmiş ve 2000-2006 yılları arasında geçerli olacak bu hedefleri aşağıdaki gibi sıralamıştır.

Hedef 1: Kalkınmada geri kalmış bölgelerin yapısal uyum ve gelişmelerin desteklenmesi yeni sistem çerçevesinde de Hedef 1, kişi başına gelir düzeyi AB ortalamasının %75'inden düşük olan bölgeleri kapsamaktadır. Eski uygulamada Hedef 6 kapsamında olan bölgeler de Hedef 1 kapsamına alınmıştır.

Hedef 2: Yapısal zorluklarla karşı karşıya olan bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişiminin desteklenmesi,

Hedef 3: Eğitim, mesleki eğitim ve istihdama yönelik politikalar ile sistemin modernizasyonu ve uyumlaştırılması,

'Hedeflerin bu şekilde belirlenmesi ile tarımın bütünüyle zayıf ve sorunlu bir sektör olarak kabul edilmesi yaklaşımının AB'de terk edildiğinin sonucunu ortaya koymaktadır. Topluluğun bütün bölgelerinde tarım sektörüne yönelik olarak uygulanan Hedef 5a kaldırılmış, eski sisteme göre Hedef 5b kapsamında yer alan kırsal bölgelerin büyük çoğunluğu da yeni oluşturulan Hedef 2 kapsamına alınmıştır. Hedef 1 kapsamında yer alan kırsal bölgeler için eski sistemde geçerli olan ve üç yapısal fon arasında eş güdüm gözetilen entegre kalkınma yaklaşımı korunmuştur. Bu iki hedef kapsamında da yer almayan kırsal alanlar için geliştirilecek projelere EAGGF'nin 'garanti' bölümünden katkı sağlanması kararlaştırılmıştır. Yapısal fonlardaki reform sonucu 13 Topluluk girişiminin sayısı da dörde indirilmiştir. Sürdürülmesine karar verilen bu dört topluluk girişimi arasında kırsal kalkınmaya yönelik LEADER (Kırsal gelişme topluluk girişimi) girişimi de bulunmaktadır' (Yıldırım 2001).

4. 2. 1. 7. OTP Reformları

OTP'nin hedeflerinin gerçekleştirilmesi için izlenen başarılı politikaların sonucunda, AB'de tarımsal üretimdeki yetersizlik giderilmiş ve arzın emniyeti tamamıyla sağlanmıştır. Bu politikalar sonucunda üretim artışları görülmüş ve 1980'li yıllarda üretim fazlalıkları meydana gelmiştir. Örneğin tahıllarda 1976 yılında 1.32 milyon ton olan AB stokları, 1999 yılında 14.52 milyon tona çıkmıştır. Üretim fazlalıklarının nedenleri; teknik gelişmelerin tarıma uygulanması sonucu tarım işletmelerinin daha

modern şartlarda çalışmasından dolayı verimliliğin yükselmesi olarak gösterilmektedir. (Anonim 2002a, Ayyıldız vd 1997a).

Birlik 1987 yılında ki Tek Avrupa Senedi ile çeşitli düzenlemeler yaparak tarımda istikrar tedbirlerini ortaya koymuştur. Bu senette tarımla ilgili olarak çok yönlü reformlara yer verilmiştir. Bunlar arasında; bir kenara bırakma, erken emeklilik, daha az girdi kullanarak ürün elde etme ve üretimin çeşitlendirilmesi yer almaktadır (Ayyıldız vd 1997a).

Birliğin OTP'ye yönelik reformlarının 1980'li yıllardan günümüze kadar sürdürülmesinde OTP'nin AB'ye getirdiği maliyetler veya bütçe harcamalarının sürekli olarak artması önemli bir etken olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarda yaşanan önemli ekonomik ve siyasi gelişmeler OTP'nin yarattığı maliyetlerin fazlalığı AB'yi yeni arayışlara sevk etmiştir. Yapılan reformlar Genel Gümrük ve Ticaret Antlaşması (GATT) ve DTÖ gerçekleri ile bağdaşır bir politika olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca 1990'lı yılların başında, AB'nin izlediği politikaların dünya tarım ürünleri piyasasında haksız rekabete neden olduğu konusunda yoğunlaşan uluslar arası eleştiriler ve tarımsal etkinliklerin doğal çevreye verdiği zararları gündeme getiren kamuoyu baskısı, OTP reformlarına ivme kazandıran temel etkenler olmuştur (Philippidis and Hubbard 2001, Yıldırım 2001).

Herok and Lotze (2000) AB'nin genişlemesi ile birlikte OTP'de de bazı reformları yapmasının zorunluluğuna dikkat çekmiş ve bu reformların tam ve kısmi liberalleşme şeklinde iki yönde olabileceğini ifade etmişlerdir.

OTP'nin bütçeye getirdiği yük izlenen başarılı politikalarla artmaya devam etmiştir. EAGGF'nin Garanti Bölümü'nün 1996 yılında yaklaşık 40 milyar Ecu olan harcamaları 2000 yılında yaklaşık 41 milyar Euro'ya yükselmiştir. Ancak bütçe harcamalarındaki payı 1996'dan 2000 yılına kadar korunmuştur. EAGGF'nin genel bütçe harcamalarındaki payı ise 1996 yılında %53.5 iken 2000 yılında %51.8'e düşmüştür (Anonim 2002a).

OTP'nin bütçe maliyetleri konusu ileri ki dönemlerde de sürekli olarak Birliğin gündemine gelmiş ve DTÖ görüşmelerinde konu etraflıca tartışılmıştır. AB'nin bu harcamalarını azaltacağıın sinyalleri GATT-Uruguay Round Tarım görüşmelerinde kendisini göstermiştir. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen Birliğin tarımsal harcamalarının oldukça yüksek bir seviyede olduğu söylenebilir (Özkaya vd 2000).

4. 2. 1. 7. 1. 1992 Mac Sharry Reformları

1992'de uygulamaya konulan 'Mac Sharry Reformları' destekleme kapsamındaki tarım ürünlerinin üretim miktarlarını sınırlandırmak, destekleme fiyatlarını düşürmek ve çiftçilere doğrudan gelir desteği sağlamak gibi radikal önlemlerin yanı sıra, 'Ek Önlemler' adı altında üç yapısal düzenlemeyi de öngörmektedir (Yıldırım 2001).

Mac Sharry reformları, OTP'nin işleyişinden kaynaklanan sorunların yanı sıra, dünya ticaretindeki gelişmeleri ve çevre unsurunu da dikkate alarak OTP'nin pazar ve fiyat mekanizmalarında önemli değişiklikler yaratmıştır. Bu reformlar ile OTP bütçesinde büyük yer tutan tahıllar ve sığır eti destek fiyatları önemli oranlarda indirilmiş, çiftçilerin gelirlerinde oluşan kayıp ise doğrudan yardım kapsamında 'telafi edici vergiler' ile karşılanmıştır (Anonim 2002a).

4. 2. 1. 7. 2. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Tarım Antlaşması

OTP uygulamaları ile AB'de ki gelişmeler AB'nin dünya tarımında en büyük ihracatçı konumuna gelmesi ABD'nin ihracatında daralmalara neden olmuştur. Bunun sonucunda ABD tarım ürünleri ticaretinin de GATT görüşmelerinde yer alması için çeşitli baskılar yapmıştır. AB uzunca bir dönem bu baskılara karşı çıkmış ancak, OTP uygulamalarının bütçeye giderek artan düzeyde getirdiği yük getirmesi nedeniyle Uruguay Round Görüşmeleri kapsamında (1986-1993) tarım ürünleri ticaretinin yer almasını olumlu karşılamıştır (Özkaya vd 2001).

Bu gelişmeler sonrasında, DTÖ Genel Konseyi'nin 7 Şubat 2000 tarihinde yapılan toplantısında, Uruguay Round Görüşmeleri ile sağlanan olumlu sürecinin geliştirilmesi

ve bunun için tarım alanında geçerli kuralların güçlendirilmesine yönelik İleri Tarım Müzakereleri'nin resmen başlatılmasına karar verilmiştir. AB Konseyi, DTÖ Görüşmeleri karşısında 'Her şeyden önce Avrupa tarımının çok işlevli karakteri ve tarımın ekonomi, çevre ve toplumda oynadığı rol açısından, ekonomik bir sektör ve sürdürülebilir kalkınmanın temeli olduğu' vurgulanmıştır (Eraktan 2001a).

4. 2. 1. 7. 3. Gündem 2000 ve OTP

Madrid Zirvesi sonrasında Konsey, XXI. yüzyılda AB'nin karşılaşacağı sorunları belirleyen ve çözüm önerilerini içeren bir metin hazırlaması için Komisyon'a çağrıda bulunmuştur. Bu çağrı üzerine, Gündem 2000 başlıklı rapor 1997 yılında Konsey'e sunulmuştur. Bu raporda, genişleme, yapısal politikalar, OTP, bütçe finansmanı gibi farklı alanları kapsayan çok boyutlu konular yer almaktadır (Yıldırım 2001).

Gündem 2000 metninde, Mac Sharry reformlarının devamı niteliğinde hazırlanan bir dizi reformlara yer verilmiştir. Bu reformlar; Birlik üreticilerinin iç ve dış alanda rekabet gücünün artırılması, ürün güvenliğinin sağlanması, tarım toplumunun yaşam kalitesi ve gelir düzeyinin artırılması, çevre korumanın OTP ile bütünleştirilmesi, tarım üreticilerine alternatif iş imkanları yaratılması ve tarım alanındaki AB mevzuatının sadeleştirilmesi şeklinde sıralanabilir. Ayrıca AB'nin genişlemesi ve yapısal fonların bu bağlamda etkinleştirilmesi Gündem 2000'in önem taşıyan konuları içerisinde yer almıştır (Özkaya vd 2001, Anonim 2002a).

4. 2. 1. 8. OTP'nin Finansmanı

Roma Antlaşması ile tarım sektörüne yönelik politikaların uygulanabilmesi için bazı fonların kurulması öngörülmüş ve buna paralel olarak 1962 yılında OTP'yi finanse etmek üzere EAGGF kurulmuştur. Topluluğun pazar ve fiyat politikalarından kaynaklanan harcamalar için fonun Garanti Bölümü, tarımsal yapı politikalarından kaynaklanan harcamalar için ise Yönverme Bölümü kullanılmaktadır (Anonim 2002a, Olgun ve Işın 1999, Yıldızlı 1995).

EAGGF Topluluk bütçesinin bir bölümünü oluşturduğu için kendisinin doğrudan belirli bir gelir kaynağı bulunmamaktadır. Yani Birliğin gelirler kalemleri ne ise bu fonunda aynıdır (Olgun ve Işın 1999).

AB'nin bütçesinde yapılan harcamaların iki önemli kalemi vardır. Bunlar OTP harcamaları ve yapısal politika harcamalarıdır. Birlik bütçesindeki harcama kalemleri içinde en büyük paya OTP harcamaları sahip olup, bu harcamaların toplam harcamalara oranı yaklaşık %50 kadardır (Karluk 1998).

Birliğin bütçe harcamaları içinde EAGGF'nin Garanti Bölümü'nün payı, 1991 yılında %56.1, 1994 yılında %53.5, 1996 yılında %48.8 ve 1997 yılında ise %46.3 olmuştur. Aynı yıllar arasında Yönerme Bölümü harcamaları ise sırasıyla %3.8, %4.1 ve 1996 yılında ise %4.6'ya yükselmiştir (Olgun ve Işın 1999).

4. 3. Türkiye ile AB'nin Tarımsal Açıdan Mukayesesi

İnsan yaşamının temel ihtiyaçları ile doğrudan ilişkisi nedeniyle, tarım sektörü ülke ekonomileri açısından oldukça önemlidir. Barındırdığı nüfus, gıda maddeleri arzını oluşturması, diğer sektörlerle işgücü ve kaynak sağlaması açısından da tarımın ülkelerin ekonomisinde önemi oldukça büyüktür.

4. 3. 1. Tarımın GSMH'deki Payı

Tarımın GSMH, GSYİH ve milli gelirdeki payları ülke ekonomisindeki önemini belirlemede kullanılan temel kriterlerden bazılarıdır. Gelişmiş ülkelerde tarımın GSMH'deki payı düşük bir düzeyde olmasına karşı, geri kalmış ülkelerde bu oran daha yüksek bir düzeydedir. AB ve Türkiye'de tarımın GSMH'deki payları sürekli olarak azalmış, ancak yinede Birlik ile Türkiye arasında önemli ölçüde farklılıklar bulunmaktadır (Ayyıldız 1992).

AB'de 1984 yılında tarımın GSMH'deki payı %3.9 iken bu oran 1997 yılında %1.6'ya, 1998 yılında ise %1.5'e düşmüştür. Türkiye'de ise 1950'lerde tarımın GSYİH'deki payı

%45 iken bu oran 1960'ta %41'e, 1980'de %24'e, 1990'da %18'e ve 1995'te %12'lere kadar düşmüştür (Olhan 2000a, Ayyıldız 1992).

4. 3. 2. Tarımın Dış Ticaretteki Payı

Dış ticaretin bileşenlerinden olan ithalat ve ihracatın yapısı ülkelerin gelişmişlik düzeyini göstermede kullanılan kriterlerden birisidir. Gelişmiş ülkelerin ihracatında tarım ürünlerinin payı az, ithalatında ise fazladır. Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde bu durumun tersi söz konusudur. Tarımın ihracattaki payının azalıp, ithalattaki payının artması gelişmişliğin bir göstergesidir.

Dış ticaretin hacmi ve şekli, ülkelerin doğal yapıları ve ekonomik sistemleri yanında, ulusal ekonomilerin gelişim düzeylerine de bağlıdır. İhracatta, gelişmiş ülkelerde daha çok sanayi ürünleri, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde ise hammaddede ve tarım ürünleri ön plana çıkmaktadır (Olhan 2000a).

AB'nin toplam ihracatta tarımın payı 1998 yılında %7.0, ithalatta ise %7.7'dir. Bu oranlar Türkiye'de sırasıyla %10.0 ve %4.6 civarındadır. Birliğin büyük bir tarım ürünleri ihracatçısı olmasına rağmen aynı zamanda tarımsal ithalatta da önemli bir yeri vardır. Konu ithalat açısından değerlendirildiğinde, AB'de tarımın ekonomideki yerinin küçülmesine paralel olarak tarım ürünlerinin toplam ithalattaki payı da küçülmüştür. 1995 yılında %11.2'ye, 1997 yılında %10.6'ya ve 1998 yılında ise %4.6'ya gerilemiştir. Türkiye'nin tarım ürünleri ithalatı 1980 öncesi dönemde gübre, tohumlar, damızlık hayvanlar, yağ hammaddeleri, kahve, kakao ve bazı yıllarda buğdaydan oluşurken, 1980 sonrası iç piyasayı düzenlemek için tarım ürünleri ithalatı arttırılmıştır. 1983'den sonra dış ticaret rejiminin de değişmesiyle bu durum daha da genişleyerek bir çok tarım ürününün ithalatı yapılmış böylece Türkiye'nin dış ticaretinde yeni bir dönem başlamıştır (Bülbül ve Beşparmak 2002, Olhan 2000a).

4. 3. 3. Tarımsal Nüfus ve İstihdam

Nüfusun sektörlere göre dağılımı bir ülkenin ekonomik gelişmişliğinin temel göstergelerinden birisidir. Özellikle geri kalmış ülkelerde nüfusun büyük bir çoğunluğu tarımda istihdam edilmekte iken gelişmiş ülkelerde bu oran düşük seviyededir.

15 üyeli AB'de 1997 yılında 150.070.000 çalışanın 7.434.000 kişisi tarım sektöründe istihdam edilirken halde, 1990 yılında Türkiye'de iktisaden faal nüfus miktarı 23.381.893 kişi olup yaklaşık 12 milyon kişinin tarım kesiminde istihdam edildiği tespit edilmiştir. Bu rakamlar Türkiye'nin tek başına Birliğin tamamı kadar tarımsal istihdama sahip olduğunu göstermektedir (Olhan 2000a, Anonim 2000a).

Tarımsal nüfusun istihdamı açısından AB sile Türkiye arasında çok büyük farklılıklar vardır. Bu oran AB'de 1997 yılında %5.0 iken Türkiye'de %43.4'tür. AB'de 1960'lı yıllarda toplam nüfusun %25'i ve aktif nüfusun ise %10'u tarım kesiminde çalışmakta iken, yıllar itibari ile bu oran giderek azalmıştır. 1980 yılında toplam istihdamın tarımdaki payı %9.5, 1990 yılında %6.5, 1995 yılında %5.2 ve 1997 yılında %5.0'a gerilemiştir. Türkiye'de de yıllar itibari ile tarımsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı ve toplam istihdamdaki payında azalma meydana gelmiştir. 1960'lı yıllarda toplam nüfusun %68'i, aktif nüfusun ise %71'i tarımda istihdam edilirken zamanla bu oran düşmüş, 1990 yılında çalışanların %47.8'i, 1997 yılında %43.4'ü tarımda istihdam edilmiştir (Olhan 2000a, Ayyıldız 1975).

4. 3. 4. Tarımsal Yapı

Tarımsal yapı; üretim faktörlerinin çeşitli şekillerde bir araya gelmesinden oluşan bir üretim ortamıdır. Bu yapı içerisinde sadece, emek, sermaye, müteşebbis ve arazi değil aynı zamanda tarım kesiminde çalışanların teknolojik bilgi düzeyi, sosyo-kültürel ve kurumsal yapısı da yer almaktadır. Böylece bu tanımda klasik tarımsal yapı kavramının dışına çıkmış ve daha modern üretimi öngören yeni bir tanımlama getirilmiştir (Olhan 2000b).

Türkiye ile AB arasında izlenen tarım politikaları sonucu tarımsal yapılar arasında farklılığın olduğu söylenebilir. AB'nin yapısal politikaları oluşturmasının nedenlerinden en önemlisi, fiyat desteklemelerinden özellikle Birliğin gelişmiş bölgelerinin yararlanması ve bunun sonucu Birliğin az gelişmiş yöreleri aleyhine bir durum ortaya çıkarmasıdır. Bu nedenle tarımsal yapının iyileştirilmesinin, tarımda çalışanların gelir seviyelerinin ve tarımda verimliliğin artmasına neden olduğu söylenebilir. Çünkü bu iki olay bir nevi sebep sonuç ilişkisi şeklinde gelişmektedir (Yıldırım 2001).

4. 3. 4. 1. Tarım İşletmelerinin Sayısı ve Genişlikleri

Tarımsal üretimin yapıldığı ve üretim faktörlerini bünyesinde buluşturan ekonomik ünitelerin varlığı tarımda oldukça önemlidir. Bir ülkede tarım işletmelerinin sayısı ve genişlikleri, o ülkedeki tarımın yapısal özelliklerini ortaya koyan temel göstergelerden birisidir. Ayrıca tarım kesiminde çalışanların sosyo ekonomik durumlarını göstermek açısından da tarım işletmeleri önemli bir yere sahiptir. Özellikle geri kalmış ülkelerde tarım, çok sayıda küçük ve parçalı arazilere sahip olan tarım işletmeleri tarafından sürdürülmekte iken, gelişmiş ülkelerde ise büyük işletmelerin hakim olduğu entansif tarım yapılmaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biriside AB olarak gösterilebilir. (Engindeniz 2002).

1995 yılı verilerine göre AB'de tarım işletmesi sayısı 7.4 milyon iken bu rakam 1997 yılında 6.9 milyona düşmüştür. Bunun sonucunda tarım işletmelerinin ortalama büyüklüğü 17.4 ha'dan 18.5 ha'a yükselmiştir. Türkiye'de ise tarım işletmelerinin sayısında ve genişliğinde zaman içerisinde bir takım değişimler olmuştur. 1950'lerde 2.5 milyon tarım işletmesi var iken bu rakam 1963 yılında 3.1 milyona, 1991 yılında ise yaklaşık 4 milyona yükselmiştir. Buna karşılı Türkiye'de işletme başına düşen arazi genişliği de değişmiştir. 1950'de Türkiye'de ortalama tarım işletmelerinin genişliği 7.7 ha iken 1963 yılında 5.5 ha, 1980 yılında 6.4 ha ve 1991 yılında 5.9 ha olarak tespit edilmiştir (Engindeniz 2002, Bülbül ve Beşparmak 2002).

1997 yılı verilerine göre AB’de tarım işletmelerinin yarısından fazlası 5 ha’dan küçük işletmelerdir. Ancak bunlar tarım arazilerinin sadece %5.4’ünü işlemektedir. 50 ha’dan büyük işletmelerin toplam işletmelere oranı %8.6 olmasına rağmen tarım arazilerinin %61.4’ü bunlar tarafından kullanılmaktadır. Türkiye’de ise tarım işletmelerinin %67.9’u 5 ha’nın altındaki işletmelerden oluşmakta ve bunlar tarım arazilerinin %22.1’ini işlemektedir. 50 ha’dan büyük işletmelerinin oranı ise %0.9’iken tarım arazilerinin sadece %17.1’lik bir kısmı bu işletmeler tarafından kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere AB’de büyük tarım işletmeleri tarım arazilerinin çok büyük bir kısmını işlemekte iken Türkiye’de durum tam tersidir (Bülbül ve Beşparmak 2002).

Türkiye’de tarım işletmelerinin küçülmesinin yanı sıra arazilerin parça sayısı da artmaktadır. 1963 yılında 1-3 parçadan oluşan tarım işletmelerinin toplam tarım işletmelerine oranı %30.4 iken bu oran 1970 yılında %46.6’ya 1991 yılında ise %43.3’e yükselmiştir. 10 ve daha fazla parça sayısına sahip tarım işletmelerinin oranı ise aynı yıllarda sırasıyla, %24.8, %12.4 ve %14.8 olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye’deki tarım işletmeleri oldukça parçalı ve dağınık bir görünüm arz etmektedir (Engindeniz 2002).

AB ile Türkiye arasındaki tarımsal yapıdaki farklılığın bir başka göstergesi de arazi tasarruf şekilleridir. AB’de kiracılık şeklindeki arazi tasarruf şeklinin yaygın olduğu görülmektedir. AB’de tarım alanlarının %59.2’ü mülk arazisi şeklinde işlenirken, %40.7’si kiracılık ve ortakçılıkla işlenmektedir. Birlikte mülk arazi dışındaki tasarruf şekillerinin yaygın olması da bu konudaki yasal düzenlemelerin sağlıklı olması ve iyi işletilmesi ile açıklanabilir. Ayrıca miras yoluyla tarım arazilerinin parçalanmasına izin verilmediği göz önüne alınırsa kiracılık şeklindeki arazi tasarruf şeklinin iyi bir alternatif olduğu söylenebilir. Böylece tarım işletmelerinin küçülüp rasyonel olmayan işletmeler haline gelmesi de önlenmiş olur. Türkiye’de ise tarım işletmelerinin %92.5’i kendi arazisini, %5.8’i kendi arazisi yanında dışarıdan arazi kiralamakta, %1.2’si kiracılık, %0.3’ü ortakçılık, %0.2’si ise diğer şekillerde arazileri işlemektedirler. Türkiye’de kiracılık ve ortakçılık konusunda yasal düzenlemelerin yetersizliği sonucu tarımda işletmelerinin küçülüp ve parçalanmasına neden olmaktadır (Engindeniz 2002, Olhan 2000b).

AB’de tarım işletmelerinin arazi genişliklerinin giderek büyümesinde, OTP kapsamında uygulanan tarımsal yapı politikalarının önemli etkisinin bulunduğu söylenebilir. Mansholt Planı’nda olduğu gibi uygulanan başarılı yapısal politikalar sonucunda Birliğin tarımı daha modern ve karlı işletmelerden oluşan bir yapı görünümüne kavuşmuştur. Türkiye’de ise; tarımsal yapının iyileştirilmesine yönelik politikalar 1963’ten beri beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde ele alınmış ve çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Ancak günümüze kadar uygulanan kalkınma planlarında yer alan politikalara yönelik uygulamalar genellikle yetersiz kalmıştır. Politikalarda ve uygulamalardaki başarısızlığın bir başka nedeni ise; Türkiye’de tarımsal yapının iyileştirilmesine yönelik uygulamaların farklı kuruluşlar tarafından ayrı olarak ele alınması ve bu kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanamaması nedeniyle etkinliğin sağlanamaması olarak gösterilebilir (Engindeniz 2002).

4. 3. 5. Tarımsal Verimlilik

Tarımda verimlilik ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ortaya koyma bakımından oldukça önemlidir. Gelişmiş ülkelerde genellikle sermayenin yoğun kullanıldığı, piyasaya yönelik işletmelerin çok olduğu ve birim başına üretimin daha çok yapıldığı bir tarım yapısı vardır. Oysa geri kalmış ülkelerde ektansif ve geçimlik aile işletmelerinde birim başına düşen üretimin az olduğu tarımsal bir yapı vardır.

Türkiye ile AB’nin tarımsal verimlilik göstergeleri birbirinden oldukça farklıdır. AB’de bir et sığırının karkas ağırlığı 273.5 kg, bir süt ineğinin yıllık süt verimi 5.655 kg ve bir yumurta tavuğunun verimi ise 16 adet iken aynı rakamlar Türkiye’de sığırda karkas ağırlık 163.2 kg, süt verimi 1.609 kg ve yumurta verimi 11 adettir (Bülbül ve Beşparmak 2002).

Türkiye ve AB arasında sadece hayvansal ürünlerin üretim miktarları ve verimliliklerinde farklılıklar yoktur, aynı zamanda bitkisel ürünlerin üretim ve verimliliklerinde de birbirlerinden farklıdır. Bazı bitkisel ürünlerin verimleri değerlendirildiğinde Türkiye’de ki verimin AB karşısında oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Buğdayda AB’de ki verim 5.212 kg/ha, arpada 4.312 kg/ha,

şekerpancarında 48.578 kg/ha, patatestte 28.170 kg/ha ve domatestte 173.186 kg/ha iken Türkiye’de aynı ürünlerin verim değerleri buğdayda 2.011 kg/ha, arpada 2.055 kg/ha, şekerpancarında 40.417 kg/ha, patatestte 25.947 kg/ha ve domatestte 42.500 kg/ha olduğu tespit edilmiştir (Bülbül ve Beşparmak 2000).

4. 3. 6. Tarımsal Ürünlerin Tüketimi ve Kendine Yeterlilik

Gelişmiş olan ülkelerde beslenmede ağırlıklı olarak hayvansal ürünler tüketilmekte iken geri kalmış ülkelerde bitkisel ürünler ve bunlar arasında da tahıllar ilk sırada yer almaktadır.

AB’de bazı hayvansal ürünlerin yıllık tüketimlerine bakıldığında kişi başına süt tüketimi 11.6 kg/yıl, et tüketimi 82.8 kg/yıl ve yumurta tüketimi 11.6 adettir. Türkiye’de hayvansal ürünlerinin tüketimi oldukça düşük bir düzeydedir. Bu ürünlerin ülkemizdeki yıllık tüketim rakamları ise sırasıyla sütte 87.6 kg/yıl, ette 24.1 kg/yıl ve yumurta tüketimi ise 6.0 adettir. Türkiye mevcut hayvan sayısı bakımından oldukça fazla bir potansiyele sahip olduğu halde bu hayvanların verimlerinin düşük olması nedeniyle varlık içinde yokluk çektiğini söylemek mümkündür (Bülbül ve Beşparmak 2002, Ayyıldız 1995).

Bitkisel ürünler de ise Türkiye’de AB’ye göre daha fazla bir tüketimin gerçekleştirildiği bilinmektedir. AB’nde yıllık tüketilen bazı bitkisel ürünlerin yıllık tüketim miktarları hububatta 82.0 kg, pirinçte 4.8 kg, patatestte 78.2 kg, rafine şekerde 27.2 kg, sebze 100.0 kg ve şarapta 37.0 kg’dır. Türkiye’de bu ürünlerin yıllık tüketim miktarları sırasıyla hububatta 208.8 kg, pirinçte 6.5, patatestte 59.9 kg, rafine şekerde 33.4 kg, sebze 190.3 kg ve şarapta 0.7 kg olarak tespit edilmiştir. (Ayyıldız vd1997a).

Dengeli beslenme ve insan sağlığı açısından önemli bir besin kaynağı olan su ürünleri tüketiminde de Türkiye’nin AB karşısında oldukça yetersiz olduğu bilinmektedir. 1993/94 yılında Türkiye’de yıllık kişi başına 6.3 kg balık ve çeşitli su ürünleri tüketilirken AB’de aynı dönemde bu rakam ortalama 20.5 kg olarak gerçekleşmiştir (Şiktar 2002).

Uzmanlar tarafından dengeli beslenme için, bir insanın gereksinim duyduğu protein miktarının %40'ını hayvansal, %60'ında bitkisel gıdalardan alınması gerektiği ifade edilmektedir. Türkiye'de beslenme noksanlığının yanı sıra dengesiz beslenme de oldukça yaygındır (Bülbül ve Beşparmak 2002).

Tarımda kendine yeterlilik açısından konu değerlendirildiğinde, OTP reformlarının başarılı bir şekilde uygulanması ve Birliğe yeni katılımlar ile, AB'nin tarımsal ürünlerde ki kendine yeterliliğinde yıllar itibari ile artış olduğu söylenebilir. AB'de kendine yeterliliğin 1968-69 ve 1986-87 yılları arasında hububatta %86'dan %111'e, şekerde %82'den %127'ye ve ette %95'den %108'e yükseldiği ve bu ürünlerin 1993 yılında kendine yeterlilikleri ise sırasıyla %120, %130 ve %102 olarak tespit edilmiştir. Ancak AB'de halen koyun ve keçi etinde kendine yeterliliğin %82'ler düzeyinde olduğu, böylece Birliğin bu ürüne ihtiyacı olduğu da bilinen bir başka gerçektir (Bülbül ve Beşparmak 2002, Ayyıldız vd 1997a).

Olhan (2000b) AB'de kendine yeterlilik düzeyinin artmasını OTP uygulamalarının başarısının bir sonucu olduğunu ve dış rekabete karşı etkin bir koruma sistemiyle tarımsal ürünlerin desteklendiğini böylece 1970'li yıllardan itibaren Birliğin birçok tarımsal üründe kendine yeterli duruma geldiğini ifade etmiştir.

Türkiye'deki üretim, tüketim ve dış ticarete ait veriler dikkate alınarak kendine yeterlilik düzeyini doğru bir şekilde ortaya koymak mümkün değildir. Çünkü bu konularda sağlıklı istatistikî bilgi ve kayıtlar bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'de bir çok hayvansal üründe kendine yeterli olduğundan söz edilmemektedir. (Bülbül ve Beşparmak 2002).

4. 3. 7. Tarımsal Destekleme Politikaları

AB ve Türkiye'de tarımsal destekleme politikaları arasında bazı önemli farklılıklar vardır. Yavuz (2000) tarım kesimine uygulanan destekleme biçimlerini, piyasa fiyatı, doğrudan gelir, dolaylı gelir ve diğer destekler şeklinde dört gruba ayırmıştır.

Özkaya vd (2001) genel olarak tarımsal destekleme politikalarındaki amaçlarını; tarımsal ürün fiyatlarında istikrar ve ürünler arasında denge oluşturmak, üretici gelirlerinde kararlılık ve adil bir gelir dağılımı sağlamak, tarımda yapısal gelişmeler ile uygun işletme yapılarını oluşturmak, tarım üreticilerinin teknoloji, maliyet ve fiyat açılarından diğer ülkelerle rekabet edebilir hale gelmelerini sağlamak ve tüketicilere uygun fiyattan, istenilen zamanda, istenilen yerde ve miktarda tarımsal ürün sunulmasına katkıda bulunmak şeklinde sıralamışlardır.

Türkiye’de destekleme kapsamına alınan bitkisel ürün sayısı, yıllar itibari ile değişiklik göstermektedir. Bunda ülkenin o dönemdeki ekonomik ve siyasi yapısının etkin olduğu söylenebilir. 1970’li yıllarda 20 civarında ürün desteklenirken, 1980’li yıllarda serbest piyasa politikalarının etkisiyle 10’a kadar düşmüş fakat bu rakamlar 90’lı yıllarda tekrara 20’in üzerine çıkmıştır. Sürekli olarak desteklenen ürünler, buğday, arpa, çavdar, haşhaş kapsülü, şeker pancarı ve tütündür. Ara verilen birkaç yıl dikkate alınmadığında, pamuk, ayçiçeği, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir ve fındıkta da sürekli destekleme alımı yapılmıştır. Son yıllarda nohut, mercimek ve çeltik yeniden, zeytin ve çöplü kırmızı biber ise ilk defa destekleme kapsamına alınmıştır (Yavuz 2000).

Türkiye’de, tarımsal destekleme politikaları son yıllarda bir takım değişikliklere uğramıştır. Bunlardan en önemlisi de son yıllarda uygulamaya konulan Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sistemidir. Türkiye tarımında mevcut destekleme uygulamalarının bütünüyle çok kısa zaman diliminde yerini DGD sistemine bırakmasını öngören 2000/267 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) 14 Mart 2000 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Özkaya vd 2000).

Özkaya vd (2001) Türkiye’de mevcut destekleme araçlarından vazgeçilmesinin savunuların en fazla öne sürdükleri gerekçenin, bunların kamu maliyesine yüksek maliyet getirdiği şeklindeki görüş olduğunu belirtmişler ve bu savı güçlendirmek için bazı abartılı rakamların ileri sürüldüğünü ifade etmektedirler. Bu durum Türk tarım politikasını yanlış yönlendirmeye sevk edecek ve içinden çıkılmaz sorunlarla karşılaşmasına neden olacaktır.

Mevcut destekleme uygulamalarını tamamen ikame etmesi tasarlanan DGD sistemi tek başına hiçbir ülkede uygulanmamaktadır. Çünkü tek başına uygulanabilirliği tarımda üretimi, verimliliği ve yaratacağı katma değeri düşürebilmektedir. AB ülkelerinde DGD ödemelerine kısmen yer verilirken, bu ödemeler fiyat politikası, garanti eşikleri, üretim planlaması ve diğer maliye politika araçları ile birlikte uygulanmakta ayrıca, bu ödemelerin AB destekleme sistemi içinde payının arttırılmasının, kısa ve orta vadede daha fazla kayna harcanacağı hesaplanmakta ve bu hususun önlemi alınmaktadır. AB Komisyonu'nun Tarım Politikasından Sorumlu Üyesi Franz Fisher doğrudan ödemelerin azaltılmasını önermiş ancak bu paranın çiftçiler için ayrılmış paranın kaybolacağı anlamına gelmediğini aksine bu paranın kırsal kalkınma programlarında kullanılacağını belirtmiştir (Anonim 2002a, Özkaya vd 2001).

Genel olarak Türkiye'de, DGD'de dahil olmak üzere tarımsal destekleme politikalarının önündeki engelleri ve sistemdeki değişikliği zorlaştıran nedenleri Eraktan (2001a) tarımsal yapı ve arazi kayıt sisteminden kaynaklanan nedenler, örgütlenme ve pazar sorunları ile birlikte eğitim ve istihdam sorunları olmak üzere üç ana başlıkta ele almıştır.

AB'de tarıma yönelik desteklemeler incelendiğinde ise tarım sektörünün bütünlük içinde ele alındığı, tarımda verimliliği artırmanın, tarımsal ürün fiyatlarında istikrarın sağlanmasının yanında çiftçi gelirlerinin arttırılması ve tarımsal nüfusun yüksek bir yaşam standardına ulaştırılmasının en önemli amaçlar arasında yer almaktadır. Bu amaçla da AB'de hemen hemen tüm ürünler için OPD oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler çerçevesinde bir fiyat ve müdahale politikası izlenmekte, böylelikle üreticiler sürekli olarak korunmaktadır. İzlenen tarım politikaları sayesinde Birlik çiftçilerinin gelirleri sürekli olarak artmış ve yaşam seviyeleri yükselmiştir (Özkaya vd 2000).

4. 4. Türkiye ile AB Arasındaki Tarımsal Ticaret

Türkiye ile AET arasında ortaklık kuran Ankara Antlaşması, Eylül 1963'de imzalanmış ve 1964 yılında yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın ekinde yer alan ve hazırlık döneminde

ve özellikle Topluluğun yardımına ilişkin uygulama usullerini belirten 'Geçici Protokol' ile tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındıkta Türkiye'ye düşük vergili tarifeli kontenjanlar açılmıştır. Böylece Türkiye ile Topluluk arasındaki ilk tavizli rejim uygulaması başlatılmıştır. Bu rejim 1967 yılından itibaren bazı deniz ürünlerini de kapsamıştır. AET'nin belirli kontenjanlarda tarife uygulamasından muaf tuttuğu ürünler arasında ton balığı, istakoz, yengeç, karides, mürekkep balığı ve ahtapot bulunmaktadır. Belirli kontenjanlarda gümrük tarifelerinin düşürüldüğü ihrac ürünleri arasında ise narenciye, taze üzüm, kaliteli şarap, pamuklu maddeler vs. başta gelmektedir (Ayyıldız vd 1997a, Özbilgin 1995).

Ankara Antlaşması'nın 2. Maddesinde bu Antlaşmanın amacı belirlenirken Türkiye'nin ileride Topluluğa tam üye olması için taraflar arasında uyumlu bir ticari ilişkinin geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bütün bu ilişkilerin etkisiyle Türkiye ile AET arasındaki ihracat ve ithalatta önemli ölçüde artışlar meydana gelmiştir. Örneğin 1964 yılında Türkiye'nin Toplulukla olan ihracatı 137.8 milyon dolar iken, bu rakam 1967'de 176.2 milyon dolara, 1970'de 277.2 milyon dolara, 1971'de 299.8 milyon dolara ve 1972 yılında 370.0 milyon dolara yükselmiştir. Aynı şekilde ithalat da önemli ölçüde artmıştır. Nitekim 1964 yılında bu değer 154.5 milyon dolar iken 1972 yılında 650 milyon dolara yükselmiştir (Ayyıldız vd 1997a).

GB ile taraflar arasındaki ticareti etkileyici bir takım kararlar alınmıştır. Bunlardan, ticaretteki teknik engellerin kaldırılması, uyumlu ticaret politikası gibi Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) dikkate alındığında tarafların arasındaki ticari ilişkilerin gelişim süreci daha iyi değerlendirilebilir. Tarım sektörünün GB kapsamına alınmaması sonucunda kamuoyunda oluşan bu sektörün GB'den hiç etkilenmeyeceği şeklindeki görüş oldukça yanlıştır. Tarım ürünlerinin GB kapsamı dışında tutulması bu görüşlerin oluşmasını etkilemiştir. GB ile rekabet gücünü kaybetme sonucu yaş meyve ve sebzelerde aşırı fiyat artışlarının olması ve işlenmiş tarım ürünlerindeki sanayi payının karşılıklı sıfırlanması gibi sonuçları GB'nin Türk tarımına etkilerinden bazılarıdır (Anonim 1995, Aytüre 1995, Özgan 1995).

Yıllar itibari ile Türkiye ile AB arasındaki tarımsal ürünlerin ihracatı bir artış göstermiştir. 1993 yılında Türkiye'nin AB'ye tarımsal ürünler ihracatı 1.384 milyon dolardan 1999 yılında 1.900 milyon dolara yükselmiş aynı yıllarda Türkiye'nin AB'den tarım ürünleri ithalatı 293 milyon dolardan 489 milyon dolara yükselmiştir.

4. 5. Türk Tarım Politikası İle OTP'nin Karşılaştırılması ve Uyumu

Türkiye ile AB arasında tarım sektöründeki temel farklılıklar, uygulanan tarım politikalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin OTP'ye uyumu için atması gereken adımların tespit edilmesi için bu farklılıkların iyi bilinmesi gerekmektedir.

Temelde Türk tarım politikası ile AB OTP arasında ulaşılmak istenen hedef veya amaç yönünden farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla;

1. OTP'de temel amaç; tarım ürünlerinde serbest dolaşımın sağlanarak ortak bir piyasanın oluşturulması ve Birliğe üye ülkelerin tarımsal ürün ihtiyaçlarının karşılanarak Birliğin tüm tarımsal ürünlerde kendine yeterli hale gelmesidir. Bilindiği üzere AB ilk olduğu yıllarda bir çok tarımTürkiye'de ise tarımsal üretimin arttırılması dışında tarım politikasının belirgin bir amacına rastlanmamaktadır (Olgun ve Işın 1999).

2. OTP'nin oluşturulmasından günümüze kadar sürekli olarak reformlara tabi olmuş ancak işleyiş mekanizması açısından sürekli istikrarını korumuştur. Buna karşılık Türkiye'de gerek destekleme politikaları, gerek kurumsal yapı ve gerekse de mali mekanizmalar açısından tarım politikası, dağınık, istikrarsız ve siyasi değişimlerden kolay etkilenebilen bir yapıya sahiptir. Bu yapısı Türk tarımının OTP'ye uyumunu da güçleştiren başlıca neden olarak ortaya çıkmıştır (Aral ve Cevger 2002).

3. AB'de OTP amaçlarına varılırken diğer sektörlerle özellikle sanayi sektörü ile eşgüdüm içinde hareket edilmektedir. Zaten bu iki sektörün dengeli yürütülmesi tarımdaki başarılı gelişmeleri de sağlamaktadır. Avrupa'da sanayileşme yolunda adımlar atılırken tarım ihmal edilmemiş hatta bu sektörlerden sağlanan sermaye birikimi

ve tasarruflar sanayileşme çabalarında kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak Türkiye’de özellikle çok partili döneme geçişten itibaren sanayileşme uğruna tarım kesimi ihmal edilmiş ve sektörler arasında ki denge gözetilmemiştir. Bu dengesizlik sadece tarım kesimini olumsuz etkilememiş aynı zamanda ülke ekonomisini de olumsuz etkilemiştir (Aral ve Cevger 2002).

4. Türkiye’nin uyguladığı tarım politikası ile OTP arasındaki en belirgin farklılık destekleme politikalarında görülmektedir. AB’nin iç piyasaya yönelik olarak sistemli ve istikrarlı bir fiyat ve müdahale politikası izlenmekte iken, Türkiye’de çoğunlukla iktidarda bulunan siyasi güçlere bağımlı sürekli değişkenlik gösteren ve seçim öncesi yıllarda da seçim ekonomisi olarak adlandırılan bir destekleme politikasının yürütüldüğü söylenebilir. Yıllardır Türk tarımı bu popülist politikaların etkisiyle sorunları artarak devam etmiştir (Olgun ve Işın 1999).

Türkiye’de ki destekleme politikaları iç siyasi çekişmelere alet edilmesi nedeni ile desteklenen ürün sayısında ve çeşidinde zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. AB’de her ürün için ihtiyaç duyuldukça yeni düzenlemelere gidilmekte yani yeterince esnek ve şartlara göre değişkenlik gösteren bir tarım politikası uygulanmakta iken, Türkiye’de destekleme politikaları daha çok siyasi seçimlere bağlı olan bir yapıya sahiptir (Olgun ve Işın 1999, Arıkbay 1992).

Türkiye’de geçerli destekleme alımları ile AB’de ki müdahale alımları arasındaki temel farklar; AB’de müdahale alımlarını hasattan hemen sonra başlamakta ve müdahale gereğini yaratan darboğazın aşılmasıyla alımlara son verilmektedir. Böylece müdahale amacı doğrultusunda yapılmaktadır. Türkiye’de ise, gerekli olmayan ürünlerin destekleme alımına tabi tutulması kaynak israfına yol açmakta ve bu durum üretimin yanlış yönlendirilmesi ile sonuçlanmaktadır. Türk tarımının yanlış destekleme politikaları ile uzun yıllar meşgul edildiği bilinmektedir. Tarıma yapılan müdahalelerden biriside doğrudan yardımlardır. Bu yardımlar, AB’de erişilmek istenen belirli hedeflere ulaşabilmek için bir araç olarak kullanılmakta, Türkiye’de ise fakir çiftçiye desteklemek için dekar başına belli bir miktar para ödenmesi gibi bir amaç taşımaktadır. Etkinliği dikkate alınmadan böyle bir fon ayrılması, değil Türkiye için AB

için bile lüks bir harcama olmaktadır. Türkiye'nin bütçe olanakları buna elvermediği halde halen böyle bir politikanın uygulanışı anlamsız olmaktadır (Eraktan 2001a).

5. AB'de tarım politikası içerisinde fiyat politikasının ayrı bir yeri vardır. Fiyat politikası aracılığı ile Birlik, tarım ve tarım dışı sektörler arasında gelir dengesinin kurulmasını amaçlarken, Türkiye'de fiyat politikası, üretim düzeyini korumak ve üreticiye belirli bir fiyat ve pazar sağlama amacına yöneliktir. Ayrıca istikrarlı ve realist olmayan fiyatlar tarımda dengeleri bozmaktadır. AB'de uygulanan hedef ve müdahale fiyat sistemi ve fiyatların üretim döneminden önce ilanı ile üreticiler elde edebilecekleri gelir seviyesi hakkında bilgi sahibi olabilmekte ve bu şekilde üretim istenilen yönde geliştirilebilmektedir. Türkiye'de fiyatların belirlenme zamanı çoğunlukla üretim dönemi içinde veya sonunda olmakta ve fiyatların düzeyi de yukarıda belirtildiği gibi siyasal faktörlerin etkisi altındadır (Olgun ve Işın 1999, Ayyıldız vd 1997a).

6. Tarım ürünleri dış ticaret politikasında taraflar arasında belirgin farklar bulunmaktadır. AB'de tarım ürünleri dış rekabete karşı değişken vergilerle korunurken Türkiye'de gümrük vergileri ve fonlar deneme yanılma yöntemiyle belirlenmektedir. Bu uygulama üreticileri dış rekabete karşı yeterince koruyamamaktadır. Türkiye'nin dış ticaretinde tarımın önemli bir payı olması nedeniyle bu durumdan ülke ekonomisi oldukça olumsuz etkilenmektedir (Ayyıldız vd 1997a)

AB'de iç piyasaya yönelik düzenlemeler yanında üçüncü ülkeler ile ticareti düzenleyecek bir dış ticaret sistemi oluşturmuştur. Bu sistemin özünde, üçüncü ülkelerden ithalat yoluyla gelen ürünlerin fiyatlarını hedef fiyat seviyesine yükseltilmesini amaçlayan eşik fiyat sistemi ve buna bağlı olarak vergilendirme sistemi bulunmaktadır. Türkiye'de ise Birliğe benzer bir eşik fiyat sistemi uygulanmamaktadır. Ancak bazı ürünlerin ithalatında fon kesintisi zaman zaman uygulanmış, diğer taraftan dış satımı teşvik amacıyla ihracat iadesi uygulanmıştır. AB ve Türkiye GATT Antlaşması gereği bu uygulamaları azaltsalar da yine de önemini korumaktadır (Olgun ve Işın 1999).

Arıkbay (1992) Birliğin tarım politikasının, üretimi destekleyici ve kendi üreticisi olumsuz etkileyen ithalatı kısıtlayıcı bir yapı gösterdiğini, Türkiye’de ise zamansız ve plansız tarım ürünleri ithalatının yapıldığını, bunda rekabet gücü zaten güçsüz olan üreticileri zarara soktuğunu belirtmiş, ayrıca 3. ülkelerin rekabetini engelleyici mekanizmaların olmadığını da vurgulamıştır.

7. AB’de tarım ürünlerine ilişkin OPD ve bu kapsamda kurumsal yapı ve organizasyonlar oluşturulmuş ve başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Uygulamaların finansmanı ise Birlik bütçesine bağlı EAGGF tarafından yani tek bir merkezden sağlanmaktadır. Böylece harcamalar kontrol edilebilir bir mekanizma içine dahil edilmiştir. Türkiye’de ise tarıma müdahaleler farklı kurumlar kanalıyla olmakta, desteklemede görevli kurumlar tek ve merkezi olmayıp, desteklenen ürüne göre farklı olabilmektedir. Böylece tarımsal harcamaların kontrolü güç ve amaçları doğrultusunda kullanılması sonucu ortaya çıkmaktadır (Olgun ve Işın 1999).

8. AB’de destekleme harcamaları içerisinde hayvancılık sektörünün önemli bir payı olmasına rağmen, Türkiye’de hayvansal ürünlere uygulanan destekleme politikası istikrarlı bir düzene kavuşturulamamıştır. Hayvancılığın özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde yaygın olması bu olumsuz politikalardan etkilenmiş ve bu yöreden hızlı bir göç akımı başlamıştır (Aral ve Cevger 2002, Ayyıldız vd 1997a).

9. AB tarımsal ürünlerin pazarlanmasında kooperatiflerin etkinliğinin artırılmasını hedeflemiştir. Böylece üreticilerin olumsuz rekabetten etkilenmemelerini sağlamıştır. Türkiye’de ise tarımsal kooperatifçiliğin desteklenmesi yönünde kapsamlı ve kalıcı politikalara kavuşturulamamıştır. Örneğin Birlik üyesi ülkelere Avusturya’da şekerpancarının %100’ü, Lüksemburg’da tahılların %79’u, Hollanda’da meyvelerin %76’sı, sebzelerin %73’ü, Finlandiya’da tavuk etinin %81’i ve İsveç’te sütün %100’ü kooperatifler vasıtasıyla pazarlanmaktadır (Bülbul ve Beşparmak 2002, Arıkbay 1992).

4. 5. 1. Türk Tarım Politikasının OTP'ye Uymu

Türkiye'nin AT ile daha 1963 yılında taraflar arasında bir ortaklık kurulmasına ilişkin Ankara Antlaşması ile başlayan ilişkileri içinde Türk tarımı hep Birlik karşısında düzenleme gereksinimi ile karşı karşıya olmuştur. O yıllarda OTP'nin esasları henüz saptanmadığı için belirlenecek ortak politikaya göre Türkiye'nin de politikasını değiştirmesi ve OTP'ye uyum sağlaması istenmiştir. Böylece Türk tarımı için oldukça uzun bir uyum süreci başlamıştır. Taraflar arasında 1980 yılında ki 80/1 sayılı ve 1995 yılında ki 95/1 sayılı OKK'de tarım ürünlerinin serbest dolaşım kapsamına alınması için OTP'ye uyumun gereği AB'ce yeniden vurgulanmış, 1998 yılında 98/1 sayılı OKK'de tarım ürünleri ticaretinde tercihli rejim genişletilmiştir (Eraktan 2001b).

Tarım ürünlerinin, Ankara Antlaşması ile gelecekte diğer ürünlerle bir ayırım yapılmaksızın GB kapsamına alınmasına karar verilmiş, ancak, Katma Protokol'de bu görüşten önemli ölçüde sapılmıştır. Ankara Antlaşması'nın 33/1 maddesinde Türkiye'nin 22 yıllık bir dönem içerisinde tarım ürünlerinin Birlik ile arasında serbest dolaşımı sağlaması için kendi tarım politikasını OTP'ye uyumu için gerekli tedbirleri alması gereği vurgulanmıştır (Eraktan 2001a, Ayyıldız vd 1997a).

AB'nin OTP'ye uyum sürecinde Yunanistan, İspanya ve Portekiz'e tam üyelik öncesinde belirli bir geçiş süreci tanımış ancak Türkiye'ye benzer bir dönem tanımaya yanaşmamıştır. Bu durum AB'nin Türkiye'ye karşı tutunmuş olduğu çifte standartlı tutumuna da delil teşkil etmektedir (Anonim 2002a, Olhan 2002, Eraktan 2001a).

Türkiye'nin AB'ye tam aday olduğu Helsinki Zirvesi'ne kadar OTP'ye uyum konusunda ciddi adımlar atmamıştır. Zaman içerisinde sürekli reformlara konu olan OTP'ye daha önceki aşamalarda uyum sağlamaya çalışmak, çok kısıtlı mali olanaklara ve sorunlu bir tarım yapısına sahip olan Türkiye açısından fazla bir anlam ifade etmemektedir. Türkiye'nin bu uyum için Birlik bütçesinden yararlanması gerekmektedir (Eraktan 2001a, Olgun ve Işın 1999).

4. 5. 1. 1. Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ve Türk Tarım Politikası

10-11 Aralık 1999 tarihinde toplanan Helsinki Zirvesi Türkiye-AB ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu Zirve’de Türkiye’ye aday ülke statüsü verilmiş ve Türkiye’nin diğer aday ülkeler ile aynı şartlarda AB’ye üyeliğinin değerlendirileceğinin altı çizilmiştir. Daha sonra ise Komisyon 26 Temmuz 2000 tarihinde Türkiye ile Katılım Ortaklığı’nın kurulması için yönetmelik hazırlamıştır. Komisyon tarafından hazırlanan ve Katılım Ortaklığı’nı amaçlayan bu yönetmelik, diğer konularda olduğu gibi tarım sektörü açısından da kısa ve orta vadeli öncelikler içermektedir. Kısa vadeli öncelikleri Türkiye’nin, tapu kadastro, hayvan kimlik sistemi ve bitki pasaportu gibi konularda fonksiyonel sistemler oluşturması ve halihazırda ki idari yapının geliştirilmesidir. Orta vadeli öncelik olarak ta; Türkiye’nin tarımsal reformu gerçekleştirmesi, tarımsal ve kırsal kalkınma politikaları çerçevesinde müktesebat ile ilgili hazırlıkları tamamlaması ve gıda işletmelerinin modernize edilmesi suretiyle AB standartlarına uyulmasıdır (Uzunlu 2001).

4. 5. 1. 2. Ulusal Program (UP) ve Türk Tarım Politikası

KOB’nin sunulmasından sonra Türkiye 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından, KOB’nin tamamlayıcısı niteliğindeki UP’sini hazırlamıştır. Tarımla ilgili konular Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve Avrupa Birliği Genel Sekreterliği’ne (ABGS) sunulmuştur. İlk önce UP’de genel bir değerlendirme yapılmış, Türk tarımının yapısı, amaç, ilke ve tarım politikalarında yapılması planlanan çalışmalar ve bunun için gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemeler sıralanmıştır. Türk mevzuatının mevcut durumu ve bu alanda gerekli değişiklikler ve gerekli yatırımlar özetlenmiştir (Eraktan 2001b, Uzunlu 2001).

UP’da yapılması öngörülen çalışmalar kısa ve orta vadeli hedefler olarak belirlenmiştir. Kısa vadeli öncelikler olarak hayvan ve bitki hastahları ile mücadeleyle ilişkin mevzuat uyumlaştırılması ve bu alanda uyum için uygun stratejinin oluşturulması, laboratuvar testleri, kontrol düzenlemeleri, ilgili kuruluşların uygulama kapasitelerinin güçlendirilmesi, işleyen bir arazi kayıt, hayvan kimlik ve pasaport sistemlerinin

geliştirilmesi, işleyen bir arazi kayıt, hayvan kimlik ve pasaport sistemlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların izlenmesi, çevresel, yapısal ve kırsal kalkınma önlemlerin uygulanması amacıyla idari yapıların geliştirilmesi ve denetleme kontrol önlemleri yoluyla balıkçılık piyasasının yapısal gelişmesini izleyecek idari yapının kurulması ve balıkçılık filosu kayıtlarının iyileştirilmesi olarak sıralanırken, orta vadeli öncelikler ise tarımsal ve kırsal kalkınma politikaları ile ilgili müktesebat hazırlıklarının tamamlanması, gıda işleme kuruluşlarının AB hijyen ve kamu sağlığı standartlarına göre modernize edilmesi, test ve teşhis imkanlarının daha ileri düzeyde tesisi, topluluk standartlarında tarım bilgi sistemine geçilmesi, Ortak Balıkçılık Politikası'nın uygulanabilmesi için hazırlıkların tamamlanması, balıkçılık ürünlerinin kalite standartlarının ve güvenilirliğinin iyileştirilmesi yönündeki faaliyetlerin devamı şeklinde sıralanmıştır (Eraktan 2001b).

4. 5. 1. 3. Türkiye'nin OTP'ye Uyumunun Önündeki Engeller

AB'nin Türkiye'den ilk etapta beklentisi ne tarım politikası uygulamalarının OTP paralelinde yeniden şekillendirilmesi, ne de tarımsal yapının AB ülkeleri benzeri olmasını sağlamasıdır. Çünkü Türkiye'nin mevcut tarımsal yapısı ve ekonomik durumu buna müsaade etmemektedir. AB üyesi ülkelerde de tarımsal yapının birbirinden farklı özellikler göstermesi nedeniyle Türkiye açısından da AB ortalaması düzeyinde bir tarımsal yapıya ulaşmanın yakın zamanda gerçekleşmesi beklentisi içinde bulunulmamalıdır. Çünkü AB'ye üye ülkelerin hepsinde farklı ama birbirlerine benzer tarımsal yapıları mevcuttur (Eraktan 2001b).

Türkiye'nin OTP'ye uyumunun kısa zamanda mümkün olamayacağı, bu uyumun ancak AB'nin mali yönden desteklemesi ile sağlanabileceği bilinmektedir. Türk tarımında başlatılan reform çalışmaları sürekli olarak dinamik bir yapıya sahip olan OTP'ye uyumunun dikkate alınarak sürdürülmesi gerekmektedir. Kısaca Türkiye sürekli hareket halinde olan bir politikaya uyum sağlamalıdır (Olhan 2002, Olgun ve Işın 1999).

Eraktan (2001a), Türkiye'nin OTP'ye uyumunun önündeki engellerin Türk çiftçisinin rekabet gücünün yetersiz oluşu, tarımın alt yapısından kaynaklanan sorunlar ve piyasa

dengelerinin kuruluşundan kaynaklanan sorunlar olarak ele almıştır. Olhan (2002) ise Türk tarımının OTP'ye uyum açısından en önemli sorunun Türkiye'deki destekleme politikalarıyla OTP'nin fiyat ve yardım mekanizmalarında görülen temel farklılıkların olarak göstermiştir. Bunun ise büyük parasal yardımlarla sağlanabileceğini Türkiye'nin ise gerekli harcamaları yapamayacak durumda olması nedeni ile bu uyum için yıllar gerektiğini ifade etmiştir.

Türk tarım politikasının OTP'ye uyumu için alınması gereken önlemler şunlardır (Ayyıldız vd 1997a).

1. Yapısal bakımdan uyum; OPD'nin gerekleri ancak büyük işletmelerle sağlanabilir. Türkiye'nin tarımsal yapısının Birlikteki gibi, daha büyük işletmeler şeklinde düzenlenmesi, işletme sayısından kaynaklanan zorluklar ve diğer ekonomik nedenlerden dolayı kısa dönemde mümkün görülmemektedir. Yapısal uyum için Türkiye'nin alması gereken önlemler; arazi toplulaştırma çalışmaları ile işletmelerin bütünlüğünü sağlamak, asgari işletme büyüklüğünü yasal olarak saptamak, verimliliği arttırıcı tedbirler almak, tarımda yoğunlaşan fazla nüfusu diğer sektörlerde çalıştırabilecek istihdam olanakları oluşturmak, çiftçilerin verim arttırıcı teknik gelişmelerden yeterince yararlanabilmesi için teknik bilgilerin yayım yoluyla çiftçilere ulaştırılmasını sağlamak, yeni teknolojilerin benimsenmesini kolaylaştırmak, kredi ve diğer finansman kolaylıklarını sağlamak ve üretim deseni bakımından uygun bir seçim yapmak şeklinde sıralanabilir.

Türkiye'nin OTP'ye uyum konusundaki en önemli sorunların başında tarımsal yapı sorunları olduğu daha önceki konularda da ifade edilmiştir. Bu sorunun Türkiye'nin OTP'ye uyum çalışmalarında AB'ye de mali yük getireceği bu yüzden Birlik Türkiye'den adaylık sürecinde, altyapısının AB içine sindirilebilecek bir seviyeye getirilmesini gerektiğini bildirmiştir (Anonim 2001).

Türkiye'de tarımsal altyapının bozuk oluşunun en önemli göstergeleri, tarım işletmelerinin küçük, dağınık, çok parçalı ve aile işletmeleri şeklinde olmasıdır. Bu sorunun çözümü için devletçe alınması gereken önlemleri Eraktan (2001a) şu şekilde özetlemiştir;

- a. Devlet, özel kesimin satın alma ve kiracılık yoluyla işletmeleri genişletmeleri için kredi yoluyla sermaye yardımı yapabilir ve özel vergi indirimleri uygulayabilir.
- b. Devlet yada devletinde katkısıyla çeşitli birlikler, üretici toplulukları tarımsal araziler satın alabilir ve büyük işletmeler halinde kiraya verebilir.
- c. Yeni arazileri ıslah ederek tarıma açmak yoluyla işlenebilecek boş araziler tarıma kazandırılabilir.

İşletmelerin parçalanmasını önlemekle bir nebze de olsa tarım işletmelerinin küçülme sürecinin de önüne set çekilebilir. Halen Türkiye’de tarım hizmetlerinin düzenlenmesi ile ilgili Kanun Tasarısı ile getirilmek istenen bir sistem mevcuttur. Bu sistem Almanya, Hollanda, Danimarka gibi ülkelerde uygulanmakta olan işletmelerin miras yolu ile tek evlada intikali sistemidir. Bu sistem eğer başka mirasçılar varsa onlara paylarının o mirasçı tarafından ödenmesini öngörmekte, mirasçılara ödenecek kadar imkanı yoksa bu kez devlet bu sorunu kredi açarak çözüme kavuşturmaktadır. Ancak şu noktada unutulmaması gereken husus; arazi parçalanmasını önlemek, miras hukukunda kesin değişiklikler yapmakla sağlanabilirse de, işletmelerin yeniden birleştirilmeleri toplulaştırma yoluyla yapılır. Ülkemizde tapu kadastro çalışmalarının eksikliği, tarımsal kayıt sisteminin yetersiz olması a bunu güçleştirmektedir (Eraktan 2001a).

2. Ortak fiyat politikasına uyum; çeşitli tarım ürünlerinin kış ekimlerinden önce tespit edilmiş taban fiyat, tavan fiyat ve üretici yardımı düzenlerine dayanan ve EAGGF’nin belirli katkıları ile işletilebilecek fiyat politikasına kavuşturulması anlamını taşımaktadır. Türkiye’nin bu konuda başarılı olabilmesi için AB fiyat politikası mekanizmalarının ve bunlarda ki değişimlerin yakından takip edilerek uygulamaya sokulması gerekmektedir.

3. AB’nin ticaret politikasına uyum; Türkiye Birliği’nin tarım ürünleri desteklemeleri ve piyasa mekanizmalarını yakından takip etmeli ama her şeyden önce 1995’de imzalanan GB’nin tamamlanması ve tarım ürünlerinin kapsam içine alınması için gerekli yasal ve yapısal önlemleri alması gerekmektedir.

4. Üçüncü ülkelerle ticaret politikasına uyum; AB, üçüncü ülkelerle olan tarım ürünleri dış ticaretini yüksek koruma oranlarına eşlik eden bir düzen içinde yürütmektedir. Ancak Birlik, GATT Tarım Antlaşması çerçevesinde tarım sektörüne yönelik politikalarında bazı değişiklikler yapmıştır. Türkiye bir yandan GB, diğer yandan GATT Tarım Antlaşması'na bağlı tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi ile ilgili gelişmeleri de yakından takip etmesi gerekmektedir. Böylece Türk tarımının dünya ile rekabet edebilirliği de gündeme gelmiş olacaktır (Özkaya vd 2001).

5. Birliğin finansman politikasına uyumu; Türkiye'nin tarım sektöründe kullanılan finansman kaynakları yönünden oldukça dağınık bir yapıda olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin öncelikle iç finansman kaynaklarını EAGGF benzeri bir ulusal tarım fonunda birleştirmesi gerekmektedir. Dış kaynaklı finansman olarak ise SAPARD benzeri bir programın Türkiye'ye de sağlanmasını oldukça önemlidir (Anonim 2002a).

Ayyıldız vd (1997a) Türkiye'nin tarım kesiminde ortak fiyatlara uyum konusunda bir yükümlülük altına girmesinin, Türk Lirasının, Avrupa Hesap Birimi karşısında gerçek paritesinin belirlemesini zorunlu kılacağını ifade etmiş, bunun için Türkiye'nin zarar görmemesi için parasının değerini koruyacak en önemli faktör olan mal ve hizmetlerde üretim artışını ana politika haline getirmesinin zorunlu olacağına işaret etmişlerdir.

6. AB tarım hukukuna uyum; Türkiye uyum için tarım hukuku ile ilgili tüm konuları derinliğine araştırmalı ve Birlik yasalarına paralel düzenlemeler yapmalıdır.

7. Rekabet politikasına uyum; bilindiği üzere AB'de tarım ürünleri fiyatları oldukça yüksektir. Birlik kendi üreticisini son yıllarda DTÖ ile yapılan görüşmelerde tarımsal desteklemeleri azaltacağını belirtse de yine önemli ölçüde korumaktadır. Bu nedenle AB'nin dünya piyasalarında rekabet gücü oldukça fazladır. Türkiye ile AB arasında tarım ürünlerinde rekabet ortamının yaratılabilmesi için ilk önce GB'nin tamamlanması ve OTP'ye uyum için gerekli tedbirleri alması gerekmektedir.

Türkiye'nin tarımsal rekabette başarılı olabilmesi için alacağı tedbirleri Ayyıldız vd (1997a), tarımsal yapıyı düzeltme, teknolojiyi yayma, kaliteli üretim yapma ve pazar

organizasyonlarını ıslah etme şeklinde sıralamıştır. Bunların yapılması ayrıca Türk tarımını daha fazla gelir getirici bir sektör haline getirecektir.

Türkiye'nin OTP'ye uyum konusunda dikkate alması gereken başka bir konuda düzenli ve güvenilir istatistiklere sahip olması gerekliliğidir. Bu düzensizlik OTP'ye uyum çalışmalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin; Portekiz'in tam üyeliğe geçiş sürecinde tarım alanında veri toplamak amacıyla Topluluk Tarımsal Muhasebe Bilgi Ağı (FADN) sistemini kullanmaya başlamış olması, bu ülkenin tarımsal istatistikler konusunda Birliğe uyum sağlaması açısından önemli bir aşama kaydetmesini sağlamıştır. Türkiye tarımının bu alandaki eksikliği de benzer bir sistemin kurulması ve işletilmesi ile aşılabilecektir. Ancak bu sistemden önce tarımsal kayıt sisteminin yeniden düzenlenmesinin gerekliliği oldukça önemlidir (Arıkbay 1992).

OTP reformlarını ve AB ile DTÖ'deki gelişmelerin Türkiye tarafından yakından takip edilmesi gerekliliği daha önceki konularda önemle vurgulanmıştır. Çünkü önümüzdeki yıllarda AB'nin uygulayabileceği politikalar içerisinde fiyat desteklemelerini azaltacağı bilindiğinden Türkiye'nin buna güvenerek hareket etmesi oldukça yanlış bir tutum olacaktır. OTP kendisine yeni hedef olarak 3 amacı ortaya koymaktadır. Bunlar; rekabet edebilirlik, sürdürülebilirlik ve kalitedir. Türkiye'de de tarım politikası bu amaçlara göre yönlendirilebilir ve mukayeseli üstünlüğü olan ürünler tespit edilerek, bu ürünlerin üretimine ağırlık verilirse, Türk tarım ürünleri hem Avrupa pazarında, hem de dünya pazarlarında önemli avantajlar elde edecektir. Türk tarımının mevcut potansiyelinin harekete geçirilmesi açısından da bu durum oldukça önemlidir (Aytüre 2002).

4. 5. 1. 4. Türkiye'nin OTP'ye Uyum Konusunda Yapmış Olduğu Çalışmalar

Türkiye'nin AB'ye uyum çalışmaları özellikle Helsinki Zirvesi'nden sonra yoğunlaşmış ve uyum çalışmaları için KOB'ye paralel olarak Türkiye tarafından bir UP hazırlanmıştır. Bu programda tarımla ilgili konular Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na hazırlanmış ve ABGS'ye iletilmiştir. Böylece Türkiye'nin kısa ve orta vadedeki tarımsal öncelikleri tespit edilmiştir (Uzunlu 2001).

Uzunlu (2001) Türkiye'nin OTP'ye uyum için Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nca yapılan çalışmaları aşağıdaki gibi özetlemiştir:

1. 'AB mevzuatına uyum konusunda yapılan çalışmalar; AB mevzuatı arasında yaklaşık 715 adetinin ön incelemesi yapılmıştır. Bu incelemede söz konusu mevzuatın Türk mevzuatında karşılığının bulunup bulunmadığı, varsa uyumlu olup olmadığı ve uyumlaştırılması için yapılması gerekenler tespit edilmiştir. İncelemesi yapılan sektörler; tarla bitkileri mevzuatı, meyve-sebze mevzuatı, su ürünleri mevzuatı ve sığırcılık mevzuatıdır.'

2. 'Tarımda reform ve yeniden yapılanma konusunda yapılan çalışmalar; 57. Hükümet tarafından 'Tarımda Reform ve Yeniden Yapılanma' isimli bir program uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalar AB ile uyum konusunda yapılan çalışmalara paralellik göstermektedir. Bu kapsamda

a. 'Tarımla ilgili bütün kuruluşların bir çatı altında toplanması, kalıcı, etkin ve kapsamlı bir tarım politikasının tek elden belirlenmesi ve uygulanmasına imkan sağlamak amacıyla 21.12.1999 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan BKK ile 'Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu (TYYDK) kurulmuştur. Buna ilaveten Başbakan veya belirleyeceği bir bakanın başkanlığında ilgili Bakan, Müsteşar ve kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir 'Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu'nun' teşkili öngörülmektedir.'

b. 'Tarım kesimine yapılan tüm desteklerin doğrudan çiftçilerin eline geçmesini sağlamak amacıyla DGD sistemine geçilmiş ve ilkönce 4 ilde pilot uygulama başlatılmıştır.'

c. 'Tarım sektörüne ilişkin düzenli bir kayıt sistemi ile veri tabanının oluşturulması amacıyla 'Çiftçi Kayıt Sistemi Projesi' çalışmaları başlatılmıştır. Uygulanılacak 'Doğrudan Gelir Desteği' oluşturulacak bu 'Çiftçi Kayıt Sistemi' üzerine bina edilmesine karar verilmiştir.'

d. 'AB ülkelerinde ki gibi, üreticilerin ürün bazında etkin bir şekilde örgütlenmesine imkan sağlamak üzere 'Tarımsal Üretici Birlikleri Yasa Tasarısı' hazırlanmıştır.'

Bu gelişmelerden önce Türkiye'ye Helsinki Zirvesi'nde resmi aday statüsü verilmesini takiben 11 Nisan 2000 tarihinde gerçekleştirilen 39. Türkiye AB Ortaklık Konseyi'nde kabul edilen karar gereğince AB ile tarım konusunda mevzuat uyumunu takip edecek ve Ekim ayına kadar hazırlanacak ulusal programın tarım bölümüne ilişkin çalışmalarını izleyecek bir Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi oluşturulmuştur. Bu komitenin kuruluşu, son dönemde atılan en önemli adım olarak nitelendirilmektedir. AB'ye adaylık sürecinde kamu kurum ve kuruluşlarının hazırlık ve çalışmalarında iç eşgüdüm ve uyumun yönlendirilmesi ve yürütülmesini sağlamak üzere kurulan ABGS'nin ana hizmet birimleri arasında Tarım ve Balıkçılık Dairesi'nin yer alması da tarım sektörünün OTP'ye uyum sağlamasını etkinleştireceği ifade edilmektedir. (Anonim 2002a, Olhan 2002).

4. 5. 1. 5. OTP'ye Uyumun Türk Tarımına Sağlayacağı Faydalar

Türk tarımının OTP'ye uyumu halinde sağlayacağı faydalar aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Ayyıldız vd 1997a, Arıkbay 1992).

1. 'AB'de tarım ürünleri fiyatları Türkiye'den yüksek bir seviyededir Bu yüzden Türkiye'nin OTP'ye uyumu ile çiftçinin ürününe ödenecek taban fiyat yükseleceğinden üretici gelirinin artacağı tahmin edilmekte ve gelirdeki artış Türk çiftçisinin daha modern üretim tekniklerini kullanmasını sağlayacaktır.'

2. 'Bilindiği üzere AB tarım üreticisini dışarıdan gelecek ucuz ithalata karşı korumaktadır. Türk tarım ürünleri ithalat engellerini aşacak ve Birliğe girişi daha kolay olacağından bugüne göre daha avantajlı bir yapıya sahip olacaktır.'

3. 'Türkiye'nin üçüncü ülkelere yapacağı tarım ürünleri ihracatı Birliğin koruma tedbirlerinden yararlanacaktır.'

4. 'AB'nin son yıllarda tarımsal harcamaları azaltacağı yolunda bir takım gelişmeler olsa da halen bu harcamalar büyük ölçüdedir. Türkiye'nin OTP'ye uyumu halinde EAGGF'dan, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) ve Avrupa Sosyal Fonu'ndan (ESF) büyük ölçüde yararlanacaktır.'
5. 'Türk çiftçisi benzer ürün üreten Topluluk ülkeleri ve üçüncü ülkeler ile daha rahat bir tarzda rekabet olanaklarına kavuşacaktır.'
6. 'Türk çiftçisinin kullanabileceği tarımsal yatırım malları ve diğer girdiler daha ucuz ithal edilecektir.'
7. 'OTP'ye entegrasyonla Türk çiftçisi AB'nin tarımını tanıyacak ve onlarla rekabet edebilir duruma gelebilmesi için organizasyonda, mekanik ve biyolojik alanda teknikleri talep etme bilincine ve uygulama gücüne sahip olacaktır.'
8. 'Türk tarım kuruluşları ve Birlik tarım kuruluşları arasında ki işbirliği giderek artacaktır.'
9. 'Tarım kesiminde yatırımlar hızlanacak ve üretim artacaktır.'

Arıkbay (1992) Türkiye'de OTP'ye uyum halinde bazı tarımsal ürünlerinin destekleme kapsamına alınabileceği gibi bazılarının bu kapsamın dışında tutulabileceğini, tarımsal ürünlerin fiyat yapısının değişeceğini ve bitkisel ürünlere yapılan desteklerin hayvansal ürünler lehine genişleyebileceğini ifade etmiş, ayçiçeği, soya fasulyesi, şeker pancarı, makarnalık buğday ve mısır üreticisinin tam üyelikten faydalı çıkacağını, çay, tavuk ürünleri, zeytin, kuru incir ve koyun yünü üreticilerinin ise dezavantajlı duruma düşeceğini belirtmiştir. Bu nedenle Türkiye mevcut tarım politikasını ve destekleme kapsamına aldığı ürünleri sürekli gözden geçirmeli ve AB'deki gelişmeleri yakından takip etmelidir.

4. 6. AB'ye Aday Olan Ülkeler

Genişleme, XXI. yüzyıla hazırlanan AB için en önemli fırsatlardan birisi ve yeni üyelere bir istikrar ve refah bölgesi sunarak, kıtanın barışçıl yollarla bütünleşmesini daha ileriye götürmek için benzersiz tarihi bir görevdir. Avrupa Konseyi Aralık 1997'de Lüksemburg Zirvesi'nde genişleme sürecini 13 ülke ile başlatmıştır. Bu ülkeler; Bulgaristan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Malta, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya ve Türkiye'dir (Anonim 2002b).

Türkiye ile 1963, Malta ile 1970 ve Kıbrıs ile 1972 yılında Ortaklık Antlaşmaları imzalanmıştır. 1990'larda kademeli olarak, 10 MDAÜ ile de 'Avrupa Antlaşmaları' olarak adlandırılan Ortaklık Antlaşmaları imzalamışlardır. Avrupa Antlaşmaları bu ülkelerle AB arasındaki ikili ilişkilerin hukuksal temelini oluşturmaktadır. Bu ülkelerle yapılan Antlaşmaların imza ve yürürlüğe giriş tarihleri çizelge 4.1'de verilmiştir.

Çizelge 4. 1. MDAÜ ile AB arasında imzalanan Avrupa Antlaşmaları'nın imza ve yürürlüğe giriş tarihleri (Anonim 2002b)

Ülke	Avrupa Anlş. İmza Tar.	Avrupa Anlş. Yür. Gir. Tar.
Macaristan	Aralık 1991	Şubat 1994
Polonya	Aralık 1991	Şubat 1994
Bulgaristan	Mart 1993	Şubat 1995
Çek Cumhuriyeti	Ekim 1993	Şubat 1995
Romanya	Şubat 1993	Şubat 1995
Slovak Cumhuriyeti	Ekim 1993	Şubat 1995
Estonya	Haziran 1995	Şubat 1998
Letonya	Haziran 1995	Şubat 1998
Litvanya	Haziran 1995	Şubat 1998
Slovenya	Haziran 1996	Şubat 1998

Avrupa Antlaşmaları ticaretle ilgili konuları, siyasi diyalogu, yasaların yakınlaştırılmasını, endüstri, çevre, taşımacılık ve gümrükler dahil olmak üzere diğer

işbirliği alanlarını kapsamakta iken Ortaklık Antlaşmaları kademeli olarak GB'nin gerçekleşmesini amaçlamaktadır.

AB'nin genişlemesinin temel şartları, Roma Antlaşması'nın (O) Maddesinde (Şimdi Amsterdam Antlaşması'nın 49. Maddesinde) yer almaktadır. Bu maddede ' Her Avrupa devleti Birliğe üye olmak için başvurabilir. Başvuru Konseye yapılır; Konsey Komisyon'a danıştıktan ve üyelerinin salt çoğunluğu ile karar veren Avrupa Parlamentosu'nun uygun görüşü alındıktan sonra oybirliği ile karar verir' şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.

Üye devletler 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde 'Orta ve Doğu Avrupa'da ki ortak ülkeler istedikleri takdirde AB'ye üye olurlar' ifadesini kabul ederek halihazırdaki genişlemeye yönelik kesin adım atmışlardır. Aday ülkelerin Kopenhag Zirve kararlarında alınan kriterlere uyma zorunluluğu vardır. Bunlar; siyasi, ekonomik ve Topluluk Müktesebatı'na uyum kriterleri şeklinde sıralanmaktadır. Genişleme açısından önemli bir zirve olan; Lüksemburg Zirvesi, Aralık 1997 yılında yapılmış ve Birliğin genişlemesinin ön koşulu olarak, Amsterdam Antlaşması'nın hükümlerine uymak için kurumların işleyişinin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Avrupa Konseyi Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde de Kopenhag Kriterleri'ne uygunluğun Birliğe katılımın temelini oluşturduğunu teyit ederek aday ülkelerin, AB Antlaşmaları'nda öngörülen değerleri ve amaçları paylaşmaları gerektiğinin altını çizmiştir (Anonim 2002b).

Avrupa Konseyi, 1997 yılı sonunda Orta Avrupa'nın 10 aday ülkesi için yoğun bir ön katılım stratejisi ve Kıbrıs için özel bir strateji belirlemiştir. Ayrıca, Konsey Komisyon'dan Türkiye'yi her alanda katılıma hazırlamak için ayrıntılı bir Avrupa Stratejisi hazırlanmasını da istemiştir. Malta'nın üyelik başvurusunu Ekim 1998'de yeniden yürürlüğe koymasının ardından, Malta için de özel bir ön katılım stratejisi geliştirmiştir (Anonim 2002b).

AB'nin MDAÜ'ye yönelik ön katılım stratejisinin dayanağını, Avrupa Antlaşmaları, Katılım Ortaklığı ve Müktesebatın kabulüne ilişkin UP'lar, PHARE, ISPA (Yapısal

politikalar için ön katılım belgesi) ve SAPARD Programlarını içeren ön katılım yardımı, AT programlarının ve kuruluşlarının açılması gibi hususlar oluştururken, Kıbrıs ve Malta'ya yönelik ön katılım stratejisi de, Ortaklık Antlaşmaları, Katılım Ortaklığı ve Müktesebatın kabulüne ilişkin UP'lar, Özel ön katılım yardımı, AT programlarının ve kuruluşlarının açılması oluşturmaktadır. (Anonim 2002b).

AB'nin genişlemesinde en önemli konulardan birisi de Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve aday ülkelere iletilen İlerleme Raporları'dır. Bu raporların hazırlanmasına 1998 yılında Cardiff Zirvesi'nde karar verilmiştir. Raporlarda, aday ülkelerin ilerleme yolunda kat ettiği gelişmeleri siyasi, ekonomik, hukuksal açılardan ele almaktadır. Günümüze kadar Konsey tarafından, 1999, 2000, 2001 ve 2002 yılı düzenli ilerleme raporları hazırlanmıştır.

4. 6. 1. Aday Ülkeler Hakkında Genel Bilgiler

4. 6. 1. 1. Bulgaristan

Bulgaristan; Romanya, Sırbistan, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye ile çevrili, bir Balkan ülkesidir. 500 km uzunluğunda 250 km genişliğinde bir alanı kaplayan Bulgaristan, Balkan Dağlarının her iki yanında değişik doğa görünümlerini sergilemektedir (Anonim 2003c)

Çizelge 4. 2. Bulgaristan'a ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2003c, Anonim 2002c, Anonim 2000c)

Yüzölçümü (1000 km ²)	110.971
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	8.191
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	74
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	- 0.7
Başkent	Sofya
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	13.0
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	5.400
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	18.8
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	5.0
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (21.1), Sanayi ve İnşaat (28.7), Hizmetler (50.2)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (22.1), Sanayi ve İnşaat (35.2), Hizmetler (42.7)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	0.3

4. 6. 1. 1. 1. Bulgaristan AB İlişkileri

14 Aralık 1995 yılında AB'ye üyelik başvurusu yapan Bulgaristan ile AB arasında 1997 yılında başlatılan müzakereler hala sürmektedir. Eylül 2002 itibari ile Topluluk Müktesebatının 22 alanında müzakereler tamamlanmıştır. Bu alanların bazıları; malların ve kişilerin serbest dolaşımı, hizmet sağlama serbestliği, sermayenin serbest dolaşımı, balıkçılık, ekonomik ve parasal birlik, istatistik, tüketici ve sağlık koruma ve gümrük birliği olarak sıralanabilir. 2007 yılında Birliğe katılımı öngörülen Bulgaristan'ın 2002 yılı Düzenli Raporunda, siyasi kriterler alanında attığı en önemli adımın yargı reformu olduğu belirtilmiştir (Anonim 2003).

4. 6. 1. 1. 2. Bulgaristan'da Tarım

Bulgaristan'da 1944 yılında tarım kesiminde çalışanlar faal nüfusun %80.0'ını oluşturmakta ve 4.3 ha genişlikte olan az sayıda işletme ile tarım yapmaktaydılar. 1971 yılına kadar Tarım Kooperatifi İşletmeleri adı verilen kooperatifleşme biçimine ağırlık verilmiş, ancak devlet çiftlikleri tarımda önemli bir yere sahip olamamıştır. Topraklarının kollektifleşme, kimyasal gübre kullanımı ve özellikle sulamanın gelişmesiyle %26.0'ı sulanabilir hale gelmiş, 1991 yılında çıkarılan yasayla kollektifleştirilmiş arazilerin eski sahiplerine dağıtılmasına karar verilmiştir. Sulamayla desteklenen tarım, Bulgaristan ekonomisinde önemli bir yer tutmakta ve gelecek için iyi bir gelir kaynağı oluşturmaktadır (Anonim 2000b, Anonim 1999b).

Bulgaristan'da 1998 yılı itibari ile ekonomik sektörlerin GSKD'deki payları incelendiğinde tarımın %21.1 ile önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Yine istihdamdaki tarımın payı %22.1 olması da nüfusun tarımdaki istihdamının önemini göstermektedir (çizelge 4.2).

Bulgaristan'ın 1996 yılında, GDP'deki (Kişi başına düşen ortalama brüt iç hasıla tarımın payı %12.8, tarımda kullanılan arazilerin oranı %4.6, tarımsal gıda ihracatının toplam ihracattaki payı %10.0'ı ve toplam ithalatının %5.6'sını oluşturmaktadır (Ardy 2000).

4. 6. 1. 2. Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti, 1 Ocak 1993 yılında Çekoslovakya'nın iki bağımsız devlete bölünmesi sonucunda oluşmuştur. Slovak Cumhuriyeti, Almanya, Polonya ve Avusturya ile sınır komşuluğu vardır.

Çizelge 4. 3. Çek Cumhuriyeti'ne ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2003a, Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	78.866
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	10.278
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	130
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	-0.2
Para Birimi	Koruna
Başkent	Prag
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	55
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	13.500
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	7.5
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	4.2
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (4.5), Sanayi ve İnşaat (41.8), Hizmetler (53.7)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (5.5), Sanayi ve İnşaat (41.3), Hizmetler (53.1)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	2.2

4. 6. 1. 2. 1. Çek Cumhuriyeti AB İlişkileri

17 Ocak 1996 yılında AB'ye üyelik başvurusunda bulunan Çek Cumhuriyeti için 1997 yılında Komisyon, siyasi kriterleri yerine getirdiği sonucuna varmıştır. Bu sonuç üzerine başlayan müzakereler ile Topluluk müktesebatının 25 alanında görüşmeler tamamlanmıştır. 2002 Kopenhag Zirvesinde, Çek Cumhuriyeti'nin 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üyeliği için karar verilmiştir. Komisyon 2002 Düzenli Raporunda Çek Hükümeti'nin, merkezi yönetimin işleyişini iyileştirmek için ileri adımlar attığını belirtmiş, ayrıca yargı reformunda ilerleme sağlandığını ve yeni Ceza Muhakemeleri Usulü kanunu uygulamaya konulduğunu belirtmiştir. Aynı raporda, Çek Cumhuriyeti'nin ülkede yaşayan Roman Topluluğu'nun sorunlarını çözmek içinde önlemler alındığını tespit etmiştir (Anonim 2003).

4. 6. 1. 2. 2. Çek Cumhuriyeti'nde Tarım

Eski doğu bloku ülkelerinden olan Çekoslovakya'nın bir parçası olan Çek Cumhuriyeti, bu bloğun genel tarımsal özelliklerini göstermektedir. Kollektif tarımın yapıldığı ülkede büyük devlet çiftlikleri oluşturulmuş ve tarımda üretim ve verimlilik arttırılmıştır. Günümüzde tarım sektörü de gittikçe liberal bir yapıya kavuşuran Çek Cumhuriyeti özel teşebbüslerin de önünü açmıştır.

Sektörlere göre Çek Cumhuriyeti'nin GSKD'in %4.5'ini tarım kesimi oluşturmakta ve bu kesimde istihdam edilenler toplam istihdamın %5.5'ini oluşturmaktadır (çizelge 4. 3).

Ardy (2000) Çek Cumhuriyeti'nde 19996 yılında, tarımın GDP'deki payının %2.9, tarımda kullanılan arazilerin toplam arazilere oranı %3.2, tarımsal gıda ihracatı toplam ihracatının %31.0'ni, toplam ithalatının ise %5.5'ini oluşturduğunu tespit etmiştir.

4. 6. 1. 3. Estonya

Litvanya ve Letonya ile birlikte Baltık Cumhuriyeti olarak adlandırılan bir devlettir. Eski Sovyetler Birliği'ne bağlı olan bu devlet, komünizmin yıkılmasıyla bağımsızlığına kavuşmuştur. Estonya'nın kuzeyinde Finlandiya Körfezi, doğusunda Rusya Federasyonu, güneyinde Letonya, batısında Baltık Denizi yer almaktadır. Ülke toprakları ana kara kısmının yanı sıra 800 kadar ada ve adacıktan meydana gelmektedir.

Çizelge 4. 4. Estonya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2003c, Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	45.227
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	1.439
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	32
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	-0.5
Başkent	Talin
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	5.5
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	8.500
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	12.8
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	4.5
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (6.2), Sanayi ve İnşaat (26.3), Hizmetler (67.5)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (12.4), Sanayi ve İnşaat (33.3), Hizmetler (54.2)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	0.3

4. 6. 1. 3. 1. Estonya AB İlişkileri

24 Aralık 1995 tarihinde AB'ye üyelik başvurusunda bulunan Estonya, Komisyon'un 1997 yılında sunduğu görüş doğrultusunda müzakere sürecine başlamıştır. Topluluk Müktesebatı'nın 28 alanında müzakereleri tamamlayan Estonya'nın, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olması kararlaştırılmıştır. Komisyon'un 2002 yılı Düzenli Raporunda, son bir yılda Estonya'nın kamu yönetimi reformu uygulamalarını başarıyla uyguladığının altı çizilmiş ve ayrıca, insan hak ve özgürlüklere, saygı konusunda da önemli ilerlemelerin olduğu yer almıştır. Ayrıca bu raporda, nüfusunun %13'ünün kayıtsız vatandaşlardan oluştuğu ve bu oranın azaltılması için çabaların devam ettiği de ifade edilmiştir (Anonim 2003).

4. 6. 1. 3. 2. Estonya'da Tarım

Tarım, Estonya ekonomisine önemli katkıda bulunmakta ve en önemli geleneksel gelir kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. 1992 yılında GSMH'de tarımın payı %11.7 iken bu rakam 2000 yılında %4.7'ye kadar gerilemiştir. Estonya toprakları tarıma elverişli olmadığı için bitkisel üretiminin yaklaşık yarısı hayvancılık için yetiştirilen otlardan oluşmaktadır. Ülkede hayvancılık gelişmiş olup, daha çok sığır ve domuz besiciliği yapılmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde, süt ve et ihracatının %30-50'sinin Estonya tarafından karşılandığı bilinmektedir. Ülkenin toplam tarım arazisi miktarı 4.5 milyon ha olup bunun %22.1'i tarıma elverişli arazilerden oluşmaktadır (Anonim 2000b).

Estonya'nın GSKD'de ki tarımın payı 1998 yılında %6.2, tarımda istihdam edilenlerin oranı ise %12.4 olarak tespit edilmiştir (çizelge 4. 4).

Ardy (2000) Estonya'nın 1996 yılında GDP'deki tarımın payının %8.0, tarımsal gıda ihracatının toplam ihracatının %16.5'ini ve toplam ithalatının ise %16.4'ünü oluşturduğunu tespit etmiştir.

4. 6. 1. 4. Kıbrıs

Kıbrıs 13 aday ülkenin en küçüklerinden birisidir. Bir ada devleti olan Kıbrıs'ın çevresi Akdeniz ile çevrilidir.

Çizelge 4. 5. Kıbrıs'a ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	9.2
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	755
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	13.2
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	-
Başkent	Lefkoşe
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	9.5
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	18500
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	4.7
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	3.8
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (6.2), Sanayi ve İnşaat (26.3), Hizmetler (67.5)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (10.7), Sanayi ve İnşaat (25.3), Hizmetler (63)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	0.2

4. 6. 1. 4. 1. Kıbrıs AB İlişkileri

3 Temmuz 1990 yılında AB'ye üyelik başvurusunda bulunan Kıbrıs ile AB arasında müzakereler 1997 yılında başlamış ve 28 alanda tamamlanmıştır. 2002 Kopenhag Zirvesi'nde Kıbrıs'ın 2004 yılında AB'ye tam üyeliği için karar verilmiştir. Komisyon 2002 Düzenli Raporunda, daha önceki raporlarda belirtildiği gibi Kıbrıs'ın siyasi kriterleri tamamlandığı, ayrıca işleyen bir pazar ekonomisine sahip olduğunun altı çizilmiş, sigorta, veterinerlik, tüketici sağlığı gibi konularda Kıbrıs'ın idari kapasitesini arttırdığının önemi vurgulanmıştır (Anonim 2003).

4. 6. 1. 4. 2. Kıbrıs'ta Tarım

Kıbrıs'ın arazilerinin yaklaşık olarak %14.5'i tarıma elverişli olup GDP²'nin %3'ünü tarım sektörü oluşturmaktadır. Özellikle 1990'lardan sonra bu oran azalmaya başlamış ve özellikle hayvansal üretim ve tahıl üretiminde ciddi azalmalar meydana gelmiştir (Anonymous 2003a).

Çizelge 4. 5'de görüldüğü üzere Kıbrıs'ın 1998 yılında toplam GSKD'de tarımın payı %6.2 ve toplam istihdam ki payı ise %10.7'dir. Bu rakamlar Kıbrıs'ın ekonomisinde tarımın önemini ortaya koymaktadır.

4. 6. 1. 5. Letonya

Letonya, kuzeyde Estonya, güneyde Litvanya, doğuda Rusya Federasyonu ve kuzey batıda Baltık Denizi ile çevrili bir ülkedir. Eski Sovyetler Birliği'ne bağlı iken, 1991 yılında komünizmin çökmesiyle birlikte bağımsızlığına kavuşmuştur.

Çizelge 4. 6. Letonya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	65
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	2.424
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	38
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	-0.8
Başkent	Riga
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	7.7
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	6.600
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	12.8
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	3.0
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (4.7), Sanayi ve İnşaat (29.5), Hizmetler (65.8)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (20.6), Sanayi ve İnşaat (26.8), Hizmetler (52.6)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	0.2

² GDP: GSYİH ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

4. 6. 1. 5. 1. Letonya AB İlişkileri

Letonya, 27 Ekim 1995 yılında AB'ye üyelik için başvuruda bulunmuş ve 1997 yılında siyasi kriterleri yerine getirdiğinden dolayı Birlik ile müzakerelere başlamıştır. Topluluk müktesebatının 27 alanında müzakerelerini tamamlayan Letonya, 2004 yılında AB'ye tam üye olacağı Konsey tarafından kararlaştırılmıştır. Kamu yönetimi reformları konusunda Letonya reformlara devam etmiş ve yargı sistemindeki eksiklikleri vurgulamasına rağmen bunların ancak bir kısmı tamamlanabilmiştir. Yolsuzlukla mücadele edilmesi için ülkede, Yolsuzluk Karşıtı Büro'nun kurulması AB'ce tavsiye edilmiştir. Aynı raporda Letonya'nın insan haklarına saygılı olmaya devam ettiğinin, seçimlerde dil şartının kaldırılması ve vatandaşlık sürecini hızlandırmasının gereği Konsey tarafından bildirilmiştir (Anonim 2003c).

4. 6. 1. 5. 2. Letonya'da Tarım

Letonya Eski Sovyet ülkesi olduğu için tarımında Sovyet Modeli'nin etkisi ile, daha çok kollektif işletmeler ve devlet çiftlikleri ülkede belirgin olarak görülmektedir. Ülke topraklarının yaklaşık %38.5'i tarıma elverişli arazilerden oluşmaktadır. 2000 yılında Letonya'nın toplam ihracatının %5.3'ü, toplam ithalatının ise %13.0'ünün tarım ürünlerinden meydana geldiği tespit edilmiştir. Ülkede tarım işletmelerinin azalmasına karşı işletme büyüklükleri sürekli olarak artmıştır. 1994 yılında ortalama işletme genişliği 7 ha iken, 1998 yılında 14 ha'a yükselmiştir. 1999 yılında 5 ha'dan küçük tarım işletmelerinin oranı %37.6, 50 ile 100 ha arasında ki işletmelerin oranı ise %5.5 olarak tespit edilmiştir. Bu da göstermektedir ki ülkede tarımsal yapı büyüyen işletmeler şeklinde gelişmektedir (Anonymous 2003a).

GSKD'in tarımdaki payına bakıldığında bu oranın %4.7, toplam istihdamda ise %20.6 oranında bir paya sahip olduğu görülür. Tarımda istihdam edilenlerin oranı aday ülkeler içerisinde en fazla olan ülkelere birisi de Letonya'dır (çizelge 4. 6).

Letonya'da yapılan gıda harcamalarının toplam harcamalara oranının 1996 yılında, %39.0, tarımsal gıda ihracatının toplam ihracattaki payını %10.0 ve ithalattaki payını ise %5.6'dır (Ardy 2000).

4. 6. 1. 6. Litvanya

Litvanya eski Sovyetler Birliği ülkelerinden birisi olup aday ülkelerin toprak bakımından altıncı, nüfus bakımından ise yedinci büyüklükteki ülkesidir. Norveç, Polonya ve Beyaz Rusya ile komşu olup Baltık Denizi'ne sınırı vardır.

Çizelge 4. 7. Litvanya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	65
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	2.424
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	57
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	-0.1
Başkent	Vilnius
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	12.2
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	6.600
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	12.0
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	2.5
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (10.1), Sanayi ve İnşaat (31.5), Hizmetler (58.4)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (20.5), Sanayi ve İnşaat (28.3), Hizmetler (51.3)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	0.3

4. 6. 1. 6. 1. Litvanya AB İlişkileri

8 Aralık 1995 tarihinde AB üyeliğine başvuran Litvanya için Komisyon 1997 yılında sunduğu görüşte, siyasi kriterleri yerine getirdiğini belirtmiştir. Bu görüşün ardından Şubat 2000 tarihinde Litvanya ile müzakerelere başlayan AB, Topluluk Müktesebatının 28 alanında müzakerelerin tamamlandığını bildirmiş ve 2004 yılında AB'ye katılmasına karar verilmiştir. 2002 yılı İlerleme Raporunda Litvanya'nın özellikle kamu hizmetleri alanında ilerleme kaydettiğini, yargı sistemi alanında önemli reformları gerçekleştirdiğini ancak mahkeme süreçlerinin hızlandırılması konusunda önlemler alması gerektiğinin önemi belirtilmiş, ayrıca insan hakları ve özgürlükler konusunda önemli ilerlemelerin olduğu da ifade edilmiştir (Anonim 2003).

4. 6. 1. 6. 2. Litvanya'da Tarım

Litvanya topraklarının %53.4'ünde tarımsal faaliyet yapılmaktadır. Ülkede Sovyet dönemindeki tarımsal faaliyetin izleri silinmeye çalışılmakta, kolektif tarımdan piyasaya yönelik bir tarım modeline geçilmeye çalışılmaktadır. Litvanya'nın 2000 yılında toplam ihracatının %11.4'ü, toplam ithalatının ise %9.9'u tarımsal ürünlerden oluşmaktadır. Tarım işletmelerinin 1998 yılında yaklaşık %66'sı 5 ha'dan küçük, %2'si ise 50 ha'dan büyük işletmelerden oluşmaktadır (Anonymous 2003a).

Litvanya'nın 1998 yılında GSKD'de tarımın payı %10.1, toplam istihdamdaki payının ise %20.5 olduğu tespit edilmiştir. Bu oranlar ülkede tarım sektöründe halen büyük oranda tarımsal nüfusun bulunduğunu ve ekonomide ağırlığını devam ettirdiğini göstermektedir (çizelge 4. 7).

Litvanya'da 1996 yılında, gıdaya yapılan harcamaların toplam harcamaların yaklaşık %52'sini, tarıma dayalı gıda ihracatı toplam ihracatın %16'sını, toplam ithalatın ise %11.1'ini oluşturmaktadır (Arday 2000).

4. 6. 1. 7. Macaristan

Avusturya, Slovakia, Ukrayna, Romanya, Sırbistan, Slovenya ve Hırvatistan ile çevrili olan Macaristan'ın denizle hiçbir bağlantısı yoktur. Doğudan batıya 528 km, kuzeyden güneye 268 km boyutlarıyla dikdörtgen biçimindeki ülke daha çok bozkırı andıran bir ova şeklindedir (Anonim 2003).

Çizelge 4. 8. Macaristan'a ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	93
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	10.043
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	108
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	-0.4
Başkent	Budapeşte
Resmi Dil	Macarca
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	49.5
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	11.700
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	5.9
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	4.2
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (5.9), Sanayi ve İnşaat (32.7), Hizmetler (61.4)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (7.6), Sanayi ve İnşaat (34.6), Hizmetler (57.0)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	2.2

4. 6. 1. 7. 1. Macaristan AB İlişkileri

31 Mart 1994 yılında AB'ye üyelik için başvuran Macaristan, siyasi kriterleri yerine getirdiği için 1997 yılında AB ile müzakerelere başlamıştır. Topluluk Müktesebatı'nın 26 alanında müzakereleri tamamlayan Macaristan, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye

olacaktır. 2002 yılında Komisyon'un Düzenli Raporu'nda Macaristan'ın merkezi düzeyde kamu reformunu büyük ölçüde tamamladığı, yargı bağımsızlığına ilişkin yasal ve anayasal garantileri iyi düzenlediği belirtilmiştir. Ciddi bir biçimde yolsuzlukla mücadele edilen Macaristan'da uyumlu bir strateji gerçekleştirilmiş ve ayrıca Roman politikası konusunda ilerleme kaydedilse de hala bu kesimin ayrımcılıkla karşı karşıya olduğunun altı çizilmektedir (Anonymous 2003a).

4. 6. 1. 7. 2. Macaristan'da Tarım

Gerek 19.yüzyılda geniş toprak mülkiyetinin yaygın olduğu dönemde, gerek köylülerin bir avuç toprakla kendi çabaları ile elde ettikleri gelirin devlet çiftliklerinde ki işçilerin gelirinden daha fazla olduğu dönemde, tarımın gücü ve dış satım olanağı Macaristan'da her zaman özel bir yer ve nitelik kazanmıştır. Tarımsal üretimin yapısı kolektif çiftliklerden devralınan büyük işletmelere dayanmaktadır. Özelleştirmeler ve özel işletmelerin ortaya çıkışı bu kesimde yavaş olsa da devam etmektedir (Anonim 2003).

1998 yılı verilerine göre tarımın GSKD'de ki payının %5.9, toplam istihdamdaki payının ise %7.6 olduğu tespit edilmiştir. Bu rakamlar tarımın Macar ekonomisinde ağırlığının sürdüğünün bir göstergesidir (çizelge 4. 8).

Macaristan'ın yiyeceğe yapmış olduğu harcamalar 1996 yılında toplam harcamalarının %24'ünü, yine bu ülkenin tarımsal gıda maddeleri ihracatı toplam ihracatının %15'ini, toplam ithalatının ise %5.2'sini oluşturduğu tespit edilmiştir (Ardy 2000).

4. 6. 1. 8. Malta

AB'ye aday olan 13 ülkenin en küçük yüz ölçümüne sahip olan ülkesi Malta'dır. Akdeniz ile çevrili olan Malta, İtalya'nın Güney Doğusu'nda üç adadan (Malta, Comino ve Gozo) oluşan bir devlettir. Yabancı dil okulları, temiz ve ılık havası ve M.Ö. 5000 yılına kadar giden tapınakları ve ortaçağ yapıları ile turistlerin ilgisini çekmektedir.

Çizelge 4. 9. Malta'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	0.3
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	0,370
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	1.198
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	-0.2
Başkent	Valletta
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	3.9
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	11.900
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	6.2
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	2.3
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (2.8), Sanayi ve İnşaat (27.5), Hizmetler (69.7)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (2.5), Sanayi ve İnşaat (33.9), Hizmetler (63.5)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	0.2

4. 6. 1. 8. 1. Malta AB İlişkileri

1971 yılında AET ile Ortaklık Antlaşması imzalayan Malta, 16 Temmuz 1990 tarihinde AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş, ancak 1996 yılında başvurusunu dondurmıştır. Daha sonra 1998 yılında üyelik başvurusunu yenileyen Malta, 2000 yılında müzakere sürecine başlamış ve 25 alanda müzakereleri tamamlamıştır. 2004 yılında AB'ye üye olacak olan Malta'da yargı sistemi ve kamu hizmetlerinin kalitesini iyileştirmeye yönelik adımlar atmıştır. 2002 yılı Düzenli Raporu'nda, özellikle malların serbest dolaşımı, istatistik, telekomünikasyon, adalet ve içişleri gibi konularda başarılı gelişmelerin sağlandığını ancak tarım, balıkçılık, ulaşım ve sosyal politika alanlarında ilerlemelerin yetersiz olduğu belirtilmiştir (Anonim 2003c).

4. 6. 1. 8. 2. Malta'da Tarım

Malta'nın toplam yüz ölçümünün %38.1'i tarımsal faaliyetlerde kullanılmaktadır. Toplam ihracatının %2.4'ü, toplam ithalatının ise %8.1'i tarımsal ürünlerden oluşmaktadır. Tarımsal üretimin değeri 1990'dan 1996 yılına kadar sürekli artmıştır. 1989 yılından 1991 yılına kadar ortalama tarımsal üretimin değeri %123 oranında bir artış göstermiştir. Malta'da 11.400 tarım işletmesi vardır ve bunun 974'ü full-time geriye kalanı ise part-time çalışan kişilerden oluşmaktadır. Ülkede ortalama işletme genişliği 1 ha civarında ve bu işletmelerde genellikle yaşlı çiftçiler çalışmaktadır (Anonymous 2003a).

Malta'nın GSKD'de ki tarımın payı 1998 yılında % 2.8, toplam istihdamdaki payı ise %2.5 olarak tespit edilmiş böylece tarımın ekonomide istihdam ve katma değerinin oldukça düşük bir düzeyde olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (çizelge 4. 9).

4. 6. 1. 9. Polonya

Batıda Almanya, güneyde Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, doğuda Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna ile komşusu olan Polonya ayrıca kuzeyde Baltık Denizi'ne de sınırı vardır. Alçak ovalar ülkesi Polonya'nın topraklarının %75'i deniz düzeyinin 200 m altındadır. Bir Slav boyu olan Polonyalılar, bugünkü topraklarına 'Ova' anlamına gelen Pole adını vermişlerdir (Anonim 2003c).

Çizelge 4. 10. Polonya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	313
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	38.654
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	124
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	-0.4
Başkent	Varşova
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	171.0
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	8.700
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	19.0
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	4.5
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (4.8), Sanayi ve İnşaat (36.5), Hizmetler (58.7)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (19.2), Sanayi ve İnşaat (32.1), Hizmetler (48.8)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	3.1

4. 6. 1. 9. 1. Polonya AB İlişkileri

5 Nisan 1994 yılında AB'ye üyelik için başvuran Polonya, Komisyon'un 1997 yılındaki görüşünde, siyasi kriterleri yerine getirdiği sonucuna varılmış ve bu ülke ile AB arasında müzakereler başlatılmıştır. Topluluk Müktesebatı'nın 27 alanında müzakereleri tamamlayan Polonya'nın 2004 yılında AB'ye tam üye olacağı kararlaştırılmıştır. Komisyon'un 2002 Düzenli Raporu'nda Polonya'nın kamu hizmetleri konusunda idari kapasitesinin güçlendirilmesi gereğine işaret edilmiş ayrıca yargı reformları konusunda önemli adımların atılmış olduğunu, yargıçların AB hukukuna göre eğitilmesi gerekliliği üzerinde de durulmuştur. Polonya'nın insan hakları ve özgürlükler konusunda saygılı olduğu da ifade edilen başka bir Komisyon görüşüdür (Anonim 2003).

4. 6. 1. 9. 2. Polonya'da Tarım

Polonya'lı aileler bütçelerinin yaklaşık %55'ini beslenme için ayırmaları bu ülkede tarımın önemini göstermektedir. Polonya tarımında komünizm döneminin yapısal özelliklerinin etkisi iki aşamada gerçekleştirilen özelleştirme ile çözülmüş, ancak devletin tarımsal araçların teminindeki desteğinin olmaması üretimde önemli düşüşlere neden olmuştur.

1998 yılında, sektörlere göre GSKD incelendiğinde tarımın payının %4.8 olduğu ancak aynı yıl toplam istihdamda tarımın payına bakıldığında bu oranın %19.0 olduğu görülür. Polonya'nın tarımsal istihdamı AB'ye aday olan ülkelerden Türkiye ve Romanya hariç en fazla düzeydedir (çizelge 4.10).

Polonya'da tarım işletmelerinin %57.0'ı 5 ha'ın altında kendi arazisini işleyen işletmelerden oluşmakta ve ülkede ortalama tarım işletmesi genişliği ise 7.2 ha'dır (Anonymous 2003a).

Polonya'da 1996 yılında tarımın GDP içindeki payı %6 civarında olup, ülke topraklarının yaklaşık %13.7'si tarıma elverişli haldedir. Dış ticarete gıda ihracatı toplam ihracatının %12.9'unu, ithalatının ise %8.9'unu oluşturmaktadır (Ardy 2000).

4. 6. 1. 10. Romanya

Geniş bir deltayla Karadeniz'e açılan Romanya, Ukrayna, Moldova, Macaristan, Sırbistan ve Bulgaristan'la çevrilidir (Anonim 2003).

Çizelge 4. 11. Romanya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	238
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	22.456
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	94
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	-0.3
Başkent	Bükreş
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	40
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	6.000
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	7.2
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	17.5
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (17.6), Sanayi ve İnşaat (40.7), Hizmetler (41.7)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (39.0), Sanayi ve İnşaat (30.5), Hizmetler (48.8)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	0.8

4. 6. 1. 10. 1. Romanya AB İlişkileri

22 Haziran 1995 yılında AB'ye üyelik başvurusunda bulunan Romanya, Komisyon'un siyasi kriterler açısından 1997 yılında verdiği olumlu görüşün ardından AB ile tam üyelik müzakerelerine başlamıştır. Topluluk Müktesebatı'nın 13 alanında müzakereleri tamamlayan Romanya'nın, 2007 yılında AB'ye tam üye olacağı öngörülmektedir. 2002 yılı İlerleme Raporu'nda, polisin askeri güçlerden ayrılmasının oldukça önemli bir adım olduğu belirtilmektedir. Yine bu raporda ülkedeki yargı reformunun yavaş olduğunu bunun için kapsamlı bir strateji oluşturulması gerektiğinin altı çizilmektedir. Komisyon, Romanya'da yaşayan azınlıklar konusunda ilerlemenin sağlandığı ve dillerinin resmi dil olarak kullanımını sağlayan mevzuat oluşturulduğu belirtilmektedir (Anonim 2003).

4. 6. 1. 10. 2. Romanya'da Tarım

Romanya kırsal kesimleri, çayır ve otlakları, sığır ve koyun yetiştiriciliğine uygun tarım alanları, meyve bahçeleri, bağlar ve sanayi bitkilerinin yetiştiriciliğine elverişli büyük ovalara sahiptir. Romanya 6.3 milyon ha'lık bir orman alanı ve bu alanların etkin bir şekilde işletildiği bir ülkedir. Dev boyutlu sulama çalışmaları ile Tuna Nehri'nin tarımda kullanılmaya başlanması, ülkenin ekili alanlarının genişletilmesini sağlamıştır. Devlet güdümündeki kolektifleştirme rejiminin bir ürünü olan bu atılım, büyük ekolojik zararlara ve balık potansiyelini azaltmasına rağmen yapılmış, tarımsal pazarlar bu şekilde geliştirilmiştir (Anonim 2003).

1998 yılında Romanya'da tarımın GSKD içindeki payı %17.6 ve toplam istihdamdaki payı %39.0 olarak tespit edilmiş ve aday ülkelerden Türkiye hariç en fazla paya sahip olduğu sonucuna varılmıştır (çizelge 4. 11).

Romanya, topraklarının %62.1'i tarıma elverişli alanlardan oluşmakta ve tarımın yeniden yapılandırma süreci sayesinde toplam GDP içindeki payı %11.4'e çıkmıştır. 1997 yılına kadar ülkede tarımsal ihracat azalmış ithalat ise artmış ve o tarihten sonra tarımsal ihracat duraksamış ithalat ise iki katına çıkmıştır. Romanya'nın tarımsal yapısına ait istatistikleri oldukça azdır. Ülkede, 2002 yılı hariç en son tarımsal istatistikler 1948 yılında yapılmıştır. 2000 yılı istatistiklerine göre ülkede tarım arazilerinin yaklaşık olarak %85'i mülk sahipleri tarafından işletilmekte, 3.9 milyon tarım işletmesi ve bunların yaklaşık %40.0'nun 1 ha'ın altındaki işletmelerden oluştuğu tespit edilmiştir (Anonymous 2003a).

4. 6. 1. 11. Slovakya

1 Ocak 1993'de Çekoslovakya'nın iki bağımsız devlete bölünmesiyle kurulan Slovakya, komşusu Çek Cumhuriyeti gibi demokratik parlamenter rejimle yönetilmektedir.

Çizelge 4. 12. Slovakya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	49
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	5.399
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	110
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	0.1
Başkent	Bratislava
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	20.9
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	10.800
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	18.2
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	5.5
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (3.9), Sanayi ve İnşaat (33.3), Hizmetler (62.1)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (8.6), Sanayi ve İnşaat (39.2), Hizmetler (52.2)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	0.8

4. 6. 1. 11. 1. Slovakya AB İlişkileri

Slovakya, 27 Haziran 1995 yılında AB'ye tam üyelik için başvurmuş, Komisyon'un 1997 yılı görüşü ve 1998 yılı Düzenli Raporu'nda Slovakya'nın siyasi kriterleri yerine getirmediği tespit edilmesine rağmen, 1999 yılından beri bu ülkede önemli ilerlemeler kaydedildiğinin altı çizilmiştir. Konsey 27 alanda müzakerelerini tamamlayan Slovakya'nın 2004 yılında AB'ye tam üye olabileceği kararlaştırmıştır. 2002 yılı İlerleme Raporu'nda kamu hizmetleri ve yargı bağımsızlığı alanlarında önemli ilerlemelerin olduğunu, insan hakları ve özgürlükler konusunda da adımların atıldığı ve insan ticaretine karşı mücadelede mevzuat ve idarenin güçlendirildiği tespit edilmiştir. Azınlık hakları konusunda özellikle Romanlar ile ilgili bir hükümet temsilcisi atanmış ve bu alanda da önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Anonim 2003).

4. 6. 1. 11. 2. Slovakya'da Tarım

Slovakya'da toplam 2.44 milyon hektarlık bir alanda tarım yapılmakta ve bu alan ülkenin toplam yüz ölçümünün %49.8'ini oluşturmaktadır. Tarım arazilerinin yaklaşık %35.0'ı çayır-mer'a ve %40.0'ı ise orman arazilerinden oluşmaktadır. 2000 yılında Slovakya'da tarım, balıkçılık ve ormancılık sektöründe çalışanların sayısının 119.000 kişi olduğu ve bu sayının toplam istihdama oranı %6.7 olarak tespit edilmiştir. 2001 yılında Slovakya'da 6.724 adet tarım işletmesi ve bunların %79.0'ının mülk sahipleri tarafından işletildiği tespit edilmiş ve ortalama tarım işletmesinin büyüklüğünün 36.28 ha büyüklükte olduğu tespit edilmiştir (Anonymous 2003a).

1998 yılında GSKD'de ki tarımın payı incelendiğinde, Slovakya'da bu oranın %3.9 ve aynı yıl toplam istihdamdaki payının ise %8.6 olduğu tespit edilmiştir (çizelge 4. 12).

4. 6. 1. 12. Slovenya

Slovenya eski Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan bir ülkedir. Kuzeyinde Avusturya, batısında İtalya, doğusunda Slovakya ve güneyinde eski Yugoslavya ile çevridir.

Çizelge 4. 13. Slovenya'ya ait bazı ekonomik ve sosyal göstergeler (Anonim 2002c, Anonim 2000b)

Yüzölçümü (1000 km ²)	20
Nüfus (milyon kişi) – 2001 Yılı	1.988
Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)–1998 Yılı	98
Nüfus Artış Hızı (%) – (1998–2015)	-0.2
Başkent	Ljubljana
GSYİH (milyar Euro) – 2000 Yılı	19.5
Kişi Başına Milli Gelir (Euro) – 2000 Yılı	16.100
İşsizlik (%) – 2003 Yılı Tahmini	6.7
Enflasyon (%) – 2003 Yılı Tahmini	6.0
Sektörlere Göre GSKD (Gayri Safi Katma Değer) (%) – 1998 Yılı	Tarım (3.9), Sanayi ve İnşaat (37.7), Hizmetler (58.4)
Sektörlere Göre İstihdam (%) – 1998 Yılı	Tarım (12.0), Sanayi ve İnşaat (40.6), Hizmetler (47.1)
AB'nin Toplam Dış Ticaretinde Payı (%) – 1998 Yılı	0.8

4. 6. 1. 12. 1. Slovenya AB İlişkileri

10 Haziran 1996 yılında AB'ye tam üyelik için başvuran Slovenya, Komisyon'un 1997 yılında siyasi kriterlerin yerine getirilmesi konusunda verdiği olumlu görüşün ardından AB ile müzakere sürecine başlamıştır. Topluluk Müktesebatı'nın 28 alanında müzakereleri sonuçlandıran Slovenya'nın 2004 yılında AB'ye katılacağı öngörülmüştür. Son bir yılda Slovenya, kamu idaresi reformu, kamu çalışanları, kamu ajansları ve devlet idaresi ile ilgili olarak gerekli kanunları çıkarmıştır. Yargı reformunda daha da iyileştirme yapılması gerekliliği üzerinde durulan 2002 yılı Düzenli Raporu'nda, insan hakları ve özgürlükler konusunda da saygılı olma özelliğinin devam edildiği belirtilmiştir. AB, Slovenya'dan özellikle enflasyon oranının aşağıya çekilmesi konusunda makro ekonomik politikaları uygulamasını ve tüketici sağlığının korunması konusunda da daha fazla adım atmasını istemektedir (Anonim 2003).

4. 6. 1. 12. 2. Slovenya'da Tarım

Slovenya'nın 1.1 milyon ha'lık kısmı ağaçlık ve ormanlarla kaplıdır. Ülke topraklarının 491.000 ha'ı tarıma elverişli olup %70'i dağlar ve yüksek tepelerle çevrilidir. GSKD'de tarımın payı sadece %3.9 olmasına karşı tarımda çalışanların %12.0'ler düzeyinde olması bu ülke için tarım sektörünün ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Anonymous 2003a).

4. 7. Türkiye İle AB'ye Aday Ülkelerin Genel Olarak Karşılaştırılması

Aralık 2002 yılında gerçekleşen Kopenhag Zirvesinde, genişleme konusunda tarihi bir karara imza atılmıştır. Zirvede Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya ile sürdürülen müzakereler tamamlanarak bu ülkelerin 2004 yılında, Bulgaristan ve Romanya'nın ise 2007 yılında AB'ye katılmaları kararlaştırılmıştır. Bu Zirve'de Türkiye'ye 1993 yılı Kopenhag Zirvesinde alınan kararlardan siyasi kriterleri yerine getirmediği için kesin bir müzakere tarihi verilmemiştir (Anonymous 2003a).

Kirişci (2003) Türkiye'nin AB'ye entegre olabilmesi Avrupa'da istikrar ve barış alanının hem genişlemesine hem de daha da güçlenmesine yol açacağını ve Türkiye'nin Birliğe entegre olmasının MDAÜ'nün, AB'ye katılmasından daha önemli tarihsel ve siyasi önemi olacağını ifade etmiş ve 1993 yılında AB'nin, MDAÜ'yi içine alan genişleme sürecine yönelik oluşan iradesini Türkiye içinde seferber etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye ve diğer aday ülkelerin AB ile ilişkileri açısından belirgin bazı farklılıklar vardır. Bunlardan ilki, Türkiye'nin bu ülkelerin hepsinden daha önce AT'ye katılım için başvurduğu ve daha öncesinden 1964 yılında bir ortaklık Antlaşması imzalamasıdır. Türkiye'yi Malta (1971) ve Kıbrıs (1990) takip etmektedir. MDAÜ'den ise 1994 yılında Macaristan ve Polonya, 1995 yılında, Romanya, Slovakya, Letonya, Litvanya, Estonya ve Bulgaristan, son olarak ta 1996 yılında Çek Cumhuriyeti ve Slovenya AB'ye katılmak için başvurmuştur (Anonim 2002b).

İkinci önemli fark ise aday ülkelerin hepsinin Türkiye'den daha önce AB'ye katılacak olmalarıdır. AB Türkiye için henüz bir müzakere tarihi vermez iken diğer aday ülkelerle müzakerelerin büyük bir kısmı tamamlanmış olup tam üyelik tarihleri kesinleşmiştir. Böylece Türkiye, artık 15 üyeli değil, 27 üyeli bir AB'ye katılmak için mücadele edecektir. Bu durum ise hem AB hem de Türkiye açısından yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olacaktır (Anonymous 2003a).

Üçüncü önemli fark ise Türkiye'nin coğrafi, stratejik, dinsel ve kültürel açıdan diğer aday ülkelere farklı bir konumda olmasıdır. Türkiye AB'ye aday olan ülkelere farklı olarak topraklarının büyük bir kısmı Asya Kıtası'nda yer alan tek ülkedir. Diğer aday ülkelere 10 tanesini MDAÜ'ler oluşturmakta ve bu ülkelerin hepsi Avrupa Kıtası'nda yer almaktadır. Kıbrıs ve Malta ise Akdeniz ile çevrili olan ülkelerdir (Anonymous 2003a).

Türkiye'nin stratejik konumu AB için diğer aday ülkelere daha önemli bir yere sahiptir. Çünkü Türkiye'nin sadece Avrupa'ya değil aynı zamanda İran, Suriye ve Irak gibi Orta Doğu'ya da komşusu vardır. Bu nedenle Türkiye'nin AB'ye katılması, aynı

zamanda AB'nin dünyanın en karmaşık bölgelerinden birisi olan Orta Doğu'ya da komşu olması anlamına gelecektir. Yine Türkiye aday ülkeler içerisinde tek Müslüman ülke kimliğine sahiptir. AB'ye üye olan ülkelerde belirli oranlarda müslüman vatandaş yaşamakta ancak Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği aynı zamanda Birliğin dinsel ve kültürel açıdan da global bir güç olacağını gösterecektir.

Aday ülkelerden MDAÜ'nin kendilerine özgü yapıları ve AB ile olan ilişkilerinin zamanlaması açısından diğer üç aday ülkeden bir takım farklılıkları vardır. Türkiye'nin ise gerek coğrafi büyüklüğü, gerek nüfusu ve gerekse de ekonomik yapısı 12 aday ülke ile mukayese edildiğinde hepsinden farklı bir yere sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin aday olan diğer ülkelerle mukayesesinde coğrafi büyüklük, nüfus, GSMH, milli gelir vb. kriterlerden faydalanılmaktadır.

4. 7. 1. Coğrafi Büyüklük ve Konum

Türkiye 769.604 km² yüzölçümü ile AB'ye üye ülkeleri hepsinden daha fazla bir alana sahiptir. Birliğin toplam yüzölçümü 3.191.000 km² olup, Türkiye'nin yaklaşık 4 katı büyüklüktedir. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği halinde Birliğin yüzölçümü yaklaşık %24.0 oranında artacaktır (Anonim 2002c, Anonim 2000b).

Aday olan 13 ülkenin toplam yüzölçümü 1.857.558 km² olup, Birliğin yüzölçümünün yaklaşık %58.0'ini oluşturmaktadır. Türkiye aday ülkelerin hepsinden daha geniş bir alana sahip ve bu ülkelerin toplam yüzölçümünün yaklaşık %41.4'ünü oluşturmaktadır. Aday ülkelerin yüzölçümlerine bakıldığında Türkiye'den sonra en geniş alana sahip olan ülke 312.685 km² ile Polonya, en küçük ülke ise 316 km² ile Malta'dır. AB'ye aday olan ülkelerin hepsinin Birliğe katılması halinde Birliğin toplam yüzölçümü 4.278.954 Km² olacak ve bu 28 ülkeli alan Türkiye yüzölçümünün ise yaklaşık 5.6 katı kadar olacaktır (Anonim 2002c, Anonim 2000b).

Türkiye'nin Birliğe komşuluk ilişkisi Yunanistan ile olmaktadır. Aday olan ülkelerden Romanya, Litvanya, Estonya ve Letonya'nın hiçbir Birlik üyesi ülkeyle sınırı bulunmamaktadır. Türkiye ile aday ülkelerin coğrafi konumları arasındaki farklardan bir

diğeri de, Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olmasıdır. Kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Akdeniz ve batısında Ege Denizi ile çevrilidir. Aday ülkelerden ise Kıbrıs ve Malta Akdeniz ile çevrili olup, Bulgaristan ve Romanya Karadeniz ile Estonya, Litvanya, Letonya ve Polonya'nın Baltık Denizi ile kıyısı bulunmaktadır. Slovenya, Slovakya, Macaristan ve Çek Cumhuriyetleri ise denize kıyısı olmayan aday ülkeler arasındadır (Anonymous 2003a).

4. 7. 2. Nüfus

Türkiye 67.845.000 nüfusu ile Almanya hariç AB'ye üye olan bütün ülkelerden daha fazla nüfusa sahiptir. 15 üyeli AB'nin toplam nüfusu 376.455.000 olup, Türkiye'nin nüfusunun yaklaşık 5.5 katı kadardır. Türkiye'nin Birliğe katılması halinde Birliğin toplam nüfusunun %18.0 oranında artacağı belirtilmektedir (Anonim 2002c, Anonim 2000b).

Aday ülkelerin nüfuslarına bakıldığında 13 aday ülkenin toplam nüfusunun 173.559.000 olduğu görülür. Türkiye barındırdığı nüfus potansiyeli ile aday ülkelerin hepsinden daha fazla bir nüfusa sahip ve aday ülkelerin toplam nüfusunun %39.0'ını oluşturmaktadır. Türkiye'den sonra en fazla nüfusa sahip aday ülkeler, 38.654.000 ile Polonya ve 22.456.000 ile Romanya'dır. 13 aday ülke içinde en az nüfusa sahip olan ülkeler ise 388.000 kişi ile Malta ve 755.000 ile Kıbrıs'tır. Türkiye hariç diğer 12 aday ülkenin nüfusuna bakıldığında bu rakamın 105.714.000 kişi olduğu görülür ve bu nüfus Türkiye nüfusunun sadece 1.5 katı kadardır (Anonim 2002c, Anonim 2000b).

AB ile 13 aday ülkenin entegrasyonu sonucu Birliğin toplam nüfusu yaklaşık 550 milyona ulaşacaktır ki bu nüfus Türkiye'nin 8.1 katı kadardır. Birliğin nüfusu 13 aday ülkenin katılımı ile toplam %68.0 oranında artacaktır (Anonim 2002c, Anonim 2000b).

Nüfus ile ilgili göstergelerden sadece nüfusun miktarı değil aynı zamanda, nüfusun artış hızı, yoğunluğu, gençlerin oranı, bölgelere göre dağılımı, eğitim durumu, sağlık durumları vs. gibi göstergelerde oldukça önemlidir. 1998-2015 yılları arasında AB ülkelerindeki nüfus artış hızları incelendiğinde; Yunanistan, Finlandiya, Fransa, İrlanda

ve Hollanda hariç diğer Birlik ülkelerinin hepsinde negatif bir artış hızı olacağı tespit edilmiştir. Bu durum da Birliğin giderek yaşlanan bir nüfusa sahip olacağı ve ekonomik açıdan çalışabilir nüfusun azalacağından AB için önemli bir tehlike sinyali verdiği ifade dilmektedir (Anonim 2002c, Anonim 2000b).

Aday ülkelere bakıldığında Türkiye ve Slovakya hariç diğerlerinin 1998-2015 yılları arasında nüfuslarının azalacağı görülmektedir. MDAÜ'ler de ise ortalama nüfus artış hızı aynı dönemde yaklaşık -%0.3 olacağı tahmin edilmektedir. Aynı dönemde Türkiye nüfusunun yaklaşık %1.2 oranında artacağı tespit edilmiş ve gerek AB ülkeleri gerekse aday ülkeler arasında en fazla nüfus artışının olacağı ülkedir (Anonim 2002c, Anonim 2000b).

Birliğin genişlemesi halinde, nüfus artış hızını aday ülkelerden Türkiye hariç diğerlerinin değiştirmeyeceği hatta olumsuz yönde etkileyeceği belirtilmektedir. Bu durum da Türkiye'nin tam üyeliği halinde Birliğin en önemli işgücü talebini karşılayan ülke konumuna geleceğinin ancak bu nüfusun eğitilmiş ve iş yeteneğine sahip olmasının gereği de unutulmamalıdır (Anonim 2002c).

4. 7. 3. GSYİH ve Milli Gelir

Birlik ülkeleri içerisinde, 1998 yılı rakamlarına bakıldığında cari fiyatlarla en fazla GSYİH'ye sahip olan ülke 1.921 milyar Ecu ile Almanya'dır. Almanya'yı sırasıyla 1.297.4 milyar Ecu ile Fransa ve 1.247.3 milyar Ecu ile İngiltere takip etmektedir. Bu üç ülke Birliğin GSYİH'nin yaklaşık %58.8'ini oluşturmaktadır (Anonim 2000b).

Aday ülkelerin GSYİH'lerine bakıldığında, Türkiye 2000 yılında 217.4 milyar Euro ile en fazla olan ülkedir. Aday ülkelerden Polonya 171.0 milyar Euro ile Türkiye'den sonra en fazla GSYİH'ye sahip olan ülkedir. En düşük GSYİH'sine sahip olan aday ülkeler ise 3.9 milyar Euro ile Malta ve 5.5 milyar Euro ile Estonya'dır. Aday ülkelerin toplam GSYİH'leri 625.1 milyar Euro olup bu rakam Birliğin %7.3'üne denk gelmektedir. 13 aday ülkenin toplam GSYİH'leri, Türkiye'nin yaklaşık 2.8 katı büyüklükte bir

değere sahip olduğu görülür. Türkiye hariç diğer aday ülkelerin toplam GSYİH'leri 407.7 milyar Euro olup bu rakam Türkiye'nin yaklaşık 1.8 katıdır (Anonim 2002c).

Türkiye'nin yıllık GSYİH değeri oldukça fazla olmasına rağmen nüfusunun fazla oluşundan dolayı kişi başına düşen gelir düşük bir düzeydedir. Türkiye, gerek AB ve gerekse de aday ülkelerde kişi başına düşen GSYİH ortalamasının altında bir değere sahiptir. Birliğe üye ülkelerin GSMH'leri incelendiğinde bu ülkeler arasında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Birlik üyesi ülkelerde kişi başına en fazla GSMH değerini 36.703 Dolar ile Lüksemburg'ta görülmekte ve bu ülkeyi sırasıyla 23.855 Dolar ile Danimarka ve 23.622 Dolar ile Belçika izlemektedir. Birlik üyesi ülkelere en düşük kişi başına GSMH değeri ise 13.994 Dolar ile Yunanistan ve 14.569 Dolar ile Portekiz'dir. Aynı yıl ki kişi başına düşen milli gelir dikkate alındığında, Türkiye'de bu değer 6.594 Dolar ile Birlik üyesi ülkelerin hepsinden daha düşük bir değere sahip olduğu görülmektedir (Anonim 2000b).

Aynı yıl, 13 aday ülkenin kişi başına düşen milli gelirlerinin ortalaması 10.053 Euro olup bu rakam, kişi başına milli geliri 6.400 Euro olan Türkiye'nin oldukça üzerinde bir değere sahip olduğu görülmektedir. Aday ülkelerin 2000 yılında kişi başına GSYİH değerleri incelendiğinde ise en yüksek değere sahip olan ülkeler 18.500 Euro ile Kıbrıs ve 13.500 Euro ile Çek Cumhuriyeti, en düşük değere sahip olanlar ise 5.400 Euro ile Bulgaristan ve 6.000 Euro Romanya'dır (Anonim 2002c).

4. 7. 4. Enflasyon

Türkiye sadece enflasyon oranının yüksekliği bakımından AB ve aday ülkeler arasında en yüksek değere sahip bir ülke değil, aynı zamanda uzun yıllar devam eden kronikleşmiş bir enflasyona sahip olan tek ülkedir.

Enflasyon rakamlarının 2003 yılı tahmini değerleri incelendiğinde 15 üyeli AB'de bu değer ortalama %1.7 olacağı tahmin edilmektedir. Birliğin 2002 yılında ortalama %1.7, 2001 yılında %2.5, 2000 yılında ise %2.1 civarında bir enflasyon oranına sahip olduğu tespit edilmiştir. Birlik ülkeleri arasında enflasyon oranının en yüksek olduğu

lkeler, %4.7 ile Yunanistan ve %2.7 ile Portekiz, en düşük olduğu ülke ise %0.4'lk bir enflasyon oranı ile İsvet'tir (Anonim 2002c, Anonim 2000b).

2000 yılı itibari ile aday ülkelerin enflasyon değerleri incelendiğinde, Türkiye'nin %54.9'luk bir enflasyon oranı ile en yüksek değere sahip olduğu görülür. Aynı yıl diğer aday ülkelerde ise en fazla enflasyon oranı %45.7 ile Romanya'da, en düşük ise %1.0 ile Litvanya'da olduğu tespit edilmiştir (Anonim 2002c).

4. 7. 5. İşsizlik

Türkiye'de işsizlik sigortası henüz fiilen devreye girmediğinden, işsizliğin net bir biçimde ölçülmesi mümkün değildir. Bu konuda, Ŗu anda gerçekçi göstergelerin 'atıl işgücü oranı' olduğu varsayımından hareketle yapılan kıyaslamada, Türkiye'nin, Avrupa'da işsizlik sorununu en ağır biçimde yaşayan ülkeler arasında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. 1998 yılı rakamlarına bakıldığında, AB lkelerinde ortalama işsizlik oranı %10.0 civarındadır. İşsizliğin en yüksek olduğu Birlik yesi ülke %18.7 ile İspanya, en düşük olduğu ülke ise %2.8 ile Lüksemburg'tur. Türkiye'de ise bu oran %12.0 olup Birlik ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir (Anonim 2000b).

Aday ülkelere bakıldığında en yüksek işsizlik oranı%16.0 ile Bulgaristan ve %13.8 ile Letonya'da, en düşük oran ise %3.3 ile Kıbrıs ve %5.3 ile Malta'da olduğu görülür. 13 aday ülkenin ortalama işsizlik oranı %9.6 olup Türkiye'deki işsizlik ortalamasının altında bir değerdedir. Türkiye hariç diğer 12 aday ülkede ortalama işsizlik oranı %9.4 olup aynı yıl %10.0 olan AB'de ki işsizlik ortalamasının altında olduğu tespit edilmiştir (Anonim 2000b).

4. 7. 6. AB ile Dış Ticaret

AB'nin aday ülkelerle yapmış olduğu ticaretin hacmi ve boyutu ülkelere göre değişiklik göstermektedir. 1998 yılı rakamlarına göre Birliğin toplam dış ticaretinde en fazla paya sahip olan aday ülke %3.1 ile Polonya'dır. Türkiye AB'nin dış ticaretinde %2.5 gibi bir payla Polonya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Diğer ülkelerde ise bu oranlar

%0.2 ile %2.2 arasında değişen değerlere sahiptir. 13 aday ülkenin AB'nin toplam dış ticaretindeki payı ise yaklaşık %14.6 civarındadır (Anonim 2000b).

AB'nin aday ülkelerle yapmış olduğu ihracatında en fazla payı %33 ile makine ve elektrik araçları alırken, işlenmiş tarım ürünleri de dahil olmak üzere Birliğin bu ülkelere yapmış olduğu tarım ürünlerinin toplam ihracattaki payı ise %5'ler civarındadır. Birliğin aday ülkelerle yapmış olduğu ithalatında ise en fazla payı %24 ile yine makine ve elektrik araçları alırken, tarım ürünleri işlenmiş ürünler de dahil olmak üzere sadece %6'lık bir değere sahiptir (Anonim 2002b).

4. 7. 7. AB ile Mali İlişkiler

Aday ülkelerin AB'den almış oldukları kredi ve bağış miktarları ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Aday ülkenin yapısal durumu, ekonomik sorunları ve tarımsal durumları bu yardımları belirlemede önemli faktörler olarak düşünülmektedir.

Türkiye ile AB arasında ilişkilerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için 1. Mali Protokol ile 175 milyon Euro, 2. Mali Protokol ile 195 milyon Euro, 3. Mali Protokol ile 310 milyon Euro olmak üzere toplam AB'den 680 milyon Euro değerinde kredi almıştır. Ayrıca Türkiye'ye taahhüt edilen ancak henüz ödenmeyen 600 milyon Euro'luk kredide hesaba katıldığında, AB'den Türkiye'ye Mali Protokol'ler çerçevesinde toplam 1.280 milyon Euro kredi öngörülmüştür. Türkiye'ye AB'den yapılan veya taahhüt edilen yardım tutarı 1964-2006 yılları arasında toplam 5.249 milyon Euro'su kredi, 1.935.8 milyon Euro'su bağış olmak üzere toplam 7.185 milyon EORO tutarındadır (Anonymous 2003b).

Aday ülkelerin AB'den almış oldukları mali yardımlara bakıldığında ise, MDAÜ'nin, PHARE ve SAPARD Programları'ndan almış oldukları toplam yardım miktarları sırasıyla, Polonya (3.721.83 milyon Euro), Romanya (2.697.36 milyon Euro), Bulgaristan (1.391.24 milyon Euro), Macaristan (1.369.54 milyon Euro), Çek Cumhuriyeti (696.63 milyon Euro), Slovakya (538.89 milyon Euro), Litvanya (639,29 milyon Euro), Letonya (469.48 milyon Euro), Estonya (317.37 milyon Euro) ve

Slovenya (200.03 milyon Euro) tutarındadır. Türkiye AB'den almış olduğu veya alacağı yardımlar 1964-2006 yılları arasında yani 42 yıllık bir sürede almış, MDAÜ ise bu yardımları 12 yıllık bir süre içinde aldıkları düşünüldüğünde bu ülkelerin Türkiye'nin oldukça üzerinde AB'den yardım aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Anonim 2002a, Anonim 2002b).

4. 8. Tarımsal Açıdan Türkiye ile Diğer Aday Ülkelerin Mukayesesi

Aday olan ülkelerin tarımsal göstergeleri incelendiğinde gerek birbirleri gerekse de AB ile arasında bazı farklılıkların ve benzerliklerin olduğu görülmektedir. Ardy (2000) aday olan ülkelerin, dört önemli karakterlerinin olduğunu ifade etmiştir. Bunlar;

1. Tarımın önemi, çiftlik yapıları, arazi genişlikleri ve arazi kiralari açısından AB'den bir takım farklılıkları vardır.
2. Üretim açısından AB ile benzerlikleri vardır.
3. Hepsinde yüksek tarımsal potansiyel olmasına rağmen sınırlı miktarda üretim vardır.
4. Aday olan ülkelerin sadece birbirleri ile değil kendi iç bölgelerinde de farklılıkları vardır.

Bu ülkelerin tarımsal mukayeselerinde kullanılan temel kriterler aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

4. 8. 1. Tarımın Gayri Safi Katma Değerdeki (GSKD) Payı

Sektörlerin GSKD'de ki payları o ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren önemli bir göstergedir. Tarımın GSKD'de ki payının yüksek oluşu o ülkenin aynı zamanda tarıma dayalı bir ekonomik yapısına sahip olduğunun da bir göstergesidir. Aday ülkelerdeki bu değerler incelendiğinde hem aralarında hem de AB ile önemli farklılıklarının bulunduğu görülecektir (çizelge 4.14).

Çizelge 4. 14. Aday ülkelerin 1998 yılında ki GSKD'nde tarımın payları (%) (Anonim 2000b)

Aday Ülkeler	GSKD'deki Tarımın Payı (%)
Türkiye	16.1
Bulgaristan	21.1
Çek Cumhuriyeti	4.5
Kıbrıs	4.6
Estonya	6.2
Letonya	4.7
Litvanya	10.1
Macaristan	5.9
Malta	2.8
Polonya	4.8
Slovakya	4.6
Slovenya	3.9
Romanya	17.6

Ülkeler arasında, GSKD'deki tarımın payının en fazla olduğu ülke %21.1 ile Bulgaristan olup bu ülkeyi sırasıyla %17.6 ile Romanya ve %16.1 ile Türkiye izlemektedir. Bu payın en az olduğu ülkeler ise %2.8 ile Malta ve %3.9 ile Slovenya'dır.(çizelge 4.14).

4. 8. 2. Tarımsal İstihdam

15 üyeli AB'de tarımda çalışanların toplam istihdama oranı %4.8 gibi düşük bir düzeydedir. Aday ülkelere bakıldığında ise bu oranın ortalama %17.3 olup, Birliğin oldukça üzerinde olduğu görülmektedir. Türkiye 13 aday ülke arsında tarımsal istihdam oranının %45.1 gibi bir değeri ile en yüksek düzeyde olduğu ülkedir (çizelge 4.15).

Çizelge 4. 15. Aday ülkelerin 1998 yılındaki toplam istihdamlarında tarımın payı (%)
(Anonim 2000b)

Aday Ülkeler	GSKD'deki Tarımın Payı (%)
Türkiye	45.1
Bulgaristan	22.1
Çek Cumhuriyeti	5.5
Kıbrıs	10.7
Estonya	12.4
Letonya	20.6
Litvanya	20.5
Macaristan	7.6
Malta	2.5
Polonya	19.2
Slovakya	8.6
Slovenya	12.0
Romanya	39.0

13 aday ülke arasında, Türkiye'den sonra en fazla tarımsal istihdam oranı %39.0 ile Romanya, %22.1 ile Bulgaristan, %20.6 ile Letonya ve %20.5 ile Litvanya'da görülmektedir. Malta ise aday ülkeler arasında tarımsal istihdamın %2.5 gibi bir değeri ile en az olduğu ülkedir (çizelge 4.15).

4. 8. 3. Tarımsal Alan

Aday ülkeler arasında tarımda kullanılan arazinin toplam araziye oranlarında bir takım farklılıklar vardır. Genellikle eski komünist bloğu ve Sovyet Ülkeleri'nde tarımda kullanılan arazilerin oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde komünizm döneminde yaygın olan devlet çiftlikleri tarafından büyük miktarlardaki araziler tarıma elverişli hale getirilmiştir. Aday ülkelere bakıldığında tarımda kullanılan arazilerin toplam yüz ölçüme oranının en fazla olduğu ülke Romanya (%62.1), en az olduğu ülke ise %14.5 ile Kıbrıs'tır. Türkiye'de tarım arazilerinin toplam yüzölçümüne oranı %53.0 olup bu oran aday ülkelerin ortalamasına yakın bir değerdir.

1997 yılı verilerine göre AB'de 134.261.000 ha'lık alan tarımda kullanılmaktadır. Bu alan Birliğin yüzölçümünün %41.4'ünü oluşturmakta ve bu oranın aday ülkelerinin bazılarının altında bazılarının ise üzerindedir. Örneğin Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Bulgaristan, Romanya, Litvanya ve Türkiye'de AB ortalamasının üzerinde bir alan tarımda kullanılmaktadır.

4. 8. 4. Tarım İşletmelerinin Yapısı

Aday ülkelerin tarım işletmelerinin genişliği birbirlerinden oldukça farklıdır. Bir taraftan ortalama tarım işletmesi genişliği 1.0 ha olan Malta, diğer taraftan 20.1 ha genişliğinde Estonya'nın oluşu bu durumu ortaya koymaktadır (çizelge 4.16).

Çizelge 4. 16. Aday ülkelerin 2001 yılında ki ortalama tarım işletmelerinin büyüklükleri (ha) (Anonymous 2003a)

Aday Ülkeler	Ortalama Tarım İşletmesinin Büyüklüğü (ha)
Türkiye-(1991 yılı)	5.9
Bulgaristan	4.7
Çek Cumhuriyeti	18.0
Kıbrıs-(1994 yılı)	3.6
Estonya	20.1
Letonya	14.0
Litvanya	7.0
Macaristan	8.4
Malta	1.0
Polonya	9.7
Slovakya	18.1
Slovenya	12.5
Romanya	7.2

Türkiye'deki tarım işletmelerinin ortalama genişliği 5.9 ha olup, aday ülkelerden Bulgaristan, Kıbrıs ve Malta'dan daha yüksek bir değerdedir. 15 AB ülkesinin ortalama

tarım işletmesi genişliğini 17.4 ha olup Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Estonya'nın dışında ki diğer aday ülkelerde Birliğin ortalamasının altında bir işletme genişliğinin mevcut olduğu görülmektedir (çizelge 4.16).

Aday olan 13 ülkeden özellikle MDAÜ'lerde tarım işletmelerinin yapısında bazı önemli farklılıklar vardır. Bu ülkelerde eski komünist sistemden kalma büyük devlet çiftlikleri ve bunların ortalama işletme genişlikleri oldukça büyüktür. Örneğin, Slovakya'da 306 ha, Bulgaristan'da 536 ha büyüklüğünde tarım işletmeleri mevcuttur (Anonymous 2003a).

Aday ülkelerdeki tarım işletmelerinin en önemli özelliklerinden biriside, 5 ha'nın altındaki işletmelerin toplam işletmelere oranlarının oldukça yüksek olmasıdır. Örneğin bu oran; Litvanya'da %60.0, Letonya'da %66.0, Estonya'da %37.6 ve Romanya'da %57.9'dır. AB'de 5 ha'dan küçük işletmelerin oranı ise %56.4 olup aday ülkelere benzemekte ancak Birlikte bu işletmeler sayıca çok olmasına rağmen az sayıda araziye sahiptirler. Türkiye'de ise 5 ha'nın altındaki tarım işletmelerinin toplam tarım işletmelerine oranı %67.0 olup genellikle aday ülkelere ve AB'den yüksektir (Olhan 2000b, Anonymous 2003a).

4. 8. 5. Dış Ticarete Tarımın Önemi

Dış ticaretin bileşenleri aday ülkeler arasında farklılıklar göstermekle beraber, Birliğin ortalamasına yakın değerler de içermektedir. Çizelge 4.17'de aday ülkelerin tarım ürünlerinin toplam ihracat ve ithalattaki payları görülmektedir.

Çizelge 4. 17. Aday ülkelerin 2001 yılındaki toplam ihracat ve ithalatlarında tarım ürünlerinin payı (%) (Anonymous 2003a)

Ülkeler	Tarım Ürünleri İhracatı (%)	Tarım Ürünleri İthalatı (%)
Türkiye-(1998 yılı)	10.0	4.6
Bulgaristan	10.5	6.2
Çek Cumhuriyeti	4.4	5.7
Kıbrıs	25.7	11.7
Estonya	3.9	9.6
Letonya	5.3	6.2
Litvanya	11.4	10.5
Macaristan	8.0	3.4
Malta	2.4	8.1
Polonya	8.0	6.7
Slovakya	3.8	6.6
Slovenya	4.2	6.7
Romanya	3.5	7.5

Aday ülkeler arasında tarım ürünlerinin toplam ihracatta ve ithalatta en fazla payının olduğu ülke Kıbrıs %25.7 olup bu ülkeyi Litvanya %11.4, Bulgaristan %10.5 ve Türkiye %10.0 takip etmektedir. İthalat durumuna bakıldığında ise yine Kıbrıs %11.7, Litvanya %10.5 ve Estonya %9.6 ilk sırada yer almaktadır (çizelge 4.17).

Çizelge 4.17’de görüleceği üzere aday ülkelerin toplam dış ticaretinde tarım ürünleri açısından, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Malta, Slovakya ve Slovenya’da ihracat aleyhine bir dengenin olduğu görülürken, Türkiye’nin ise net tarım ürünleri ihracatçısı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Dış ticaretin mal grupları açısından değerlendirilmesinde ise bazı ilginç sonuçlara ulaşılmaktadır. Örneğin, Kıbrıs’ın tarım ithalatının %17.5’ini tahıllar oluştururken, ihracatında tahılların payı sıfırdır. Yine Bulgaristan, Romanya, Malta ve diğer bazı

MDAÜ'de tahıl ihtiyacının çoğu dışarıdan temin edilmektedir. Türkiye için bu durum ileride AB ile ilişkilerde bir avantaja dönüştürülebilir (Anonymous 2003a).

4. 9. Aday Ülkelerin 2002 Yılı İlerleme Raporları ve Tarım

Aday ülkelerle ilgili olarak Düzenli Raporlar 1998 yılındaki Cardiff Zirvesi'nden sonra hazırlanmaya başlanmıştır. Bu raporlarda aday ülkelerin bir önceki yıla göre kat ettiği gelişmeler çeşitli şekillerde ele alınıp değerlendirilmektedir. Özellikle aday ülkelerin birbirleri ile mukayese edilmesinde AB'nin bu ülkelere bakış açılarının bilinmesi açısından bu raporlar oldukça önemlidir (Ceyhun ve Leloğlu 2000).

Birliğin hazırlamış olduğu 2002 yılı İlerleme Raporları'nda aday ülkelerin tarımları hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmiştir. 12 aday ülkenin İlerleme Raporlarında tarımla ilgili olarak AB tarafından öne sürülen fikirler aşağıdaki gibidir (Anonymous 2003b).

1. OTP'ye uyum konusunda atılan adımlar yetersizdir.
2. 1992 yılında gerçekleşmiş olan Tek Pazar için gerekli hazırlıkları içeren Beyaz Kitap'da öne sürülen konular tam olarak sağlanamamıştır.
3. Tarımsal yapı konusunda köklü adımların atılması gerekmektedir.
4. Ortak Pazar organizasyonları tam olarak yerine getirilmelidir.
5. Tarımsal destekleme mekanizmaları ve kota sistemleri AB ile uyumlu hale getirilmelidir.
6. Aday ülkelerde, hayvan ve bitki sağlığı konusunda atılan adımlar yetersizdir. Bu durum aday ülkelerin OTP'ye uyumunu güçleştirmektedir.
7. Gıda güvenliği konusunda atılan adımlar yetersiz oluğ, bu konuda daha fazla çaba sarf edilmelidir.

8. Tarımla ilgili yasal düzenlemeler eksiktir. Aday ülkeler bir an önce yasal düzenlemelere hız vermelidirler.

9. OTP araçları, piyasa düzenlemeleri konusunda daha fazla çaba harcamalıdır.

OTP'nin reformları dikkate alınarak özellikle çevre ile uyumlu tarım politikaları geliştirilmelidir.

Yukarıda belirtilen konulardan kısaca şu sonuç çıkarılabilir; AB'ye aday olan ülkelerin OTP'ye uyum konusunda henüz eksiklikleri vardır ve bu konuda atılan adımlar yetersizliği nedeniyle bu ülkeler daha fazla çaba harcamalıdır.

Türkiye ile ilgili hazırlanan 2002 yılı İlerleme Raporunda ise tarımla ilgili şu konuların altı çizilmiştir (Anonim 2003b).

1. AB müktesebatına yönelik hazırlıkları yetersizdir.
2. Hayvan ve bitki sağlığı konuları, veterinerlik hizmetleri konusunda yapılanlar genellikle yasal düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler uygulamaya geçmelidir.
3. Gıda güvenliği ve çevre ile uyumlu tarımsal faaliyetler yapılması konusunda çaba harcanmalıdır.
4. Tarımsal yapı ile ilgili sorunların çözümü için köklü reformların yapılması gereklidir.
5. OTP'nin dinamik yapısı dikkate alınarak tarım politikasını yeniden düzenlemelidir.

AB'nin gerek diğer aday ülkeler ve gerekse de Türkiye'nin OTP'ye uyumuna bakış açısı genellikle aynıdır. Yani oturmuş bir piyasa yapısı, fiyatları ve diğer OTP araçlarına aday ülkelerin uyması istenmektedir. Yine OTP'de çeşitli nedenlerle reform yapılan konuların altı çizilmekte ve aday ülkelerin bu gelişmeleri yakından takip etmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Özellikle aday ülkelerin tarımsal yapıları açısından

hem birbirleri ile hem de AB ile farklılık göstermeleri nedeniyle OTP'ye uyumlarının oldukça güç olduğunun altı çizilmektedir.

4. 10. Türkiye ve Diğer Aday Ülkelerin OTP'ye Uyumları

AB'nin genişleme sürecinde en önemli sorunlardan biriside genişlemenin Birliğin bütçesine getireceği mali yüküdür. Bu yükü oluşturan en önemli etkenlerden birisi de OTP ve araçlarıdır. AB daha önceki genişlemelerinde de aday ülkeler için, hazırlık, geçiş ve tam üyelik dönemlerini içeren üç aşamalı bir katılım öngörmüştür. Bunun altında yatan en önemli neden Birliğe katılan ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarını Birlik düzeyine yaklaştırmak böylece doğacak maliyeti azaltmaktır.

13 aday ülkenin katılımının AB bütçesine getireceği mali yük onların ekonomik farklılığından kaynaklanacağı için, Birlik ilk önce bu farklılığın azaltılması yoluna gitmiştir. Ekonomik farklılıkları oluşturan en önemli nedenlerin başında bu ülkelerdeki tarımsal yapı ve politikalar olduğu bilinmektedir. Bu yüzden bu ülkelerin tarımsal yapı ve politikalarının Birlik bütçesine getirebileceği muhtemel olumsuz etkiler en aza indirilmesi için AB'de çalışmalar yoğunlaşmıştır.

Daha önceki konularda belirtildiği üzere, AB'nin aday ülkelere farklı ekonomik ve siyasi yapılarına ilaveten bu ülkelerin birbirleriyle de önemli ölçüde farklılıkları vardır.

Türkiye 13 aday ülke içerisinde tam üyelik müzakerelerine başlamamış tek ülkedir. Diğer ülkeler bir çok alanda AB ile tam üyelik müzakerelerini tamamlamışlardır. Aday ülkelerin tam üyelik müzakerelerine başlayabilmesi bilindiği üzere, Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesine bağlı bir durumdur. Türkiye'nin dışındaki diğer ülkelerin bu kriterleri yerine getirmeleri nedeniyle bu ülkelerle başlatılan tam üyelik görüşmeleri büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Müzakerelere başlanması ile diğer aday ülkeler ile AB arasında tarımda dahil olmak üzere bir çok alanda görüşmeler başlatılmıştır. Tarımla ilgili olarak bu ülkeler ile AB arasında birebir müzakereler yapılmış ve aday ülkelerin tarımsal sorunları ve uyum için

yapılması gerekli olan hazırlıklar masaya yatırılmıştır. Bu durum bu ülkelerin OTP'ye uyum konusunda Türkiye'ye göre daha avantajlı bir durumda olduklarının da bir göstergesi sayılabilmektedir. Türkiye'nin böyle bir avantajı yakalaması için öncelikle Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getirmesi gerekmektedir. Türkiye'de yapılan yasal düzenlemelerin yetersiz olduğu AB'ce defalarca ifade edilmiş, bu düzenlemelerin uygulama alanında da kendisini göstermesi istenmiştir (Anonymous 2003b).

Türkiye'nin dışında diğer aday ülkeler önümüzdeki 5 yıl içerisinde AB'ye tam üye olacaklardır. Tam üyelik tarihi alan aday ülkeler OTP'ye uyum konusunda daha hızlı ve düzenli adımlar atacaklardır. Çünkü bu konuda önlerinde belirli bir takvim vardır ve buna göre hareket edeceklerdir. Türkiye'nin, aday ülkeler içerisinde AB'ye ilk başvuran ülke olmasına rağmen henüz tam üyeliği mümkün olmamıştır. Eğer Türkiye AB'den tam üyelik müzakereleri için bir takvim alırsa OTP'ye uyum konusunda daha hızlı adımlar atabileceği bir gerçektir. Bu duruma örnek olarak Helsinki Zirvesi verilebilir. Helsinki Zirvesi sonucunda aday ülke konumuna gelen Türkiye'nin bu tarihten sonra atmış olduğu adımlar önceki dönemlere göre daha fazladır. Ayrıca aday olan diğer 12 ülke AB'ye tam üye olmak için OTP'ye uyum gibi bir zorunluluk içinde değillerdir. Bu yüzden bu ülkelerin OTP'ye uyumlarının önemli bir kısmı da tam üye olduktan sonra gerçekleşecektir. Türkiye'nin AB'ye tam üye olması için görüşmelerin başlatılması kararının alındığı Helsinki Zirvesi'ne kadar OTP'ye uyum konusunda bir adım atma gereğini duymaması da buna örnek gösterilebilir (Anonim 2003c, Eraktan 2001a).

Türkiye bilindiği üzere AB'ye tam üye olmadan GB'ye giden tek ülkedir. Bunun özellikle tek taraflı bir teslimiyet Antlaşması ve Türkiye'nin zararına olduğunu değişik yönleriyle Manisalı (2001) tarafından ifade edilmiştir.

Türkiye ile AB arasında imzalanan 1995 tarihli GB belgesinde tarım ürünlerinin dahil olmayışı, tek taraflı üstün konumda olan AB'nin tarım ürünleri açısından da bu üstünlüğünü kullanma fırsatını doğurduğu uzmanlar tarafından ifade edilmektedir. Türkiye'nin diğer aday ülkelere göre daha dezavantajlı bir konumda olması GB'nin olumsuz etkileri paralelinde de düşünülmektedir. Çünkü diğer aday ülkelerin böyle bir durumları olmadığı için başta OTP'ye ve diğer konulara uyumları daha rahat olacaktır.

AB'nin genişlemesinde en önemli konuların başında bütçe harcamalarının geldiği bilinmektedir. Aday ülkelerin yeniden yapılandırılması ve AB'ye uyum süreçlerinde onlara yardımlar yapılması için önemli ölçüde Birlik harcamaları öngörülmüştür. Bu harcamalar içerisinde özellikle tarımsal ve kırsal kalkınma harcamaları büyük öneme sahiptir. Birliğin bu harcamaları gerek üye ülkelere gerekse dünyadan sürekli tepki almaktadır.

Dünyadaki tepkilerin başında ABD ve diğer gelişmiş ülkeler gelmektedir. Bu ülkeler özellikle tarımsal ticaretlerinin bu harcamalar karşısında olumsuz etkilendiğini ileri sürerek konuyu DTÖ başta olmak üzere çeşitli platformlarda dile getirmişlerdir. AB içerisinde ise özellikle çiftçi birliklerinin ödedikleri vergilerin veya ürettiklerinin başkaları için harcanmasına karşı oldukları bilinmektedir. Aday ülkelerin farklı ekonomik ve tarımsal yapılarının bütçe harcamalarına getireceği yük önceden tahmin edildiği için AB'nin dünyadaki baskıları dikkate alarak çeşitli şekillerde bütçe reformu yapmak için harekete geçtiği bilinmektedir.

1992 Mac Sharry Reformları ve DTÖ Tarım Antlaşması'nın 1995 yılında yürürlüğe girmesi ile, OTP çerçevesindeki destekleme ve koruma uygulamaları önemli ölçüde değiştirilmiş ve bunun sonucu olarak bütçe harcamalarına belirli bir düzen getirilmiş ve ürün stokları önemli ölçüde azaltılmıştır. Ürün stoklarının azaltılması ayrıca bütçe maliyetlerinin kontrol altına alınması anlamına gelmektedir (Yıldırım 2001).

Bütün bu önlemlere rağmen ekonomi içindeki ağırlığı ve istihdama katkısı giderek azalan tarım sektörüne Topluluğun bütçesinden ayrılan payın yüksekliği hala eleştirilmekte ve XXI.yüzyıl öncesinde yeni bir OTP reformuna ivme kazandıran en önemli etkenin, AB'nin genişleme perspektifi ve olası bir genişlemenin getireceği parasal yükün ağırlığından duyulan endişedir. 1989 yılına kadar Türkiye, Kıbrıs ve Malta ile sınırlı olan Topluluğun genişleme perspektifi, Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin yıkılması ile birlikte köklü bir değişikliğe uğramış; MDAÜ'nin Topluluğa entegrasyonu gündeme gelmiştir. AB'nin dördüncü kez genişlemesinin, bütçe harcamalarını arttıracığı, DTÖ Tarım Antlaşması çerçevesindeki yükümlülüklerin yerine getirilmesinin zorlaşacağı ve AB'nin OTP'den kaynaklanan giderlerini yavaş

yavaş azaltacağı bilinmektedir (Herok and Lotze 2000, Özkaya vd 2001, Yıldırım 2001).

AB'nin OTP uygulamalarını bütçe maliyetinin fazla oluşu aday ülkeleri yakından ilgilendirmekte ve genişlemede Birliğin bu durumu dikkate alacağı aday ülkelere bilinmektedir. Bilindiği üzere OTP sürekli olarak kendisini yenilemekte ve yeni hedefler belirlemektedir. Bu hedefler çoğu kez klasik hedefler dışına çıkmakta, çevre ve kırsal kalkınmaya ağırlık verilmektedir. Aday olan 13 ülkenin yeni OTP hedeflerini benimsemeleri ve bu konuda uygulama yapmaları da istenmektedir. Bu nedenle bu ülkelerin tarım politikalarını aşağıdaki hedefler doğrultusunda geliştirmeleri önem arz etmektedir. Bunları Yıldırım (2001) şu şekilde sınırlamıştır.

1. 'Tarımın çevre üzerinde ki olumsuz etkilerinin giderilmesi.'
2. 'Deli Dana Hastalığı krizi sonrasında ürün güvenilirliği, gıda kalitesi ve tüketici sağlığı konularının önem kazanması.'
3. 'Birliğin bütçesine mali yük getirecek tarımsal yapı sorunlarının giderilmesi.'

MDAÜ'nün tarımsal yapılarının incelenmesi ve bu ülkelerin AB'ye katılımının OTP üzerindeki olası etkilerinin belirlenmesi amacıyla AB'nin Tarım ve Kırsal Kalkınma'dan Sorumlu Genel Müdürlüğü'nün 1995 yılındaki kapsamlı raporunda şu ifadeler kullanılmıştır; '10 MDAÜ'nün katılımıyla, AB nüfusu %29 oranında artarak 470 milyona ulaşacak, tarıma elverişli alanları ise %44'lük bir artışla 200 milyon hektara yaklaşacaktır. Ancak asıl sorun, bu ülkelerin refah düzeylerinin mevcut AB üyelerine oranla oldukça düşük, tarım sektöründe çalışanların sayısının ise oldukça yüksek olmasından kaynaklanmaktadır' (Yıldırım 2001).

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere aday ülkelerin tarımsal nüfusları AB'ce OTP'ye uyumda bir engel olarak görülmektedir. Türkiye'de bu oranın ise %43.6 olduğu düşünülürse durumun Türkiye açısından ne kadar endişe verici olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yine aynı raporda MDAÜ'nün AB'ye üye olmaları halinde, Avrupa Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonu (EAGGF) harcamalarının 2005 yılında 11.7 milyar Ecu, 2010 yılında da 12.2 milyar Ecu tutarında artışa gerek duyulacağına dikkat çekilmektedir. Oysa AB'nin, Uruguay Round Tarım Antlaşması, Mac Sharry ve Gündem 2000 reformlarında harcamalarını kısacağı bunda ise en büyük payı EAGGF'nin alacağı belirtilmektedir (Beard and Swinbank 2001).

Bu yüzden bütün bunlardan geriye dönülmesinin imkansız olduğunu bu nedenle aday ülkelerin OTP'ye uyum konusunda kendilerine daha fazla görevlerin düşeceğini belirtmekte fayda vardır.

Sonuç olarak 12 aday ülkenin OTP'ye uyum için atması gereken adımlar AB'nin bu ülkeler için hazırlamış olduğu ilerleme raporlarından yararlanılarak aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. Aday ülkelerin özellikle Kıbrıs ve Malta hariç diğerlerinin eskiden komünist bir idareyle yönetildikleri için bu sistemin etkileri ekonomilerinin her sektöründe görülmektedir. Bu ülkelerdeki tarımsal yapı, komünist sistemin uygulamaları sonucu büyük devlet çiftliklerine dönüştürülmüş ve kollektif bir tarım işletmeciliği hakimdir. Ancak 1991 yılında başlattıkları liberalleşme çalışmaları sonucunda ekonomilerinde ve tarımlarında bu yapı yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başlamıştır. AB ile bu ülkelerin ilişkileri sonucunda almış oldukları mali yardımlar ile başta tarımsal yapı ve kırsal kalkınma alanlarında önemli adımlar atmışlardır. Ancak bu ülkelerde hala devlet çiftlikleri ve kollektif tarımın izlerine rastlanmaktadır. Bu nedenle bu ülkelerde öncelikle tarımsal yapılarını düzenleyici kapsamlı reformlar yapılmalıdır.

2. AB'nin OTP'de uygulamış olduğu fiyat politikası yakından incelenmeli ve bu ülkelerdeki tarımsal fiyat politikaları ile karşılaştırılarak AB piyasasına uygun fiyat politikası izlenmelidir.

3. AB'nin tarımsal ticaret politikası tedbirlerinin bu ülkelerdeki uygulanabilirliği tespit edilip özellikle ticarete Birliğin korumacı politikalarının etkileri yakından takip edilmelidir.

4. Bu ülkelerdeki tarımsal destekleme kuruluşları yeniden yapılandırılmalı ve AB'deki gibi tarımın finansmanını tek elde toplayıcı önlemler alınmalıdır.

5. Birliğin tarımsal mevzuatı incelenmeli ve bu ülkelerdeki mevzuat ile karşılaştırılarak kapsamlı bir hukuksal çalışma başlatılmalıdır.

6. OTP reformları ve özellikle bölgesel ve küresel gelişmeler dikkate alınarak uyum çalışmaları hızlandırılmalıdır. DTÖ Tarım Antlaşması kapsamında AB'deki gelişmelerin ne şekilde olacağı önceden tespit edilip ona göre tedbirler alınmalıdır. Özellikle AB'nin tarımsal harcamalarını azaltacağı yönündeki bütçe reformları yakından takip edilmesi oldukça önemlidir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

5. 1. Tartışma

Avrupa'da birlik oluşturulmasının birtakım ekonomik ve siyasi nedenleri vardır. Ancak özellikle II. Dünya savaşından sonra Avrupa'da yeniden savaşların çıkmaması için yapılan çalışmalar Birliğin temellerinin atılmasına neden olmuştur (Ayyıldız vd 1997a).

AB kurulduğu günden bugüne kadar sürekli olarak genişleyen dinamik bir yapı içerisinde olmuştur. Altı kurucu üyeden oluşan Birlik, 1973 yılında üye sayısını dokuza, 1981 yılında ona, 1986 yılında on ikiye ve 1995 yılında on beşe çıkarmıştır. Ancak, Birlik özellikle 1990'lardan sonra yönünü MDAÜ'ye çevirmiştir. Bu ülkelerin hepsi Eski Doğu Bloku ve Sovyet Cumhuriyetleri'dir. AB bu ülkelerle komünizmin çökmesinden sonra Avrupa Antlaşmaları imzalamış ve bunların ileride Birliğe tam üye olmaları yönünde çalışmalar başlatmıştır. Özellikle PHARE, SAPARD ve ISPA gibi büyük entegre programlarla bu ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarının iyileştirilmesi ve AB'ye tam entegrasyonlarının sağlanması Birliğin amaçları arasında yer almıştır (Anonim 2002b).

AB 1993 yılında gerçekleştirdiği Kopenhag Zirvesi ile Birliğin genişlemesine esas teşkil edecek siyasi ve ekonomik kriterleri belirlemiştir. Avrupa Konseyi 1997 yılında Lüksemburg Zirvesi ve 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi ile Birliğin genişlemesi yönünde önemli kararlar almıştır. Bu zirve toplantıları sonucunda Birlik on MDAÜ, Kıbrıs, Malta ve Türkiye ile birlikte toplam on üç ülke ile genişleme sürecine yeni bir ivme kazandırmıştır. Böylece Birlik tarihinde ilk kez neredeyse kendi üye sayısına yakın sayıda ülke ile entegrasyon zemini hazırlamıştır. Bu gelişmeler AB çevrelerinde 'Benzersiz bir genişleme, tarihi bir fırsat' olarak nitelendirmektedir (Anonim 2003, Anonim 2002b).

Türkiye AET'ye 1959 yılında katılmak için müracaatta bulunmuş ve taraflar arasında 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile bir ortaklık kurulmuştur. Türkiye'nin AET'ye katılmak istemesinin bir takım ekonomik ve siyasi nedenleri

vardır. Ancak özellikle Yunanistan'ın Türkiye'den önce Topluluğa katılmak için başvurmuş olması, dönemin Türk Hükümeti'ni Topluluğa katılmaya iten başlıca neden olmuştur (Karluk 1998, Ayyıldız vd 1997a).

Taraflar arasında imzalanan Ankara Antlaşması bir ortaklık antlaşması olup, antlaşmanın amaçları yerine gelinceye kadar yürürlükte kalacağı garanti altına alınmıştır. Antlaşmanın nihai amacı ise Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğidir. Tam üyelik için Ankara Antlaşması'nda üç dönem öngörülmüştür. Birinci dönem, AB'nin tek taraflı tavizler verdiği ve 1964-1973 yılları arasında süren Hazırlık Dönemi, ikinci dönem Türkiye ve AB'nin karşılıklı tavizler verdiği ve 1973-1995 yılları arasında süren Geçiş Dönemi, üçüncü ve son dönem ise 1995 yılında GB ile başlayan Tam Üyelik Dönemi'dir (Karluk 1998, Ayyıldız vd 1997a).

GB süreci Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde oldukça önemlidir. Bu süreç Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yapmış, Türk kamuoyunca sıkça tartışılmış ve genel kanı olarak olumlu olarak karşılanmamıştır. 6 Mart 1995 tarihli GB belgesinin kendine has birtakım özellikleri vardır. Bu özellikler şunlardır (Manisalı 2001, Manisalı 1998, Çadircı 1995).

1. AB'ye üye olan ülkelerin hepsi tam üye olduktan sonra GB'ye girmiş, Türkiye ise tam üye olmadan bunu gerçekleştirmiştir.
2. Türkiye karar alma mekanizmasında bulunmadığı bir yapının almış olduğu kararlara uyma zorunluluğu altına girmiştir.
3. Roma Antlaşması'nda tanımlanan GB tüm mal alışverişini kapsar şeklindeki ifadesine aykırı olarak tarım ürünlerini kapsam dışında bırakmıştır.

Helsinki Zirvesi, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde oldukça önemlidir. Bu Zirve'de Türkiye diğer 12 aday ülke ile birlikte aynı statüde AB'ye tam aday ülke konumuna getirilmiştir. Zirve toplantısı sonunda Birliğin hazırlamış olduğu KOB doğrultusunda kendi UP'sini hazırlayan Türkiye, AB yolunda önemli bir adım atmıştır. Aday

lkelerden Bulgaristan ve Romanya 2007 yılında diğ er on ülke ise 2004 yılında AB'ye tam ye olacakları halde Türkiye henüz tam üyelik müzakerelerine dahi başlayamamıştır. Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine gelmesi halinde, AB Türkiye ile diğ er aday ülkelerdeki gibi tam üyelik müzakerelerine başlayacaktır. Türkiye'nin son dönemlerde bu konuda önemli adımlar attığı bilinmektedir (Anonim 2003, Anonim 2000a, Anonim 1999a).

'OTP AB'nin en kapsamlı, en eski ve en fazla bütçe harcamalarının yapıldığı politikasıdır. Bu politikada diğ er ortak politikalarda olduğu gibi, ye ülkelerin milli yasama yetkilerinin bir kısmını Birliğin organlarına devrettiği ve Birliğin çıkarlarının kendi çıkarlarından daha üstte tutulduğu bir politikasıdır. Avrupa'da savaş yıllarında yaşanan kıtlıkların tekrar yaşanmaması, Birliğin tarım ürünlerinde ithalata bağımlılığının azaltılması ve ifti gelirlerinin düşüklüğü OTP'nin ilk oluşum nedenleri arasında yer almaktadır. Ancak Topluluğu oluşturan ülkeler arasında yeterince koordinasyonun sağlanamaması nedeniyle OTP uygulamalarına 1960'lardan sonra geçilebilmiştir.' (Yıldırım 2001, Ayyıldız vd 1997a).

OTP'nin esasları ve amaçları Roma Antlaşması'nın 39.Maddesi'nde tanımlanmış ve bu amaçlara ulaşılabilmesi için gerekli mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu amaçlar aradan geçen yıllarda birtakım değişimlere uğramıştır. Özellikle retim artışı sonucu meydana gelen stokların eritilemeyişi Birliğin bütçesine ilave mali yükler getirmiş ve OTP'deki reformların nedenleri arasında yer almıştır (Yıldırım 2001, Ayyıldız vd 1997a).

Birliğin tarım politikasında yapmış olduğu reformların temel nedenleri şu şekilde sıralanabilir (Eraktan 2002, Yıldırım 2001).

1. Üretim artışları sonucu ürün stokların artması ve bütçeye ilave mali yük getirmesi
2. Başta ABD olmak üzere c ülkelerin tarımsal ticaretlerinde daralmaların meydana gelmesi ve konunun DT gündemine taşınarak, bu ticari daralmanın nedeni olarak AB'nin yüksek oranda korumacı tarım politikası olarak gösterilmiştir. Nitekim DT Tarım Antlaşması'nda AB ifti sübvansiyonlarını ve ihracat desteklemelerini

azaltmayı kabul etmiştir. Böylece AB, tarım politikasında üçüncü ülkelerin eleştirilerini dikkate aldığı yeni bir döneme gitmiştir.

3. Avrupa'da son zamanlarda ortaya çıkan Deli Dana Hastalığı'nın yarattığı korku ve panik, gıda maddelerinin tüketiminde daha dikkatli bir dönemin başlangıcına neden olmuş ve OTP'nin hedefleri arasına tüketici sağlığı, hayvan ve bitki sağlığı konularının daha fazla önem verilmesi.

4. Çevre bilincinin artması sonucu tarımsal alanların ormanlaştırılması ve çevreye duyarlı tarımsal faaliyetlerin ön plana çıkması.

5. AB'nin genişlemesi ve aday ülkelerin tarımsal yapılarının Birlik ortalamasından düşük oluşunun yarattığı kaygı.

OTP'nin işleyişi üç mekanizma ile sağlanmaktadır. Bunlar sırası ile ortak bir pazarın kurulması, ortak mali sorumluluk ve Topluluklar tercihidir. Ancak OTP'nin işleyişi OPD ile sağlanmaktadır. Bu düzen Roma Antlaşması'nda belirlenen tarım politikası hedeflerini yerine getirmek için oluşturulmuş ve kapsamına belirli tarihlerde 22 ürün dahil edilmiştir (Ayyıldız vd 1997a).

'Birliğin tarımsal ürünlere uyguladığı fiyatların en belirgin özelliği kendi üreticisini korumak ve onlara ölçülü bir yaşam düzeyi sağlamaktır. Bu fiyatlar her yılın Ağustos ayında bir sonraki yıl için belirlenmektedir. Fiyatlar belirlenirken Ekonomik ve Sosyal Komite'nin görüşü ile birlikte tarımsal meslek gruplarının görüşleri dikkate alınarak, Komisyon'un tavsiyesi üzerine Tarım Bakanları tarafından tespit edilmektedir. Fiyatların tespitinde, ürün stokları, talepteki değişimler ve üretim maliyetleri dikkate alınmaktadır. ' (Ayyıldız vd 1997a).

Birliğin tarımsal ürün fiyatları genellikle dünya fiyatlarının üzerindedir. Birlik çiftçileri üçüncü ülkelerden ucuz ithalata karşı ortaklaşa tespit edilen eşik fiyat, değişken vergiler gibi mekanizmalarla korunmaktadır. AB, fiyatlar yoluyla uyguladığı yüksek orandaki çiftçi desteklemelerini azaltma yönünde Mac Sharry ve Gündem 2000 Reformlarıyla

önemli adımlar atsa da yinede çiftçisini yüksek oranda korumaktadır (Özkaya vd 2001, Yıldırım 2001).

Birliğin tarım politikasını tamamlayan en önemli unsurlardan birisi de uyguladığı yapısal politikalardır. OTP'nin oluşturulduğu ilk yıllarda, Topluluk'ta tarımsal yapıyı düzenlemek için önlemler alınmıştır. Mansholt Planı ile küçük olan tarım işletmelerinin büyütülmesi ve gerek hayvansal gerekse bitkisel üretim yapan işletmeler için ideal büyüklükler tespit edilmiştir. Daha sonraki yıllarda, Topluluk sürekli olarak tarımsal yapının düzenlenmesi için çeşitli adımlar atmış ve optimum tarım işletmelerinde tarımın yapılmasını teşvik etmiştir (Eraktan 2001b, Yıldırım 2001).

AB oluşturmuş olduğu yapısal fonlar vasıtasıyla çeşitli ekonomik ve siyasi hedeflerine ulaşmayı amaçlamıştır. Bu hedeflerin sayısı Birliğin genişlemesi, ekonomik ve siyasi nedenler ve OTP reformlarına paralel olarak altıdan üçe indirilmiştir. Yapısal fonlar arasında yer alan EAGGF'nin Yönverme Bölümü, Roma Antlaşması'nın 39. Maddesinde yer alan ve OTP'nin hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik ortak eylemleri finanse etmek için oluşturulmuştur (Yıldırım 2001, Ayyıldız vd 1997a).

Türkiye ile AB arasındaki tarım sektörleri karşılaştırıldığında bazı önemli sonuçlar çıkmaktadır. Bu sonuçlar çizelge 5.1'de gösterilmiştir.

Çizelge 5.1. Türkiye ve AB'nin bazı göstergeler açısından karşılaştırılması (%) (Bülbül ve Beşparmak 2002, Engindeniz 2002, Anonim 2000a, Olhan 2000a, Olhan 2000b, Ayyıldız 1992)

	Türkiye	AB
GSMH'de Payı (%)	12	1.6
İhracatta Payı (%)	10	7.0
İthalatta Payı (%)	7.7	4.6
Tarımsal İstihdamın Toplam İstihdama Oranı (%)	43.4	5.0
Ortalama İşletme Genişliği (ha)	5.9	18.5

Çizelge 5.1’de görüldüğü üzere AB ile Türkiye arasında tarımsal açıdan önemli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye’nin bu farkı kısa dönemde kapatması mümkün görülmemektedir. Örneğin Türkiye’nin tarımsal nüfusunu azaltması ve AB standartlarına (%5.0) indirmesi demek yaklaşık bugünkü tarımda çalışanların %40’ının tarımdan çekmesi anlamına gelmektedir. Bu ise 20-25 milyon insan demektir ki bununda kısa vadede başka sektörler aktarılıp istihdam edilmesi mümkün görülmemektedir.

Türkiye ile AB arasında sadece temel tarımsal göstergelerde farklılıklar yoktur, aynı zamanda tarımsal üretim, tüketim ve kendine yeterli açısından da önemli farklılıklar bulunmaktadır. AB, birçok hayvansal ve bitkisel ürünlerde Türkiye’nin yaklaşık olarak üç katı daha yüksek verimlere sahiptir. Elbette AB ile Türkiye arasında bu farkı doğuran temel etken tarımsal yapı ve uygulanan politikalardan kaynaklanmaktadır.

Türkiye ile AB arasında uygulanan tarım politikalarının amaçları ve araçları açısından da belirgin farklar vardır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Aral ve Cevger 2002, Özkaya vd 2001, Olgun ve Işın 1999, Ayyıldız vd 1997a).

1. ‘AB tarım politikasında temel amaç; tarım ürünlerinde serbest dolaşımın sağlanarak ortak piyasanın oluşturulması ve Birliğe dahil tüm ülkelerin tarımsal ürün ihtiyaçlarının karşılanarak AB’nin tüm tarımsal ürünlerde kendine yeterli hale gelmesidir. Türkiye’de ise tarımsal üretimin arttırılması dışında tarım politikasının belirgin bir amacı yoktur.’
2. ‘Birlik, tarım politikasını, oluşumundan günümüze kadar sürekli olarak reforme etmiş ve işleyişini istikrarlı kılmıştır. Buna karşılık Türkiye’de gerek destekleme politikaları, gerek kurumsal yapı ve gerekse de mali mekanizmalar açısından tarım politikası, dağınık, istikrarsız ve siyasi değişimlerden kolay etkilenebilen bir yapı göstermiştir.’
3. ‘AB’de OTP amaçlarına varılırken diğer sektörlerle özellikle sanayi sektörü ile eşgüdüm içinde hareket edilmiştir. Sanayileşme yolunda adımlar atılırken tarım ihmal edilmemiş ve hatta bu sektörlerden sağlanan sermaye birikimi ve tasarruflar sanayileşme çabalarında kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak Türkiye’de özellikle 4. 4.

Atatürk dönemi sonrası, çok partili döneme geçişten itibaren sanayileşme uğruna tarım kesimi ihmal edilmiş ve sektörler arasında ki dengeler gözetilememiştir.'

4. 'AB'de iç piyasaya yönelik olarak sistemli bir şekilde fiyat ve müdahale politikası izlenirken iken, Türkiye'de çoğunlukla iktidarda bulunan siyasi güçlere bağımlı, sürekli değişkenlik gösteren ve seçim öncesi yıllarda da seçim ekonomisi olarak adlandırılabilen bir destekleme politikasının yürütüldüğü söylenebilir.'

5. 'AB'de tarım politikası içerisinde fiyat politikasının ayrı bir yeri vardır. Fiyat politikası aracılığı ile Birlik tarım ve tarım dışı sektörler arasında gelir dengesinin kurulmasını amaçlarken, Türkiye'de ise fiyat politikası üretim düzeyini korumak ve üreticiye belirli bir fiyat ve pazar sağlama amacına yöneliktir.'

6. 'Tarım ürünleri dış ticaret politikasında taraflar arasında belirgin farklar bulunmaktadır. AB'de tarım ürünleri dış rekabete karşı değişken vergilerle korunurken Türkiye'de gümrük vergileri ve fonlar deneme yanılma yöntemiyle belirlenmektedir. Bu uygulama üreticileri dış rekabete karşı yeterince koruyamamaktadır.'

7. 'AB'de tarım ürünlerine ilişkin OPD ve bu kapsamda kurumsal yapı ve organizasyonlar oluşturulmuş ve başarılı bir şekilde işletilmiştir. Politik uygulamaların finansmanı ise Birlik bütçesine bağlı EAGGF tarafından karşılanmakta yani finansman tek bir merkezden sağlanmaktadır. Türkiye'de ise tarıma müdahale farklı kurumlar kanalıyla olmakta, desteklemede görevli kurumlar tek ve merkezi olmayıp, desteklenen ürüne göre farklı olabilmektedir.'

8. 'AB'de destekleme harcamaları içerisinde hayvancılık sektörünün önemli bir payı olmasına rağmen, Türkiye'de hayvansal ürünlere uygulanan destekleme politikası istikrarlı bir şekle kavuşturulamamıştır.'

9. 'AB tarımsal ürünlerin pazarlamasında kooperatiflerin etkinliğinin artırılmasını hedeflemiş, Türkiye'de ise tarımsal kooperatifçiliğin desteklenmesi yönünde kapsamlı ve kalıcı politikalar oluşturulamamıştır.'

AB ile entegrasyonda en önemli konuların başında, Türk tarım politikasının Birliğin OTP'sine uyumudur. Türk tarım politikasının OTP'ye uyum çalışmaları Ankara Antlaşması ile başlamış ancak o yıllarda tam olarak OTP'nin esasları belirlenmediği için bu yükümlülük tam olarak sağlanamamıştır. 1973 yılında imzalanan Katma Protokol'de Türk tarım politikasının OTP'ye uyumunun 22 yıl sonunda gerçekleştirilmesi gerekliliği ortaya konmuş, ancak aradan geçen yıllarda Türkiye bu uyumu gerçekleştiremediği ve 1995 yılında taraflar arasında oluşturulan GB kapsamına tarım ürünlerinin dahil edilmemesi sonucu ile karşılaşmıştır (Eraktan 2001b, Ayyıldız vd 1997a).

Türkiye'nin OTP'ye uyum sağlaması oldukça zor görülmektedir. Bunun en önemli nedeni Türkiye'nin tarımsal yapısının bozuk oluşu ve uyum için gerekli mali kaynaklara sahip olmayışdır. Bu yüzden AB, Türkiye'ye mali kaynak sağlamalı ve MDAÜ'ye uygulamış olduğu SAPARD ve ISPA gibi entegre programlar kapsamında Türkiye'de dahil edilmelidir. Türkiye'nin içinde bulunduğu tarımsal sorunların yıllarca birikmiş olması bu sorunların çözümünü de güçleştirmektedir (Olgun ve Işın 1999).

Türkiye'nin OTP'ye uyumu, OTP'deki reformlar dikkate alınarak sağlanmalı yani uyum çalışmaları Birliğin klasik tarım politikası esaslarına göre değil, yeniden şekillenmiş tarım politikası ilkelerine göre olmalıdır. Ancak bunun kısa ve orta vadede gerçekleşmesinin zor olacağı ifade edilmektedir.

Türkiye'nin OTP'ye uyum çalışmalarını tamamlaması ve bu sisteme dahil olmasının, Türkiye'deki tarımsal yapının düzenlenmesi, üretim ve verimliliğin artırılması, tarımın daha rekabet edebilir bir sektör haline gelmesi ve nihayetinde bu kesimde çalışanların gelir seviyeleri üzerinde olumlu etkilerde bulunacağı beklenmektedir (Arıkbay 1992, Ayyıldız vd 1997a).

Türkiye'nin OTP'ye uyum çalışmaları özellikle Helsinki Zirvesi sonrasında hızlanmış ve gerekli uyum çalışmaları başlatılmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca KOB ve UP doğrultusunda bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar daha çok, arazi ve çiftçi

kayıt sistemi, hayvan ve bitki sağlığı konuları ve tarımsal yapıya ilişkin mevzuat çalışmaları doğrultusunda yoğunlaşmıştır (Uzunlu 2001).

‘Türkiye’nin OTP’ye uyum çalışmaları sadece tarımsal mevzuatı düzenleme üzerinde yoğunlaşmış, uygulama alanında ciddi çalışmalar başlatılamamıştır. Türkiye’nin IMF ile ilişkileri çerçevesinde yürüttüğü bazı çalışmaların Türk tarımının OTP’ye değil de sanki IMF’ye göre indekslendiği şeklinde bir imaj vermektedir. Uygulamaya konulan DGD, Şeker Kanunu ve Tütün Kanunu, Türkiye’de özellikle tarım kesimi tarafından yoğun olarak eleştirilmekte ve kimi çevrelerde IMF karşıtı görüşlerin oluşmasına neden olmaktadır. IMF ile Türkiye ilişkileri paralelinde yürütülen DGD sistemi, AB’de de uygulanmakta ancak bu sistem bir çok tarımsal destekleme politikaları ile birlikte işletilmektedir. Türkiye’de ise bu sistem için gerekli altyapı imkanlarının yetersizliğinin DGD’den beklenen yararları sınırlandıracağı ifade edilmektedir.’ (Özkaya vd 2001).

Daha öncede ifade edildiği gibi Birliğin genişlemesi OTP’deki reformların temel nedenlerinden birisidir. Çünkü aday ülkelerin tarımsal yapı ve politikalarının AB’den farklı oluşu bu ülkelerin OTP’ye uyumlarını güçleştirmekte ve Birlikte kaygıların oluşmasına neden olmaktadır. Birliğin 13 aday ülke ile birlikte yaşayacağı genişleme, Birliğin Avrupa Kıtası’nda yaratacağı istikrar ve refah için tarihi bir fırsattır. Tarihinde ilk kez bu kadar çok ülkenin katılımı ile gerçekleştireceği bütünleşme için uzun bir dönem boyunca hazırlık yapılmaktadır. 2004’te gerçekleşecek genişlemenin ilk dalgasında 10 MDAÜ AB’ye katılacak, ardından 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya’nın da katılımı ile AB ikinci genişleme dalgasını tamamlayacak böylece Türkiye’nin dışında diğer aday ülkelerle birlikte Birlik üye sayısını 27’ye çıkaracaktır (Anonim 2002b).

1990’larda Birliğin genişleme perspektifine giren eski Doğu Bloku ve Sovyet Cumhuriyetleri ile AB arasında kademeli olarak ‘Avrupa Antlaşmaları’ imzalanmıştır. Bu Antlaşmalar ile Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya ve Romanya ile AB arasında hukuki bağ kurulmuş ve bu ülkelerin tam üyelikleri ile sonuçlanacak süreç başlatılmıştır. Ancak Birliğin bu sürece girmesi kendi içindede bazı tartışmaların çıkmasına neden olmuştur.

Özellikle aday ülkelerin ekonomik durumlarının AB'den geri oluşu kaygıları arttırmış ve genişleme için acele edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir (Baldwin 1995).

AB genişleme çalışmalarında MDAÜ'ne daha fazla ağırlık vermektedir. Ancak Türkiye'nin AB'ye entegre olması Avrupa'da istikrar ve barış alanının hem genişlemesine hem de daha da güçlenmesine yol açacaktır. Bu yüzden Türkiye'nin Birliğe entegrasyonu tarihsel ve siyasi açıdan diğer aday ülkelere göre daha önemlidir. Bunun önemi dünyadaki gelişmelere paralel olarak artmaktadır (Kirişçi 2003).

Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde diğer aday ülkelerin Birlik ile olan ilişkilerinden en belirgin farkı, Türkiye'nin AB ile daha önceden bir ortaklık kurmuş olması ve henüz tam üyelik tarihi dahi alamamış olmasıdır. Bu durum diğer aday ülkelerin Birliğe entegrasyonunda daha avantajlı konumda olmalarına neden olmuştur.

Bazı ekonomik ve sosyal göstergeler açısından Türkiye ve diğer aday ülkeler karşılaştırıldığında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Anonim 2002a, Anonim 2002b, Anonim 2000b, Anonim 1999b).

1. Aday ülkeler arasında Türkiye en büyük yüz ölçüme sahip olan ülkedir.
2. Türkiye'nin stratejik önemi, Asya ve Avrupa Kıtası arasında köprü olması ve dünyanın en sorunlu bölgelerinden birisi olan Ortadoğu'ya komşu olması nedeniyle diğer aday ülkelere göre daha fazladır.
3. Nüfus itibari ile Türkiye aday ülkeler arasında en kalabalık olan ülkedir. Aynı zamanda Türkiye ve Slovakya dışında diğer aday ülkelerin hepsinde 1998-2015 yılları arasında nüfusun negatif yönde azalacağı beklenmektedir. Bu durum Türkiye'nin giderek yaşlanan AB içinde önemli bir emek faktörü oluşturacağı sonucunu çıkarmaktadır.
4. Türkiye, 2000 yılında 217.4 milyar Euro'luk GSYİH ile diğer aday ülkelere göre daha fazla bir değere sahiptir. Ancak nüfusunun fazla olması nedeniyle kişi başına düşen geliri diğer aday ülkelerinkinden daha düşüktür.

5. Türkiye makro ekonomik göstergelerin başında gelen enflasyon oranı bakımından bütün aday ülkelerden yüksek bir orana sahiptir.

6. Aday ülkelerin AB ile dış ticaret ilişkileri birbirlerinden farklı değerlere sahiptir. AB'nin dış ticaretinde %3.1'lik bir paya sahip olan Polonya'dan sonra en fazla paya sahip olan aday ülke % 2.5 ile Türkiye'dir.

7. Aday ülkelerin tarımsal yapıları ve politikaları incelendiğinde birbirleri ile farklı ve benzer yönlerinin olduğu görülecektir. Benzer özellikleri, yüksek tarımsal potansiyellerine rağmen üretim ve verimliliklerinin düşük oluşu, devam eden tarımsal yapı sorunları ve OTP ile bağdaşmayan politikaları şeklinde sıralanabilir. Bu ülkelerin tarımsal yapı ve politikalarının birbirlerinden farklı özellikler taşıması aralarındaki farklılıkları ortaya koymaktadır (Ardy 2000).

Türkiye ve diğer aday ülkelerin tarımsal göstergeleri karşılaştırıldığında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

1. Aday ülkeler arasında tarımın GSKD'deki payları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye, tarımın GSKD'deki payının en fazla olduğu ülkelere Bulgaristan (%21.1) ve Romanya'dan (%17.6) sonra bu oranın %16.1 olduğu üçüncü ülkedir. Aynı oranın en düşük olduğu aday ülkeler ise Malta (%2.8) ve Slovenya'dır (%3.8) (Anonymous 2003a).

2. Aday ülkelerin tarımsal istihdamları ortalaması %17.3 ile oldukça yüksek bir düzeydedir. Oysa bu oran AB ülkelerinde ortalama %5.0'dır. Türkiye'de ise aynı oran %43.4 olup, aday ülkeler arasında bu oranın en fazla olduğu ülkedir. Türkiye'den sonra tarımsal istihdamın en fazla olduğu ülkeler Romanya (%39.0) ve Bulgaristan'dır (%22.1). Tarımsal istihdamın en düşük olduğu ülkeler ise Malta (%1.5) ve Çek Cumhuriyeti'dir. (%5.5) (Anonymous 2003a, Bülbul ve Beşparmak 2002).

3. Tarımda kullanılan arazilerin toplam yüzölçümüne oranları aday ülkelerde birbirlerinden farklılık göstermekle birlikte genelde de yüksek bir orandadır. Örneğin

Romanya'da bu oran %62.1 ile aday ülkeler arasında en yüksek değere sahip iken bu oranın en düşük olduğu ülke %14.5 ile Kıbrıs'tır (Anonymous 2003a).

4. Aday ülkeler arasında tarımsal işletme büyüklükleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Estonya ortalama 20.1 ha ile en büyük tarım işletmesine genişliğine sahip iken en küçük tarım işletmesine ortalama 1.0 ha ile Malta sahiptir. Türkiye'de ise ortalama tarım işletmesi genişliği 5.9 ha olup sadece Bulgaristan, Kıbrıs ve Malta'dan daha büyük bir değere sahiptir. Tarımsal yapıya ilişkin aday ülkelerin sağlıklı bazı istatistiki bilgileri mevcut olup bunların farklı yıllara ait olması bu ülkelerin birbirleri ile mukayese edilmesini güçleştirmektedir. Eldeki verilerle bu ülkeler arasında özellikle eski komünist ülkelerdeki tarım işletmelerinin bazıları devlet çiftlikleri olup bunlar oldukça geniş arazilere sahiptir. Örneğin Bulgaristan'da 536 ha'lık ve Slovakya'da 306 ha'lık tarım işletmelerine rastlanmaktadır. Özellikle MDAÜ'de bu duruma sıkça rastlanmaktadır. Bu ülkelerde devlet çiftlikleri ve özel mülkiyete konu olan çiftliklerin işletme genişlikleri birbirlerinden farklıdır.

5. Aday ülkeler arasında toplam ihracatta tarım ürünleri payının en fazla olduğu ülke %25.7 ile Kıbrıs olup bu ülkeyi Litvanya (%11.4) ve Bulgaristan (%10.5) takip etmektedir. Türkiye'de ise toplam ihracatın %10.0'ını tarım ürünleri oluşturmakta ve bu ülkeler arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Aynı durum ithalat açısından da düşünüldüğünde Kıbrıs %11.7'lik oranla ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'de toplam ithalatı tarım ürünlerinin payı %4.6 olup, sadece Macaristan'dan daha yüksek bir değere sahiptir. Aday ülkeler arasında tarımsal ticarete ihracatın lehine olduğu ülkeler Türkiye, Bulgaristan, Kıbrıs, Macaristan ve Polonya olup diğer ülkelerde tarımsal ticarete ithalatın lehine bir durum söz konusudur. Yine Kıbrıs, Bulgaristan, Romanya, Malta ve bazı MDAÜ'nün tarım ürünleri ithalatında tahıllar ilk sırada yer almaktadır (Anonymous 2003a).

AB aday ülkeler ile ilgili 1998 yılından itibaren düzenli raporlar hazırlamaktadır. Bu raporlar aday ülkenin bir yıl içerisinde AB yolunda kat ettiği gelişmeleri göstermektedir. Gelişmeler o ülkenin UP ve KOB doğrultusunda ele alınmaktadır. Sonuç olarak

hazırlanan Komisyon İlerleme Raporunda aday ülkenin Kopenhag Kriterleri konusunda kaydettiği gelişmelerin altı çizilmektedir (Ceyhun ve Leloğlu 2000).

Birliğin 13 aday ülke için hazırlamış olduğu İlerleme Raporlarında genel olarak aşağıdaki konular ele alınmaktadır (Anonymous 2003b).

1. OTP'ye uyum konusunda atılmış olduğu adımlar yetersizdir.
2. Tarımsal yapının iyileştirilmesine yönelik köklü adımların atılması gerekmektedir.
3. Tarımsal destekleme sistemleri AB ile uyumlu hale getirilmelidir.
4. Tüketici sağlığı ve gıda güvenliği konusuna önem verilmelidir.
5. Hayvan ve bitki sağlığı konusunda daha duyarlı olunmalıdır.
6. Tarımsal mevzuat konuları yeniden gözden geçirilmelidir.
7. OTP reformları doğrultusunda çevre politikaları ile uyumlu tarımsal faaliyetlere ağırlık verilmelidir.

AB'nin genişlemesinde en önemli sorunlardan birisi, genişlemenin Birlik bütçesine getireceği mali yüküdür. Özellikle aday ülkelerin OTP'ye uyum çalışmalarında AB'den sağlayacakları mali yardımlar AB içinde endişelere yol açmaktadır.

OTP'ye uyum konusunda aday ülkelerin yapmış olduğu çalışmaların yetersiz olduğu AB'nce çeşitli şekillerde ifade edilmektedir. Ancak Türkiye'nin diğer aday ülkelerden, AB ile ilişkiler konusunda farklı konumda olması Türkiye'nin OTP'ye uyumunu bu ülkeler farklı kılmaktadır. Her şeyden önce Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getiremeyişi Birlik ile tam üyelik müzakerelerine başlayamamasına neden olmakta ve bu yüzden aralarında tarımında bulunduğu bir çok konu Türkiye ile AB arasında henüz müzakere dahi edilememiştir. Ancak diğer 12 aday ülkenin AB ile

başlatmış olduğu tam üyelik müzakereleri ve almış oldukları tam üyelik tarihleri bu ülkelerin OTP'ye uyumların da daha avantajlı konuma gelmelerine neden olmuştur.

Türkiye'nin tıpkı diğer aday ülkeler gibi Birlik ile başlatacağı tam üyelik müzakereleri ve alacağı tam üyelik takviminin Türkiye'de ki OTP'ye uyum konusunda atılan adımları daha da cesaretlendireceği bir gerçektir. Türkiye'nin Helsinki Zirvesi'ne kadar OTP'ye uyum konusunda ciddi adımlar atma gereğini bile duymaması buna bir örnek olarak gösterilebilir (Eraktan 2001a).

Ayrıca Türkiye'nin diğer aday ülkelerden farklı olarak AB ile imzalamış olduğu bir de GB belgesi ve süreci vardır. Daha öncede ifade edildiği gibi Türkiye'nin tarım ürünlerinin GB kapsamına alınmasının ön şartı olarak Türkiye'nin OTP'ye uyum zorunluluğu olduğu AB'ce ifade edilmiştir. Bu yüzden Türkiye'nin OTP'ye uyum konusunda atacağı adımlardan biriside GB'nin tamamlanmasıdır.

Özetle şunu belirtmek gerekir ki 12 aday ülke AB'ye tam üyelik için Türkiye'den daha yakın oldukları için OTP'ye uyumları da Türkiye'den daha hızlı gerçekleşecektir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki AB, OTP'den kaynaklanan giderlerini yeni üyeler için DTÖ görüşmelerine paralel olarak yavaş yavaş azaltacaktır. Bu yüzden bu ülkeler Birliğin fonlarından daha az faydalanacak ve OTP'ye uyum konusunda kendi imkanlarını daha da zorlamaları gerekecektir (Herok and Lotze 2000).

OTP'ye uyum konusunda aday ülkeler Roma Antlaşması'nda öngörülen klasik tarım politikası hedeflerine göre değil, reformlar sonucu yeniden şekillenen OTP'ye göre adımlar atmak zorundadırlar. Yani, bu ülkelerin tarım politikalarını, hayvan sağlığı, bitki sağlığı ve tüketici sağlığı konularında daha duyarlı, çevre ile uyumlu tarımsal faaliyetler ve kırsal kalkınma gibi alanlarda yoğunlaştırmaları gerekmektedir.

5. 2. Sonuç

AB dünyadaki en büyük siyasi ve ekonomik yapılanmadır. Birliğin ilk oluşumu yönünde atılan adımlar bir takım ekonomik ve siyasi nedenlere bağlı olarak gelişmiştir.

Ancak bu nedenlerin içerisinde en etkili olanı Avrupa'da yeniden savaşların çıkmasını önlemek fikri olmuştur. Çünkü I. ve II. Dünya Savaşları'nın ağır faturası Avrupalı ulusları ve devletleri oldukça derinden etkilemiştir. Zaten Birliğin ilk temellerinin savaşın iki temel hammaddesi olan kömür ve çelik sektöründe ki üretimin kontrol altına alınması ve uluslarüstü bir otoriteye devredilmesi buna açık delil teşkil etmektedir.

Fransa ve Almanya'nın öncülüğünde 1951 yılında gerçekleştirilen AKÇT'ye Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve İtalya'nın da katılımıyla Avrupa'da ilk kez II. Dünya Savaşından sonra bu denli kapsamlı bir organizasyonun oluşması sağlanmıştır. Aradan geçen yıllar AKÇT'de ki başarılı gelişmeleri de birlikte getirmiş ve ekonominin diğer sektörlerini de kapsayan daha geniş katılımlı yeni bir topluluk olan AET'nin 1958 yılında kurulması sağlanmıştır. Roma Antlaşması ile oluşturulan bu Topluluğa ilaveten atom enerjisinden barışçıl amaçlı yararlanmak için EURATOM'da aynı yılda yine aynı antlaşma ile oluşturulmuştur. Böylece üç Topluluk ve altı üyeli oluşumun temelleri atılmıştır.

Aradan geçen yıllarda Avrupa'da bu ülkelerin kendi aralarında savaşların çıkması önlenmiş, ekonomik ve siyasi alanlarda büyük gelişmeler sağlanmış, yeni ülkelerin katılımı ile Birlik güçlenmiş ve böylece AB'nin oluşum nedenlerinin haklılığı ve geçerliliği de ortaya çıkmıştır.

AT oluşumunun ilk yıllarında dünyada pek fazla revaçta değildi. Hatta bu oluşuma İngiltere olmak üzere bazı çevreler karşı çıkmaktaydı. Ancak daha sonraki dönemlerde Topluluk güçlenmesine devam etti ve başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin ilgisini çekmeye devam etmiştir. Topluluğun altı üyeli yapısının sürekli bir genişleme içerisinde olacağı Roma Antlaşması'nda ifade edilmiştir. Bu Antlaşmanın 237. Maddesi ' Her Avrupalı ülke Topluluğa katılmak için müracaat edebilir.' ibaresi buna delil teşkil etmektedir. Ancak o yıllarda Avrupa'nın içinde bulunduğu durum ve Topluluğun yapısı genişleme perspektifini daraltmaktaydı. Soğuk savaş döneminde Avrupa Kıtası, Demir Perde ile ikiye bölünmüş ve Sovyetler Birliğinin öncülüğünde oluşturulan Komünist Bloku ülkeleri ile Batı Avrupa Ülkeleri arasında siyasi ve ekonomik ilişkiler oldukça sınırlı kalmıştır. Bu nedenle Topluluğun

genişleme gündeminde uzun yıllar bu blokun ülkeleri gündeme gelmemiştir. Ayrıca Topluluk o yıllarda genişleme için yeterince kurumsal yapı, ekonomik ve siyasi güce sahip değildi. Bu yüzden 1973 yılına kadar Toplulukta herhangi bir genişleme gerçekleşmemiştir.

Bu tarihte, daha önce müracaatı çeşitli nedenlerle kabul edilmeyen İngiltere ile birlikte Danimarka ve İrlanda'nın katılımı Topluluk üye sayısını dokuza çıkarmış ve böylece ilk genişleme gerçekleşmiştir. Daha sonra Akdeniz Bölgesi'nin zengin tarımsal potansiyeli Topluluğun genişlemede yönünü bu bölgeye çevirmesinde etkili olmuştur.

AT ikinci ve üçüncü genişleme dalgasını bu bölge ülkelerinden 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında İspanya ve Portekiz ile gerçekleştirmiş ve üye sayısını on ikiye çıkarmıştır. Sürekli olarak siyasi ve ekonomik yönden güçlenen Topluluk son genişlemesini 1995 yılında İsveç, Avusturya ve Finlandiya'nın katılımı ile sağlamıştır.

AT 1970'li yıllardan günümüze kadar gerçekleştirdiği genişlemelerinde kapsamlı sorunlarla karşılaşmamıştır. Bunun nedeninin ortak çıkarların üye ülke çıkarlarının üzerinde tutulduğu bir politika izlenmesidir. Topluluk bu süre içerisinde gerçekleştirmiş olduğu zirve toplantılarında, almış olduğu kararlarda ve hukuksal düzenlemelerinde genişlemenin yaratacağı tüm gelişmeleri enine boyuna tartışmış ve gerekli önlemleri almıştır.

1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bu ülkeye ekonomik ve siyasi yönden bağlı olan Doğu Bloku ülkelerinde demokratikleşme süreci başlamıştır. Birliğin hemen yanı başında olan bu ülkelerdeki gelişmeler AB'ce yakından takip edilmiş ve bunlar ile AB arasında 'Avrupa Anlaşmaları' imzalanmıştır. Böylece AB MDAÜ ve bağımsızlığına kavuşan eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ileride bu ülkelerin AB'ye tam üyeliklerini sağlayacak hukuki ve siyasi süreci başlatmıştır. Böylece Avrupa kıtasındaki barış teminat altına alınmış ve bu ülkelerden Birlik ülkelerine doğru oluşacak kaçak işçi ve göçmen dalgasının da önüne bir nebze geçilmiştir.

AB 1993 yılında gerçekleştirdiği Kopenhag Zirvesi ile yeni bir genişleme stratejisi ortaya koymuş ve genişlemede esas alınacak siyasi ve ekonomik kriterleri belirlemiştir. Bu kriterlerin yerine getirilmesi halinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 13 aday ülkenin Birliğe katılımının gerçekleştirileceğini deklare etmiştir. 1997 yılında gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi ile bunu teyit etmiş ve 1999 yılında ki Helsinki Zirvesinde Türkiye, Malta, Kıbrıs, Estonya, Letonya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Polonya'nın Birliğe tam aday ülke olduğunu ilan etmiştir. Böylece AB tarihinde yaşanacak en kapsamlı genişlemenin de sonuna yaklaşılmıştır. Bu ülkelerden Türkiye hariç, Bulgaristan ve Romanya ile 2007 yılında diğer aday ülkeler ile de 2004 yılında Birlik bir entegrasyona gideceğini açıklamıştır.

Birliğin genişlemede bu ülkelere tanıması olduğu ekonomik ve siyasi imtiyazları Türkiye'ye de tanınması gerekmektedir. Çünkü Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği daha fazla Avrupa Kıtası ve dünya barışına katkıda bulanacaktır. Türkiye Asya Kıtası ve Ortadoğu'ya yakınlığı, genç nüfus potansiyeli, zengin kaynakları ve Müslüman kimliği ile Birliğin bölgesel güç yerine global bir güç olmasını da sağlayacaktır.

Türkiye'nin AB macerası 1959 yılında AET'ye müracaatı ile başlamıştır. O yıllarda Türkiye'nin dışa açılmak istemesi, ihraç ürünleri için sürüm olanakları sağlama zorunluluğu, Türkiye'nin batı dünyası içerisinde yer alması gereği gibi düşünceler dönemin hükümetinin AET'ye müracaatında etkili olmuştur. Ancak asıl neden olarak Yunanistan'ın Türkiye'den önce AET'ye katılmak için müracaatta bulunması gösterilebilir. Türkiye ve Yunanistan'ın AET'ye katılmak için başvurusu o yıllarda pek tanınmayan AT'nin da prestijini arttırmıştır.

Türkiye ile AT arasında 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile bir ortaklık kurulmuş ve ilişkiler bu antlaşma çerçevesinde sürdürülmüştür. Anlaşmanın temel amacı Türkiye'nin ileride Birliğe tam üye olmasını sağlamak şeklinde ifade edilmiştir. Ancak bu amaçların yanı sıra, Türkiye'ye mali yardımlar yapılması, taraflar arasındaki ilişkilerin aralıksız ve dengeli bir biçimde sürdürülmesi, Türk vatandaşları ile Topluluk vatandaşları arasında sıkı bağlar kurulması ve Roma Antlaşması'ndaki barış ve hürriyet

ülküsünün birlikte paylaşılması da antlaşmanın amaçları arasında gösterilmektedir. Ankara Antlaşması'nın belki de en önemli özelliği bu anlaşmanın hükümlerinin yerine gelinceye kadar yürürlükte kalacak olmasıdır. Böylece fesih hükmü taraflara verilmeyen ve tam üyelik ile sonuçlanacak bu antlaşma Türkiye tarihindeki en önemli antlaşmalardan birisi olarak gösterilebilir.

Ankara Antlaşması Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini üç dönemde öngörmüştür. Birinci dönem 1964-1973 yılları arasında süren ve AB'nin tek taraflı ödünler verdiği bir dönem olmuş ve Hazırlık Dönemi olarak nitelendirilmiştir. İkinci dönem 1973-1995 yılları arasında sürmüş ve AB ile birlikte Türkiye'nin de karşılıklı ödünler verdiği ve Geçiş Dönemi, üçüncü ve son dönem ise 1995 yılında başlamış olan GB dönemidir.

6 Mart 1995 tarihinde imzalanan GB Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde belki de en fazla tartışılan konu olmuştur. Bu tarihte, " Türkiye 1973 yılında ki Katma Protokolde 22 yıl sonunda gümrük tarifesini Topluluk gümrük tarifesine uydurur." şeklinde ki ifadenin gereklerini yerine getiremeden başka bir deyişle AB'ye hazırlıksız bir şekilde yakalanmıştır. GB belgesinin hukukiliği o günden beri Türk kamuoyunda sürekli olarak tartışılmış ve Türkiye'nin ciddi ekonomik kaybına neden olduğu çeşitli uzmanlar tarafından ifade edilmiştir. Şimdilerde hükümet çevreleri bu belgenin yeniden ele alınması için AB ile GB'nin yeniden müzakere edileceğini beyan etmişlerdir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda atmış olduğu adımlar Türkiye'deki siyasi gelişmelere paralel olarak dalgalı bir seyir izlemiştir. Siyasi istikrarsızlıklar Türkiye'nin Avrupa Birliği yolundaki kararlı adımlarını sürekli engellemiş ve AB'ye karşı inandırıcı bir tutum izlenmemesine neden olmuştur. Ancak Birliğinde Türkiye'ye karşı tutumu 1959'dakinden farklı boyutlara ulaşmıştır. Kendi popüleritesinin artması ve yeni aday ülkelerden, Türkiye'den almak istediği bazı şeyleri örneğin tarımsal ürünleri temin etmesi ile Türkiye'ye karşı bazen çifte standartlı davranmıştır. Mesela genişlemede diğer aday ülkelerin Kopenhag Kriterlerine uyum konusundaki başarısızlıklarını görmemezlikten gelmesi, onlara karşı daha kapsamlı yardım programları düzenlemesi ve Türkiye'ye söz vermiş olduğu 4. Mali Protokoldeki 600 milyon Euro'yu dahi ödemiş olması bunlara örnek teşkil etmektedir.

Türkiye'nin son yıllarda özellikle 1995 yılından sonraki dönemlerinde AB'ye tam üyelik konusunda daha tutarlı ve istekli davrandığı gözlenmiştir. 1995 yılında gerçekleştirilen GB'nin çiftçi, esnaf, sanayici vb. gibi çevrelerde yarattığı hayal kırıklığı bu çevrelerin AB ile Türkiye ilişkilerini sorgulamalarına neden olmuştur. Medyanın da gelişmesi ile birlikte Türkiye'nin AB ile ilişkileri yaygın bir şekilde kamuoyunca tartışılmış ve Ankara'nın AB politikalarında artık sürekli sorgulandığı bir dönem başlamıştır. İktidara gelen hükümetler artık sürekli tartışılan bu meseleler konusunda daha dikkatli davranır olmuş, Türk halkının AB'ye katılma konusunda büyük çoğunlukla olumlu görüşler bildirmesine paralel daha dinamik politikalar sergilenmiştir.

1999 yılı Türkiye'nin AB yolundaki en önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. Çünkü bu tarihten sonra Türkiye artık AB'nin tam aday ülkesi olmuş ve diğer 12 aday ülke ile aynı şartlarda değerlendirilerek tam üye yapılacağı AB'ce ifade edilmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye hummalı bir şekilde AB yolunda adımlar atmış, gerekli yasal düzenlemeleri özellikle anayasal reformları gerçekleştirerek ve AB'den tam üyelik müzakerelerine başlama tarihi alma konusunda oldukça ısrarlı politikalar izlemiştir. Ancak Birlik Türkiye'deki yasal düzenlemeleri olumlu karşılaması ile birlikte uygulama alanındaki yetersizlikleri sürekli olarak Türkiye'ye bildirmiştir. 2004 yılında tam üyelik müzakerelerine başlayabileceği ifade edilen Türkiye'nin bu tarihi aldıktan sonra daha ciddi reformlar yapabileceği ve beklenenden de daha kısa bir sürede AB'ye tam üye olabileceği söylenebilir.

AB'ye Türkiye'nin tam üyeliği önünde elbette sadece siyasi engeller yoktur. Özellikle Türkiye'nin ekonomik yapısı, göz önünde tutulması gereken en önemli faktörlerden birisidir. Ekonomisi Birliğin gerisinde olan bir Türkiye'nin zaten nüfusu ile AB'de siyasi bir güç olması endişesi ile birlikte birde ekonomik bir kambur olarak AB'nin sırtında olması AB'ce kesinlikle istenmeyecek bir durumdur. Bu yüzden Türkiye'nin ekonomik sorunlarını çözmesi aynı zamanda AB'ye tam üyelik konusunda atılan adımları güçlendirecektir. Türkiye'de ekonominin bütün sektörlerinde önemli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar Türkiye'nin 1987 yılında AB'ye yapmış olduğu tam üyelik müracaatının AB'ce değerlendirildiği Avis Raporu'nda da ifade edilmiştir. Buda

göstermektedir ki Türkiye'deki sadece siyasi değil ekonomik gelişmelerde AB'ce yakından takip edilmektedir.

Türkiye ekonomisindeki sektörel yapı, AB ve Türkiye ilişkilerini yakından ilgilendirmektedir. Bu sektörlerin başında da tarım sektörü gelmektedir. Türkiye'nin AB'den farklı olan tarım politikası ve yapısı taraflar arasındaki ilişkileri belirlemede oldukça önemli olmuştur. Bu farklılık AB'ce defalarca Türkiye'ye bildirilmiş ve önlemler alınması konusunda sürekli olarak Türkiye uyarılmıştır. Çünkü AB'den farklı olan bir tarım politikası farklı tarımsal yapıyı ve sorunları doğuracak bu ise AB'ye ilave mali yükler getirecektir.

Birliğin tarımda bir ortak politika oluşturma düşüncesi çeşitli nedenlere dayanak ortaya konmuştur. Bu nedenler; tarımda dışa bağımlılığı önlemek, Birliğin gıda maddeleri ihtiyacını gidermek ve bu kesimde çalışanların yaşam standartlarını yükseltmek şeklinde sıralanabilir. Bu amaçlar doğrultusunda Roma Antlaşmasının 39. Maddesinde OTP'nin amaçları sıralanmış ve bu amaçlara ulaşılabilmesi için gerekli çalışmalar başlatılmıştır.

Topluluğun ilk oluşturulduğu dönemlerdeki tarımsal sorunları ile günümüzdeki tarımsal sorunları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar kendisini tarımsal yapıda, üretimde, verimlilikte ve yaratılan katma değerde kendisini göstermekteydi. Topluluk, tarımsal sorunların çözümünde yapısal düzenlemelere öncelik vermiştir. Altı üyeli AT'da tarımsal işletmelerin büyütülmesi, ideal tarım işletmelerinin boyutlarının tespiti ve tarımsal nüfusun azaltılması için bir takım reform niteliğinde kararlar alınmıştır. Topluluk tarımında ilk ciddi reform Mansholt Planı olarak adlandırılan reform paketi ile ele alınmış, tarım işletmelerinin büyütülmesi ve tarımsal nüfusun azaltılması için gerekli tedbirler alınmıştır. Bu radikal reformlar Avrupa'da kimi çevrelerde eleştirilmiş hatta imkansız görülmüş ancak sonuçta istenilen hedeflere ulaşılmıştır. Bunda Birliğin kararlı tutumu ve sorunların temelinde yatan tarımsal yapının düzeltilmesi fikri oldukça etkili olmuştur.

OTP, AB'nin üye ülkeler arasında müşterek uyguladığı politikalarından birisidir. Diğer ortak politikalarda olduğu gibi tarımda da üye ülkeler kendi yasama yetkilerinin bir kısmını AB organlarına devretmiş ve Birliğin çıkarlarını kendi çıkarlarının üzerinde gören bir anlayışla konuyu ele almıştır.

OTP temelde üç prensiple uygulanmaktadır. Bunlar; ortak bir pazarın kurulması, ortak mali sorumluluk ve topluluklar tercihi sistemidir. Bu üç prensip çerçevesinde sürdürülen tarımsal politika AB'de başarılı bir şekilde uygulanmış ancak beraberinde yeni sorunları da Birliğin genişlemesi ile birlikte getirmiştir. Bu sorunların özünde üretim artışları sonucu oluşan stokların eritilemeyişi ve bütçeye getirdiği mali yükler yatmaktadır. Bu nedenle AB, tarımda sürekli olarak bir dizi reformlar yapma gereği hissetmiştir. Birliğin uygulamış olduğu tarım politikasında ayrıca dünya ticaretinde yaşanan gelişmeler, çevre konuları, tüketici sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı gibi konularda reformların oluşmasında etkili olmuştur. OTP'de daha önceleri Mansholt Planı ve Tek Avrupa Senedi ile ele alınan düzenlemeler yaşanan gelişmelerle birlikte yeniden ele alınmıştır. Birliğin son yıllarda tarım politikası alanlarda yaptığı reformların temel nedenleri şu şekilde sıralanabilir;

1. OTP uygulamaları sonucu, tarımında üretimin artması ve bunun sonucunda stokların oluşması ve bu stokların eritilemeyişi ile birlikte Birliğin bütçesine getirdiği ilave mali yükler.
2. Özellikle Deli Dana Hastalığı'nın baş göstermesi sonucu, Avrupa'da artan tüketici sağlığı, hayvan ve bitki sağlığı konularında duyarlı bir kamuoyunun oluşması.
3. Tarımsal üretimin artmasına neden olan, kullanılan gübre, ilaç vb. girdilerin çevreye zarar vermesi ve tarım dışında kalan ormanlık ve yeşil alanların bundan olumsuz etkilenmesi ile birlikte çevre bilincinin artması.
4. Birliğin tarımsal ürün stoklarını eritmek için kendi üreticisine yapmış olduğu ihracat desteklemeleri ile birlikte dünya piyasasına sürülen tarımsal ürünlerin başta ABD olmak

üzere üçüncü ülkelerin tarımsal ticaretinde yarattığı daralmalar ve konunun DTÖ gündemine taşınması.

DTÖ görüşmelerinde, AB'nin kendi üreticisini yüksek oranda koruduğu, bunun ise ABD ile birlikte diğer ülkelerin tarımsal ticaretini olumsuz etkilediği şeklindeki yoğun eleştirilerine ve baskılarına dayanamayan AB, DTÖ Tarım Antlaşması'nda tarımsal desteklemeleri azaltacağını kabul etmiştir.

5. AB'nin genişlemesi ile birlikte Birliğe katılan ülkelerin farklı tarımsal yapı ve politikalarının olması.

Görüldüğü üzere AB tarımda, son yıllarda ciddi reformlar yapmaya başlamış ve dünya ticaretine uyum sağlama yoluna gitmiştir. Bilindiği üzere Birliğin tarımsal ürün fiyatları dünya fiyatlarının üzerinde bir seyir takip etmiş ve yıllarca kendi üreticisi prelevman gibi sistemlerle korumaya çalışmıştır. Son yıllarda yaşanan gelişmeler AB'nin tarımsal desteklemelerini azaltacağını şeklinde olsa da yinede Birlik çiftçisini yüksek oranlarda korumaktadır.

Daha öncede ifade edildiği gibi Türkiye'nin AB'ye tam entegrasyonu önündeki en büyük engellerden birisi de tarım sektörüdür. Birliğin OTP'si ile Türkiye'nin uyguladığı olduğu tarım politikalarındaki farklılıklar tarım yapı, üretim, verimlilik ve çiftçi gelirlerinin birbirlerinden farklı olması sonucunu doğurmuştur.

Türkiye'nin tarımsal nüfusunun fazlalığı, tarım işletmelerinin küçük, parçalı, dağınık ve fazla oluşu ve tarımsal desteklemelerin popülist bir yaklaşımla ele alınması Türk tarım politikasının OTP'ye uyumunu güçleştirmektedir. Birikmiş tarımsal sorunlarını kısa ve orta vadede çözmesi ve OTP'ye uyum sağlaması imkansız olan Türk tarım politikasının bu uyumu gerçekleştirmesi için Birliğin mali yardımlarına ihtiyaç duymaktadır. AB'nin de tarımsal desteklemeleri azaltacağı şeklindeki DTÖ'ye yapmış olduğu taahhütlerde dikkate alınırsa Türkiye'nin kendi çabalarını daha da etkinleştirmesi gerekmektedir.

Özellikle 1999 yılından sonra AB'ce Türkiye için hazırlanan KOB'da öngörülen kısa ve orta vadeli tarımsal hedefler ve Türkiye tarafından hazırlanan UP doğrultusunda Türkiye tarımda bir takım önlemler almıştır. Ancak bu önlemlerin Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanan yasal düzenlemelerden ileri gitmediği bilinmektedir. Arazi kayıt sistemi, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı konuları, yine hayvan ve bitki kimlik sistemlerine ilişkin birtakım yasal düzenlemeler yapıldıysa da bunlar uygulama alanına fazla taşınmamıştır.

Türkiye'nin OTP'ye uyum için ayrıca GB'yi de tamamlaması gerekmektedir. Zaten bu anlaşma Türkiye'yi diğer aday ülkelerin AB ile ilişkilerinden ayıran önemli bir unsur olduğu bilinmektedir. Ayrıca Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerine dahi başlamamış oluşu Türkiye'deki OTP'ye uyum çalışmalarını yavaşlatmakta, buna ilaveten ekonomisindeki bozukluk ve IMF'ye bağımlılık nedeniyle izlenen tarımsal politikalar Türkiye'nin OTP'ye uyum çalışmalarını daha da güçleştirmektedir. Buna örnek olarak DGD sisteminin altyapısı olmadan IMF direktifleri sonucu Türkiye'de uygulanması örnek gösterilebilir.

Türkiye bilindiği üzere 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi sonucunda 12 aday ülke ile birlikte Birliğe tam aday ülke konumunu elde etmiştir. Türkiye'nin dışındaki diğer aday ülkelerin tarımsal yapıları ve politikaları da gerek birbirlerinden gerekse AB'den farklılık göstermektedir. Bu farklılıkları anlamak için bu ülkelerin tarımsal yapı ve politikalarının ortaya konması gerekmektedir.

Birliğe aday ülkelerden Malta, Türkiye ve Kıbrıs dışındakiler 1990'lardan sonra AB ile ilişki kurmuşlardır. Bu ülkelerden Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, eski demir perde ülkeleri, Estonya, Letonya, Litvanya dağılan Sovyet Cumhuriyetleri, Slovenya ise dağılan Yugoslavya Cumhuriyeti'dir. Yani bu 10 ülke MDAÜ olarak nitelendirilmekte ve hepsi uzun yıllar komünist bir rejimle edilmekteydi. Bu yüzden bu ülkelerin tarımsal yapı ve politikaları komünizmin etkisinde kalmıştır. Tarımda devlet çiftliklerinin olması ve bunların diğer işletmelere göre oldukça büyük olması, tarımsal kooperatiflerin devlet güdümlü olması, pazar

organizasyonlarındaki yetersizliklerin olması gibi bazı özellikleri komünist tarımın özelliklerini yansıtmaktadır.

Aday ülkelerin tarımsal üretim ve verimliliklerinin AB'den farklı olmasının altında yatan temel neden bu ülkelerdeki tarımsal yapıdan kaynaklanmaktadır. Birliğin bu ülkeler için hazırlamış olduğu ilerleme raporlarında tarımlarına ilişkin bazı konuların altı çizilmiş ve önlemler alması gerekliliği ortaya konmuştur. Bunlar;

1. Pazar organizasyonlarındaki yetersizlikler.
2. Bozuk tarımsal yapı.
3. Hayvan ve bitki sağlığı konularındaki yetersizlikler.
4. OTP'na uyum konusundaki politik araçların eksikliği.
5. Gerekli altyapı ve destekleme politikalarının yansızlığıdır.

Kısaca AB Türkiye dahil olmak üzere bütün aday ülkelerin OTP'ye uyum çalışmalarını yetersiz görmekte ve bu ülkelerin önlemler alması gerektiğine işaret etmektedir. Ancak Türkiye'nin dışında diğer 12 aday ülkenin AB'ye 2004 ve 2007 tarihlerinde tam üye olacakları bilinmektedir. Böylece tam üyelik tarihi kesinleşmiş bu ülkelerin OTP'ye uyumları konusunda Türkiye'den daha şanslı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu kadar kısa sürede aday ülkelerin OTP'ye uyum sağlamaları imkansızdır. Tam üye olduktan sonra AB'nden alacakları mali ve siyasi yardımlar ile bu ülkeler Birliğin tarımına daha kolay entegre olacaklardır.

Türkiye'nin OTP'ye uyumu için AB ile başlatacağı tam üyelik müzakereleri ile önemli bir mesafe kat edebilir. Böylece Türkiye'nin OTP'ye uyum konusu Türkiye ve AB'nin yetkili organları arasında müzakere edilebilir ve gerekli tedbirler alınabilir. Türkiye aday ülkeler arasında en geniş coğrafya ve nüfusa sahip ülkedir. Bunu bir avantaj olarak kullanabilir. Türkiye'nin AB ile entegrasyonu için öncelikle Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin yerine getirilmesi gerekmektedir. Son zamanlarda yapılan çalışmalar ile

bu konuda önemli mesafeler alınmıştır. Eğer Türkiye AB'ye tam üye olursa Türk tarımı daha modern ve gelir getirici bir sektör haline gelir.

Ancak Türkiye AB trenini daha önceden olduğu gibi şimdide kaçırırsa hem 27 üyeli bir AB'yi hem de Türk insanını bu konuda bir daha ikna etmesi zor görülmektedir. Türkiye'nin AB'ye tam entegrasyonu ile toplumsal refah düzeyinin artacağı ve tarım kesiminin bundan en faydalı kesim olacağını söylemek mümkündür. Çünkü Türk tarımı bundan zaten daha kötü bir durumda olamazdı. IMF kısılcığında sıkışmış olan Türk çiftçisi AB ile mutlaka bu darboğazı aşacaktır.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1995. Tarım-İş Ondördüncü Genel Kurul Çalışma Raporu 1992/1995. Türkiye Orman, Topraksu, Tarım ve Tarım Sanayii İşçileri Sendikası, 300 s., Ankara.
- Anonim, 1999a. Helsinki'ye giden yol. Güncel Haber, 3, 1-2.
- Anonim, 1999b. Axis 2000 Büyük Ansiklopedi. Milliyet Hachette, Doğan Kitapçılık, 415 s., Paris.
- Anonim, 2000a. Genişleme için yeni bir ivme. Güncel Haber, 13-14, 1-2.
- Anonim 2000b. Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde AB Ülkeleri ve Diğer Aday Ülkeler Karşısında Türkiye'nin Durumu. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. Yayın No: 202, 177 s., Ankara.
- Anonim, 2001. AB'ye üyelik tarımdan geçer. Türk-Koop, 343, 8-9.
- Anonim, 2002a. Avrupa Birliği Tarım Politikası 'Avrupa'da Yenilenme ve Türkiye'ye Etkisi'. www.kobinet.org.tr/kosgebabm/yayinlar/tarim.html.
- Anonim, 2002b. Avrupa Birliği genişlemesi 'Tarihi Bir Fırsat', www.kobinet.org.tr/kosgebabm/yayinlar/genisleme/html
- Anonim, 2002c. Avrupa Birliğine Aday Ülkeler Kıyaslama Raporu. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. Yayın No: 220, 59 s., Ankara.
- Anonim, 2003. 2002 Kopenhag kararları. Güncel Haber, 29, 1-2.
- Anonymous, 2003a. www.europa.eu.int/comm/agriculture/external/enlarge/index.en.htm
- Anonymous, 2003b. www.europa.eu/comm/enlargement/report/2002/pl-enpdf
- Aral, S. ve Cevger Y., 2002. Avrupa Birliği ortak tarım politikasına uyum sürecinde Türkiye hayvancılığında alınması gereken önlemler. Türk-Koop Ekin, 21, 18-33.
- Ardy, B., 2000. EU Enlargement and Agriculture: Prospect and Problems 2000, South Bank European Papers, European Institute, No: 4.
- Arıkbay, C., 1992. Avrupa Topluluğuna Tam Üyeliğin Türkiye'nin Tarımsal Ürünler Üretimi, Fiyatları ve Dış Ticaretinde Yaratacağı Olası Değişmeler, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, No: 479, 101 s., Ankara.
- Aytüre, S., 1995. Gümrük Birliği'ne çeyrek kala. Tarım ve Köy, 101, 9-10.
- Aytüre, S., 2002. Küreselleşen dünyada Avrupa Birliği'ne girerken Türk tarımı. Türktarım, 143, 15-17.
- Ayyıldız, T., 1975. Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 434, 38 s., Ankara.
- Ayyıldız, T., 1992. Tarım Politikası Genel Politikalar ve Türkiye'de Durum. Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 620, 283 s., Erzurum.
- Ayyıldız, T., 1994. Doğu Anadolu'da Hayvancılığın Gelişmesinde Model Arayışları. Atatürk Üniv. Ziraat Fak. ve Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği (Panel), Erzurum.
- Ayyıldız, T., 1995. Varlık içinde yokluk çekiyoruz. Türkiye Gazetesi, 14 Temmuz 1995, s. 15.
- Ayyıldız, T., Açikel S., Keskin A. ve Atsan T., 1997a. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 850, 198 s., Erzurum.

- Ayyıldız, T., Korkmaz F. ve Peker K., 1997b. Avrupa Birliği'ne uyum açısından Türkiye'de tarımsal işletme alanının sınıflandırılması esasları. Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bil. Dergisi, 11 (3-4), 95-103.
- Baldwin, R. E., 1995. The Eastern enlargement of the European Union. *European Economic Review*, 39, 474-481.
- Beard, N. and Swinbank A., 2001. Decoupled payments to facilitate CAP reform. *Food Policy*, 26, 121-145.
- Bozkurt, V., 2001. Avrupa Birliği ve Türkiye Siyasal Kurumlar Çıkar Grupları Kamuoyu Ortaklık Belgeleri. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 177, 455 s., Bursa.
- Bülbül, M. ve Beşparmak F., 2002. Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin tarımsal yapılarının karşılaştırılması. *Türk-Koop Ekin*, 21, 6-17.
- Ceyhan, O. ve Leloğlu D., 2000. Avrupa Birliği Yolunda Türkiye İçin Brüksel El Kitabı. Aksoy Yayıncılık, 167 s., İstanbul.
- Çadırcı, H., 1995. Gümrük Birliği ve Türkiye'ye etkileri. *Tarım ve Köy*, 101, 6-8.
- Deniau, J.F. ve Druésne, G., 1990. Ortak Pazar. İletişim Yayınları, Press Universitaires de France, 129 s., İstanbul.
- Engindeniz, S., 2002. AB ve Türkiye'de tarım işletmelerinin sayı ve arazi genişliklerindeki değişimler. *Türktarım*, 143, 28-35.
- Eraktan, G., 2001a. Avrupa Birliği ile ilişkiler çerçevesinde tarımda yeniden yapılandırma gereği. Milli Produktivite Merkezi (Tarım Kesiminde Yapısal Düzenlemelere Yol Açan Ulusal ve Uluslararası Gelişmeler Paneli), Ankara.
- Eraktan, G., 2001b. Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası. Uzel Yayınları. 182 s., Ankara.
- Eraktan, G., 2002. Ortak Tarım Politikası, Avrupa Toplulukları Araştırma Uygulama Merkezi Uzmanlık Programı, Ankara.
- Fogg, K., 1999. Taviz yok. *Güncel Haber*, 3, 2.
- Herok, C. A. and Lotze H., 2000. Implications of an EU enlargement under a new common agricultural policy. *Journal of Policy Modeling*, 22 (6), 661-690.
- İyibozkurt, E., 1994. Türkiye-AT Gümrük Birliği. Ezgi Kitabevi Yayınları. 91 s., Bursa.
- Karluk, R., 1998. Avrupa Birliği ve Türkiye. Beta Yayınları No: 780, 688 s., İstanbul.
- Kılıç, R., 2002. Türkiye AB İlişkileri ve Gümrük Birliği Ekonomik Entegrasyon Teorisi Gümrük Birlikleri Teorisi. Siyasal Kitabevi, 325 s., Ankara.
- Kirişçi, K., 2003. 1993 Kopenhag Zirvesi'nden 2002 Kopenhag Zirvesi'ne genişleme. *Güncel Haber*, 29, 1.
- Manisalı, E., 1998. Türkiye-Avrupa İlişkileri. Çağdaş Yayınları, 191 s., İstanbul.
- Manisalı, E., 2001. Türkiye-AB ilişkileri, İleri, 2, 50-57.
- Olgun, A. ve Işın F., 1999. Tarım Politikaları ve Tarım Sektörü Açısından AB ve Türkiye. Ege Üniv. Ziraat Fak. Yay. No. 535, 95 s., İzmir.
- Olhan, E., 2000a. Avrupa Birliği'nde tarımsal yapı ve Türkiye ile karşılaştırılması-1, *Türk-Koop Ekin*, 13, 14, 8-12.
- Olhan, E., 2000b. Avrupa Birliği'nde tarımsal yapı ve Türkiye ile karşılaştırılması-2, *Türk-Koop Ekin*, 14, 8-12.
- Olhan, E., 2002. Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'na uyumu. *Türktarım*, 143, 22-27.
- Özbilgin, N., 1995. Avrupa Topluluğu tarım ürünleri dış ticaret politikası. *Tarım ve Köy*, 101, 19-23.

- Özgan, N., 1995. Türkiye-Avrupa Topluluğu tarımsal ilişkileri. Tarım ve Köy, 101, 15-18.
- Özkaya, T., Oyan O., Işın F. ve Uzmay A., 2000. Türkiye ve AB'de tarım sektörüne yönelik desteklemeler. Tarım ve Mühendislik Dergisi, 61, 8-15.
- Özkaya, T., Oyan O., Işın F. ve Uzmay A., 2001. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları Dünyü-Bugünü-Geleceği. Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayın No: 208, 62 s., Ankara.
- Philippidis, G. and Hubbard L.J., 2001. The Economic cost of the CAP revisited. Agricultural Economics, 25, 375-385.
- Rollo, J., 1995. EU Enlargement and the world trade system. European Economic Review, 39, 467-473.
- Şiktar, N., 2002. Türkiye ve Avrupa Birliği Su Ürünleri Sektörünün Kurumsal Yapılanma Birliğin Ortak Balıkçılık Politikası ve Karşılıklı İlişkileri Yönünden Karşılaştırılması. Atatürk Üniv. Fen Bilimleri Enst. (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Tezel, Y.S., 1996. Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği. İmaj Yayınları No: 22, 83 s., Ankara.
- Uzunlu, V., 2001. Tarım sektöründe Türkiye-AB ilişkileri ve uyum konusunda Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'na yapılan çalışmalar. TİGEM, 79, 54-57.
- Yavuz, F., 2000. Türkiye'de tarım politikası. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fak. Dergisi, 31, 9-22.
- Yıldırım, Ş., 2001. Avrupa Birliği ve Türkiye'de Tarımsal Yapı ve Verimlilik Tam Üyelik Açısından Bir Değerlendirme. Milli Produktivite Merkezi Yayınları No: 659, 131 s., Ankara.
- Yıldızlı, A., 1995. Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası ve bütçesi, Tarım ve Köy, 101, 34-37.

ÖZGEÇMİŞ

Erzurum İli İspir İlçesinde 1973 yılında doğdu. İlk ve ortaokulu Pazaryolu İlçesi'nde, Lise öğrenimini ise Erzurum'da tamamladı. 1992 yılında girdiği Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nden 1996 yılında mezun oldu. 1998 yılında Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Öğrenimine başladı.

1998 yılından beri Atatürk Üniversitesi İspir Hamza Polat MYO'nda öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.